

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
UNIVERSITY *of the* PELOPONNESE

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Σχεδιασμός και εφαρμογή πολιτικών προώθησης
του τοπικού τουριστικού προϊόντος και
διασφάλισης της αειφόρου ανάπτυξης.**

Η περίπτωση του δήμου Αγίου Ευστρατίου

Μουστακάκης Κλεάνθης

Καλαμάτα, Ιούνιος 2023

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Σχεδιασμός και εφαρμογή πολιτικών προώθησης
του τοπικού τουριστικού προϊόντος και
διασφάλισης της αειφόρου ανάπτυξης.
Η περίπτωση του δήμου Αγίου Ευστρατίου**

Μουστακάκης Κλεάνθης, ΑΜ: 8085202101035

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: κα. Τριανταφυλλοπούλου Αθανασία

Εγκρίθηκε από την τριμελή επιτροπή αξιολόγησης την 01-06-2023

1. κα. Τριανταφυλλοπούλου Αθανασία, Καθηγήτρια, επιβλέπουσα
2. κα. Μπιτσάνη Ευγενία, Καθηγήτρια, μέλος
3. κ. Τσέκος Θεόδωρος, Καθηγητής, μέλος

Καλαμάτα, Ιούνιος 2023

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
UNIVERSITY of the PELOPONNESE

UNIVERSITY OF THE PELOPONNESE

SCHOOL OF MANAGEMENT

**DEPARTMENT OF BUSINESS AND ORGANIZATION
ADMINISTRATION**

POSTGRADUATE PROGRAM MSc-MPA:

PUBLIC ADMINISTRATION and LOCAL GOVERNMENT

Postgraduate Thesis:

*Planning and implementation of policies so as to promote the
local touristic product and to ensure sustainable development.*

The case of Agios Efstratios municipality.

Researcher: Kleanthis Moustakakis

Supervisor Professor: ms. Triantafyllopoulou Athanasia

Kalamata, June 2023

Στα αστέρια μου...

M.,

Π.,

Γ.,

Χ.,

E.

...και στο νησί μας...

...τον Άη Στράτη.

Ο παράδεισος δεν έχει ανάγκη από διαφήμιση - απλώς υπάρχει¹ ...

---

¹ Terrain Maps, 2009

Ευχαριστίες

Το ταξίδι αυτό κάπου εδώ τελειώνει αλλά σίγουρα θα δώσει την σκυτάλη σε ένα νέο. Η απόφαση και προσπάθεια να συμμετάσχω σε αυτό το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών πήγασε πρωτίστως από την ασίγαστη επιθυμία μου να συνεισφέρω, με τις γνώσεις που θα αποκόμιζα, στον τόπο μου και τους συντοπίτες μου. Παρόλο που ως απόφαση ήταν, για τα δικά μου μέτρα και καθημερινή πραγματικότητα, παράτολμη, το μόνο που αφήνει πίσω της είναι πολλές γνώσεις, μια φοιτητική νοσταλγία και καλούς συνεργάτες και φίλους. Θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς όλους τους «δασκάλους» του ΜΠΣ, κα. Μπιτσάνη, κ. Σωτηρόπουλο, κ. Τσέκο, κ. Κοτσιλιέρη και κα. Βουτυνιώτη, που όχι απλά μας δίδαξαν άριστα τα αντικείμενα τους αλλά έσκυψαν από πάνω μας και ως άνθρωποι και άκουσαν τις αγωνίες μας και τις δυσκολίες μας. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω όλους τους συμφοιτητές και συμφοιτήτριες μου για τις πολύτιμες γνώσεις που μοιραστήκαμε. Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλη ανεξαιρέτως την οικογένεια Κουτρούλη, με τους οποίους είμαστε συνεργάτες και συνοδοιπόροι στην ζωή, για την αμέριστη υποστήριξη που μου παρείχαν αυτά τα δυο χρόνια. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον αδελφό μου Χρήστο Μουστακάκη για την βοήθεια του με τα «μυστικά παραθυράκια» στους υπολογιστές τα οποία μου εξοικονόμησαν χρόνο για μελέτη και συγγραφή και τον Χρήστο Κουτρούλη για την συνεχή ανταλλαγή απόψεων και γνώσεων πάνω στα θέματα της διοίκησης. Κυρίως όμως θα ήθελα να ευχαριστήσω για την υπομονή και υποστήριξη αλλά και να ζητήσω συγγνώμη από την δική μου οικογένεια για τον χρόνο που δεν μοιραστήκαμε καθώς ήμουν πολλές ώρες σκυμμένος πάνω από ένα βιβλίο, σημειώσεις ή τον υπολογιστή μου. Υπόσχομαι ότι θα επανορθώσω!

Τέλος θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινέστερες ευχαριστίες μου και την απεριόριστη εκτίμηση μου στην επιβλέπουσα καθηγήτρια μου, την Κυρία Τριανταφυλλοπούλου Αθανασία για την συνεχή και αγόγγυστη καθοδήγηση και βοήθεια που μου παρείχε καθ' όλη την διάρκεια, και όχι μόνο κατά την διαδικασία της συγγραφής της διπλωματικής, των σπουδών μου. Μακάρι οι νεώτεροι εκπαιδευτικοί να σας έχουν ως πρότυπο και να ακολουθήσουν το δρόμο που χαράξατε.

Σας ευχαριστώ πολύ,

Με εκτίμηση,

Μουστακάκης Κλεάνθης.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία, η οποία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου «Δημόσια Διοίκηση – Τοπική Αυτοδιοίκηση», ερευνά την μελέτη περίπτωσης της νήσου του Αγίου Ευστρατίου όσον αφορά στις πολιτικές που σχεδιάζονται και εφαρμόζονται για την προώθηση και ανάδειξη του τοπικού τουριστικού προϊόντος και την διασφάλιση της αειφόρου ανάπτυξης. Αν και έχουν πραγματοποιηθεί και άλλες μελέτες σχετικά με τον τουρισμό, την τουριστική ανάπτυξη και την βιώσιμη ανάπτυξη των νησιών της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου, είναι η πρώτη μελέτη που ερευνά τόσο διεξοδικά αυτά τα ζητήματα όσον αφορά αποκλειστικά τον δήμο Αγίου Ευστρατίου. Η έρευνα διεξήχθη αφενός μέσω βιβλιογραφικής επισκόπησης, ελληνόγλωσσης και ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας, και αφετέρου μέσω πρωτογενούς μεικτής έρευνας που διεξήχθη με τη μορφή συμπλήρωσης ερωτηματολογίων. Η μέθοδος που ακολουθήθηκε είναι η παραγωγική καθώς αφού αναφερθούν και εξετασθούν στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας οι πολιτικές της κεντρικής διοίκησης σχετικά με τα ζητήματα που άπτονται της νησιωτικότητας, των μεταφορών, του τουρισμού, της ενέργειας, του περιβάλλοντος, του πολιτισμού και της βιώσιμης ανάπτυξης, μεταξύ άλλων, κατόπιν, στο δεύτερο κεφάλαιο, εξετάζονται οι αντίστοιχες πολιτικές που προγραμματίζονται και ο τρόπος που εφαρμόζονται από τον δήμο Αγίου Ευστρατίου. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται και αναλύονται τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας και τα συμπεράσματα που προέκυψαν. Τα ευρήματα που απορρέουν από την ανάλυση των ερωτηματολογίων είναι πολύ σημαντικά καθώς έρχονται στο φως οι αδυναμίες του δήμου και οι αντικειμενικές δυσκολίες που πρέπει να αντιμετωπισθούν, όπως για παράδειγμα τα προβλήματα της προσβασιμότητας και της «διπλής νησιωτικότητας», στην προσπάθεια του να σχεδιάσει και να εφαρμόσει τις πολιτικές του, παρουσιάζεται η γνώμη των συμμετεχόντων στο τι θεωρούν τοπικό τουριστικό προϊόν και στο πως μπορεί να αναδειχθεί, και στο τι θεωρούν ότι χρειάζεται ώστε να γίνει το νησί του Αγίου Ευστρατίου ένας ελκυστικός τόπος προορισμού, είτε για τουρισμό είτε για μόνιμη διαβίωση. Τα συμπεράσματα που προκύπτουν είναι ότι το νησί έχει μια τεράστια δυναμικότητα βιώσιμης ανάπτυξης αλλά χρειάζεται να γίνουν κατάλληλες ενέργειες και προσεκτικός και ορθολογικός σχεδιασμός τόσο από πλευράς δήμου όσο και από πλευράς κεντρικής διοίκησης. Σε αυτά τα πλαίσια παρουσιάζονται στο τέλος της εργασίας προτάσεις σχετικά με τρόπους προώθησης του τοπικού τουριστικού προϊόντος, διασφάλισης της βιώσιμης ανάπτυξης και ανάδειξης του νησιού ως τόπο προορισμού.

Λέξεις κλειδιά: Άγιος Ευστράτιος, Αποκέντρωση εξουσιών, Βιώσιμη ανάπτυξη, Δίκτυο Natura 2000, Μεταφορές, Μη Διασυνδεδεμένα Νησιά, Νησιωτικότητα, Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, «Πράσινο Νησί», Τουρισμός, Τουριστικό προϊόν.

Summary

The present research, which was prepared as the final thesis of the post graduate studies program of the University of Peloponnese “Public Administration – Local Government”, focus on the case study of the municipality of Agios Efstratios island regarding the planned and implemented policies for the promotion of the local touristic product and the ensurance of sustainable development. Although there are many studies relating to tourism, touristic development and sustainable development of the islands of the North Aegean Prefecture, this is the first study that deals in such great detail with these issues concerning exclusively the municipality of Agios Efstratios. The research was conducted through extended bibliographic review and through a primary mixed research which was carried out by filling formed questionnaires. The method which was used was the deductive since in the first chapter of the study there is a presentation of the policies of the central administration regarding issues such as insularity, transports, tourism, energy, environment, culture and sustainable development, among others, and henceforth, in the second chapter, the corresponding policies that are planned and the way they are implemented by the municipality of Agios Efstratios are reviewed. In the third chapter the results as well as the outcomes of the primary research are presented and analysed. The findings that occurred from the analysis of the questionnaires are very important since they shed light to the weaknesses of the municipality’s council and to the objective obstacles that it has to overcome, like the problems of transportation, and of the “double insularity”, in its effort to plan and implement its policies. There is also a presentation of the participants’ view on what they consider as local touristic product as well as on what can be done to promote it, and on what they believe that it is necessary so that the island of Agios Efstratios can become an attractive destination both for tourists and new residents. The main outcome that has been deduced is that the island has a vast potentiality of sustainable development but there has to be a careful and rational planning, and the proper actions have to be undertaken not only by the municipality but also by the central administration. Under this framework, at the end of the research there are some proposals about ways of promoting the local touristic product and of the island as a destination place, the ensurance of sustainable development and the improvement of the inhabitants’ quality of life.

Key words: Agios Efstratios, Decentralization, "Green Island", Insularity, Local government authorities, Network Natura 2000, Non-Interconnected Islands, Sustainable development, Tourism, Touristic product, Transportation.

Περιεχόμενα

Περίληψη	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	11
1.1. Πολιτική, Πολιτικές και Διακυβέρνηση - Politics, Policies and Governance.....	11
1.2. Πολιτικές του κράτους για την καλύτερη διαβίωση και ευημερία των πολιτών	12
1.3. Νησιωτική Πολιτική, Μεταφορές, Οικονομία	13
1.4. Τουριστική Πολιτική, Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού	16
1.5. Τουρισμός	19
1.5.1. Είδη Τουρισμού - Ειδικές και Εναλλακτικές μορφές τουρισμού	19
1.6. Τουριστικό προϊόν	23
1.7. Τοπικότητα – Τοπικό Τουριστικό Προϊόν.....	24
1.7.1. Προϊόντα Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης, Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης και Εγγυημένα Παραδοσιακά Ιδιότυπα Προϊόντα	25
1.8. Πολιτιστική κληρονομιά.....	26
1.9. Αειφόρος Ανάπτυξη – Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη	28
1.10. Natura 2000	31
1.11. Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας - Μη διασυνδεδεμένα νησιά – «Έξυπνα Νησιά» και Σύμφωνο των Νησιών.....	34
1.12. Αποκέντρωση εξουσιών – Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α΄ και Β΄ βαθμού...	39
1.13. Οι αρμοδιότητες των Ο.Τ.Α. Α΄ και Β΄ βαθμού.....	43
Κεφάλαιο 2 ^ο	50
2.1. Γενικά Στοιχεία – Γεωγραφικά, ιστορικά και δημογραφικά στοιχεία	51
2.2. Διοίκηση, Υπηρεσίες, Υποδομές	53
2.3. Νησιωτικότητα – Προσβασιμότητα.....	57
2.4. Δίκτυο Natura 2000 και Περιβαλλοντική Διαχείριση της νήσου	60
2.5. Πράσινο νησί, ανάπτυξη – ενέργεια, ΚΑΠΕ – βιώσιμη ανάπτυξη	62
2.5. Κοινωνική πολιτική	66

2.6. Πολιτιστικός σχεδιασμός	69
2.7. Τουριστικός σχεδιασμός – Τουριστική Προβολή.....	72
2.8. Όραμα δήμου.....	75
2.8.1. Διπλή νησιωτικότητα	76
Κεφάλαιο 3 ^ο	78
3.1. Μεθοδολογία έρευνας.....	78
3.2. Αποδελτίωση ερωτηματολογίων	82
3.2.1. Μέρος 1ο: Δημογραφικά Στοιχεία.	83
3.2.2. Μέρος 2ο: Κοινωνιολογικά Στοιχεία.....	86
3.2.3. Μέρος 3ο: Απασχόληση – Οικονομία	88
3.2.4. Μέρος 4ο: Τουρισμός – Τουριστικό Προϊόν	90
3.2.5. Μέρος 5ο: Περιβάλλον – Βιώσιμη Ανάπτυξη.....	97
3.2.6. Μέρος 6ο: Πολιτισμός – Προβολή Νησιού	100
3.2.7. Μέρος 7ο: Ποιότητα ζωής	103
3.3. Συμπεράσματα.....	107
3.4. Προτάσεις – Παρουσίαση ευκαιριών και δυνατοτήτων.....	113
Επίλογος.....	115
Παράρτημα 1.....	117
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	126

Εισαγωγή

Η πολιτική, *politics*, που ακολουθείται και οι πολιτικές, *policies*, που σχεδιάζονται και εφαρμόζονται από τις αρχές, είτε πρόκειται για την κεντρική διοίκηση, το κράτος, είτε για την τοπική αυτοδιοίκηση Α' και Β' βαθμού, τους δήμους και τις περιφέρειες, έχουν άμεσο αντίκτυπο σε όλους τους τομείς της ζωής των πολιτών. Πρωταρχική μέριμνα στον σχεδιασμό όλων των πολιτικών, είτε πρόκειται για αναδιανεμητικές, είτε για διανεμητικές, είτε για ρυθμιστικές είναι η διασφάλιση της βιωσιμότητας και της βελτίωσης της ποιότητας ζωής των πολιτών. Τέτοιου είδους πολιτικές είναι η κοινωνική πολιτική που εφαρμόζεται τόσο από το κράτος όσο και από τους ΟΤΑ, η νησιωτική πολιτική, με κύριο αρμόδιο φορέα το υπουργείο Ναυτιλίας, η οικονομική πολιτική, η οποία σχεδιάζεται και εφαρμόζεται από το κράτος, οι πολιτικές για το περιβάλλον, τον πολιτισμό και την ενέργεια, οι οποίες μπορούν να εφαρμόζονται «από πάνω προς τα κάτω», *top-down*, αλλά και «από κάτω προς τα πάνω», *bottom-up*, (OECD, 2013), και οι πολιτικές που αφορούν στον τουρισμό, ο οποίος θεωρείται η «βαριά βιομηχανία» της χώρας μας και είναι ένας από τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους οικονομικούς κλάδους παγκοσμίως (OECD, 2022).

Οι ΟΤΑ Α' και Β' βαθμού μέσω της αποκέντρωσης εξουσιών και με τις νέες αυξημένες αρμοδιότητες που τους παραχωρήθηκαν με τους νόμους 3852/2010, πρόγραμμα «Καλλικράτης», και 4555/2018, πρόγραμμα «Κλεισθένης Ι» έχουν να διανύσουν ένα δύσβατο δρόμο για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στα νέα τους καθήκοντα, λαμβάνοντας υπόψη τόσο την διαρκή υποστελέχωση τους όσο και την απουσία νευραλγικών υπηρεσιών. Ωστόσο, όντας η εγγύτερη προς τον πολίτη μορφή διακυβέρνησης, καταβάλουν αξιόπαινες προσπάθειες ώστε να μπορέσουν να φέρουν εις πέρας τα καθήκοντα τους και να συμβάλλουν στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών. Η δυνατότητα που τους παρέχεται από τους νόμους 3852/2010 και 4555/2018 να παρέμβουν και να διαμορφώσουν, σε νόμιμα πλαίσια, τις πολιτικές της κεντρικής διοίκησης που αφορούν στην περιοχή ευθύνης τους είναι πολύ σημαντική. Εξαιρετικό ενδιαφέρον όμως παρουσιάζουν οι νησιωτικοί δήμοι, όσον αφορά στην διαμόρφωση και εφαρμογή των πολιτικών τους, και κυρίως οι μικροί νησιωτικοί δήμοι, οι οποίοι εκτός των αντικειμενικών ενδοϋπηρεσιακών δυσκολιών, έχουν να αντιμετωπίσουν και αστάθμητους παράγοντες, όπως τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες, την έλλειψη συγκοινωνιών και, πολλές φορές, τις μεταναστευτικές ροές. Όντας τόποι με οικονομίες μικρής κλίμακας, και ως επί το πλείστον με λιγοστό πληθυσμό, που βιώνουν, πέραν των δυσκολιών που

αντιμετωπίζουν οι περισσότεροι δήμοι, έντονα την παράμετρο της γήρανσης του πληθυσμού τους και της ερημοποίησης, οφείλουν να δημιουργήσουν τις συνθήκες και να παρέχουν κίνητρα ώστε να μπορέσουν αφενός να αποτρέψουν τον ντόπιο πληθυσμό να μεταναστεύσει προς αναζήτηση εργασίας και αφετέρου να προσελκύσουν νέους κατοίκους, συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην μείωση της ερημοποίησης τους. Ένας κλάδος ο οποίος μπορεί να διαδραματίσει σπουδαίο ρόλο στην δημιουργία συνθηκών παραμονής και προσέλκυσης κατοίκων είναι αυτός του τουρισμού.

Ο ορισμός του τουρισμού όπως δόθηκε από τους Hunzinger και Krapf (1942) είναι το σύνολο το σχέσεων που δημιουργούνται κατά την διάρκεια της επίσκεψης ενός τόπου από άτομα που δεν αποσκοπούν στην εξάσκηση κάποιας οικονομικής δραστηριότητας, ενώ ο Κούτουλας Δ., (2001, σελ. 125-159) συμπεριλαμβάνει στον ορισμό του και την έννοια των αναγκών του επισκέπτη και την κατανάλωση του τοπικού τουριστικού προϊόντος για την ικανοποίηση αυτών των αναγκών. Ο τουρισμός λόγω της πολυσχιδούς μορφής του έχει την δυνατότητα να επηρεάζει άμεσα και έμμεσα πολλούς κλάδους της οικονομίας, και όχι μόνο όσους ασχολούνται αποκλειστικά με την παροχή τουριστικών υπηρεσιών, και να επιφέρει διαφορετικές επιπτώσεις όσον αφορά στην βιωσιμότητα ενός τόπου. Για παράδειγμα ο μαζικός τουρισμός, ο οποίος ναι μεν δίνει τεράστια οικονομική ώθηση σε ένα τόπο, έχει όμως «ημερομηνία λήξης», καθώς οι ανάγκες και οι επιθυμίες των επισκεπτών μεταβάλλονται συνεχώς, αφήνοντας πίσω του, πολλές φορές, μη αναστρέψιμες, μεταβολές *στο περιβάλλον*, όπως η αυθαίρετη δόμηση, η καταστροφή και μόλυνση του περιβάλλοντος, η κατασπατάληση των φυσικών πόρων, *στην κοινωνία*, όπως η υιοθέτηση προτύπων που δεν συνάδουν με τις τοπικές παραδόσεις και ιστορία, ο εκφυλισμός της, η νεοπλουτιστική συμπεριφορά από την γρήγορη και μεγάλη εισροή οικονομικού πλούτου, και *στον πολιτισμό*, όπως η καταστροφή φυσικών και τεχνητών μνημείων στο βωμό της δόμησης και του γρήγορου κέρδους, και η αλλοίωση και αλλοτρίωση των παραδόσεων. Από την άλλη πλευρά όμως, οι ήπιες και εναλλακτικές μορφές τουρισμού δύνανται, όχι μόνο να αναδείξουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, πολιτισμό και παραδόσεις ενός τόπου, αλλά και να συμβάλλουν στην ευαισθητοποίηση για την διατήρηση και προστασία τους. Οι επιπτώσεις λοιπόν του τουρισμού και η δυνατότητα της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης εξαρτώνται άμεσα από την «*φέρουσα ικανότητα*» ενός τόπου (UNWTO, 1981), από τις πολιτικές που εφαρμόζουν οι αρχές των τόπων υποδοχής και από τον ορθολογικό, με σεβασμό προς την αειφορία, σχεδιασμό των μελλοντικών δράσεων τους.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω διαπιστώσεων επιχειρήθηκε να εκπονηθεί η παρούσα εργασία. Σκοπός της είναι να μελετηθούν και να παρουσιαστούν οι πολιτικές που σχεδιάζονται και εφαρμόζονται από το κεντρικό κράτος και τους ΟΤΑ Α' και Β' βαθμού και να εξετασθεί ο αντίκτυπος που έχουν στα μικρά και δυσπρόσιτα νησιά της Ελλάδας. Ως μελέτη περίπτωσης επελέγη η νήσος του Αγίου Ευστρατίου. Η επιλογή αυτή έγινε για δυο κυρίως λόγους: ο πρώτος είναι ότι ο Άγιος Ευστράτιος είναι ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα μικρού και απομακρυσμένου νησιού της νησιωτικής χώρας και η διασφάλιση της αειφόρου ανάπτυξης και βελτίωσης της ποιότητας ζωής των κατοίκων εξαρτάται από πολλούς εξωγενείς και αστάθμητους παράγοντες, και ο δεύτερος, ότι τα τελευταία χρόνια αρχίζει να εμφανίζεται μια αυξανόμενη τάση επισκεψιμότητας τέτοιων τόπων, φέρνοντας στο προσκήνιο αφενός την προσπάθεια του δήμου για την ανάδειξη και προώθηση του τόπου ως τουριστικού προορισμού και αφετέρου την έννοια και εφαρμογή της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης.

Μετά από διεξοδική συζήτηση με την επιβλέπουσα καθηγήτρια για την επιλογή του θέματος της έρευνας, διατυπώθηκε η πρωτόλεια μορφή των ερευνητικών ερωτημάτων. Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την εκπόνηση περιελάμβανε την εκτεταμένη βιβλιογραφική επισκόπηση ελληνόγλωσσης και ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας σχετικά με την δημόσια διοίκηση και τον τουρισμό καθώς και της σχετικής κείμενης νομοθεσίας που διέπει αυτούς τους τομείς. Η προσέγγιση των θεμάτων διεξήχθη με την παραγωγική μέθοδο, δηλαδή από το γενικό στο ειδικό, καθώς πρώτα περιγράφονται και αναλύονται οι πολιτικές της κεντρικής διοίκησης και κατόπιν εξετάζεται, ως μελέτη περίπτωσης, case study, ποιες και με ποιο τρόπο εφαρμόζονται από δήμο Αγίου Ευστρατίου. Με το πέρας της βιβλιογραφικής επισκόπησης, και βάσει των ζητημάτων που προέκυψαν από την επισταμένη μελέτη της βιβλιογραφίας, επαναδιατυπώθηκαν τα ερευνητικά ερωτήματα και συνετάχθη ένα πρωτότυπο ερωτηματολόγιο ώστε να συγκεντρωθούν δεδομένα που θα απαντούσαν σε αυτά. Το ερωτηματολόγιο το οποίο δημιουργήθηκε μέσω της εφαρμογής Google Forms πληρούσε όλους τους κανόνες δεοντολογίας έρευνας, με κυριότερο στοιχείο την ανωνυμία των συμμετεχόντων, αναρτήθηκε σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης, εστάλη μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και εκτυπώθηκε για να διαμοιραστεί σε όσους δεν είχαν πρόσβαση σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές ή σε smartphones και tablets. Αφού συμπληρώθηκε ένας ικανοποιητικός αριθμός ερωτηματολογίων, 93 συνολικά, εν συνεχεία έγινε η στατιστική τους ανάλυση και αξιολόγηση.

Το πρώτο από τα ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψε και επιχειρήθηκε να ερευνηθεί, να αξιολογηθεί και να αναλυθεί είναι το κατά πόσο ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των πολιτικών από τον δήμο Αγίου Ευστρατίου στοχεύουν στην ανάδειξη και προώθηση του τοπικού τουριστικού προϊόντος. Το επόμενο ερώτημα αφορούσε στις πολιτικές του δήμου που αποσκοπούν στην διασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης του τόπου και στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και φυσικά στο κατά πόσο την επιτυγχάνουν και τέλος, το κατά πόσο ο Άγιος Ευστράτιος μπορεί ως τόπος να γίνει ελκυστικός ως τουριστικός προορισμός και βιώσιμος ως τόπος μόνιμης κατοικίας.

Η εργασία είναι δομημένη σε τρία κεφάλαια. Στο **πρώτο κεφάλαιο** θεμελιώνεται η θεωρητική βάση της έρευνας ορίζονται οι έννοιες της πολιτικής, των πολιτικών και της διακυβέρνησης και κατόπιν περιγράφονται οι πολιτικές της κεντρικής διοίκησης όσον αφορά στην κοινωνία, την νησιωτικότητα, τις μεταφορές και την νησιωτική οικονομία, τον τουρισμό, την ενέργεια και ειδικότερα στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και το πώς μπορούν να παίξουν καθοριστικό ενεργειακό ρόλο στα Μη Διασυνδεδεμένα Νησιά, τον πολιτισμό και την διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, το περιβάλλον, με ιδιαίτερη αναφορά στο Δίκτυο Natura 2000, την βιώσιμη ανάπτυξη, και την αποκέντρωση εξουσιών με την νομοθεσία που την διέπει. Επιπλέον, δίνεται ο ορισμός του τουρισμού και αναφέρονται οι διάφορες μορφές τουρισμού που μπορούν να αναπτυχθούν σε διάφορους τόπους και πώς μπορεί να επιτευχθεί και να εξασφαλιστεί η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, καθώς και οι ορισμοί της τοπικότητας και του τοπικού τουριστικού προϊόντος, είτε αυτό κατατάσσεται στα ελεύθερα προϊόντα είτε στα προϊόντα οικονομικής φύσης. Γίνεται ιδιαίτερη μνεία στα προϊόντα Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης και Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης και στο πώς συμβάλλουν στην αναγνωρισιμότητα ενός τόπου και στο city branding και city marketing του (Μητούλα Ρ., Κάλδης Π., 2018). Κλείνοντας το κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις αρμοδιότητες που έχουν αποκτήσει οι ΟΤΑ Α' και Β' βαθμού βάσει Συντάγματος και νομοθεσίας και στον τρόπο που εφαρμόζουν τις πολιτικές στους προαναφερθέντες τομείς.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** εξετάζεται η μελέτη περίπτωσης του Αγίου Ευστρατίου. Ο Άγιος Ευστράτιος είναι το κατ' εξοχήν παράδειγμα απομόνωσης και διπλής νησιωτικότητας, αλλά και ένας τόπος όπου λόγω της ιδιαίτερης γεωγραφικής του θέσης και των δημογραφικών του στοιχείων μπορούν να εφαρμοστούν πολλές καινοτόμες ιδέες και πιλοτικά προγράμματα. Αφού γίνει μια σύντομη αναφορά στα γενικά στοιχεία,

γεωγραφικά, ιστορικά, δημογραφικά, του τόπου περιγράφονται οι υποδομές και υπηρεσίες του δήμου και στο κατά πόσο μπορούν να ανταπεξέλθουν στις νέες αυξημένες αρμοδιότητες, όπως προέκυψαν από τους νόμους 3852/2010 και 4555/2018. Κατόπιν εξετάζονται οι τομείς των μεταφορών και προσβασιμότητας και η περιβαλλοντική διαχείριση που εφαρμόζεται από τον δήμο αλλά και από την περιφέρεια. Όντας ενταγμένος στο δίκτυο Natura 2000 έχει να αντιμετωπίσει πολλούς περιορισμούς αλλά και πολλές ευκαιρίες να εκμεταλλευτεί. Συνεχίζοντας γίνεται εκτεταμένη αναφορά στο πρόγραμμα «Πράσινο Νησί» και την επικείμενη ενεργειακή αυτονόμηση του νησιού καθώς και στα οφέλη και στην τεχνογνωσία που εν τέλει θα αποκομίσει και θα μπορέσει να αποτελέσει το παράδειγμα για την εφαρμογή αντίστοιχων προγραμμάτων και σε άλλα νησιά όχι μόνο της Ελλάδος αλλά και της Ευρώπης. Κατόπιν περιγράφονται οι κοινωνικές πολιτικές του δήμου και ο πολιτιστικός σχεδιασμός και διαχείριση του. Είναι γνωστό ότι βρίσκονται σε εξέλιξη το έργο ανασκαφής και ανάδειξης του παλαιού οικισμού που γκρεμίστηκε από τον ισχυρό σεισμό του 1968, για τον οποίο έχει εκδοθεί ειδικό Προεδρικό Διάταγμα για την ανακήρυξη του ως παραδοσιακού και προστατευόμενου από το 2005, και της αναπαλαίωσης του μεταβυζαντινού Ιερού Ναού Αγίου Βασιλείου ο οποίος στέκει από το 1727. Στην συνέχεια περιγράφεται η τουριστική πολιτική του δήμου και οι ενέργειες που γίνονται για την τουριστική προβολή του νησιού και στο πως μπορεί να επέλθει η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη που έχει ανάγκη ο τόπος. Τέλος αναφέρεται το όραμα του δήμου για το μέλλον όπως αυτό περιγράφεται στον Στρατηγικό και Επιχειρησιακό Προγραμματισμό αλλά και οι δυσκολίες που πρέπει να ξεπεραστούν λόγω του φαινομένου της «διπλής νησιωτικότητας» που είναι πολύ έντονο στο νησί του Αγίου Ευστρατίου.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** περιγράφεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την εκπόνηση της εργασίας και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για να διεξαχθεί η έρευνα. Πρόκειται για μεικτή έρευνα καθώς τα δομημένα ερωτηματολόγια που διαμοιράστηκαν, είτε μέσω διαδικτύου είτε μέσω έντυπης μορφής, περιείχαν ερωτήσεις κλειστού τύπου, που θα απέδιδαν ποσοτικά μετρήσιμα στοιχεία, και ανοιχτού τύπου, όπου οι συμμετέχοντες θα είχαν την δυνατότητα να εκφέρουν την άποψη τους. Κατόπιν παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήχθη μέσω ερωτηματολογίων. Αφού περιγραφούν αναλυτικά όλα τα ερωτήματα γίνεται παρουσίαση των συμπερασμάτων που προκύπτουν από την αξιολόγηση των ερωτηματολογίων. Τα συμπεράσματα που προέκυψαν δείχνουν την δυναμική του νησιού για περαιτέρω

ανάπτυξη. Ως τόπος με μικρή τουριστική φέρουσα ικανότητα, με ένα αυθεντικό και σχεδόν άριστα διατηρημένο περιβάλλον, θα είναι προς όφελος όλων η επιδίωξη μιας ήπιας και προσεκτικά σχεδιασμένης τουριστικής ανάπτυξης. Από την άλλη πλευρά όμως βασικά ζητήματα που πρέπει να ληφθούν υπόψη είναι αυτό της προσβασιμότητας, καθώς αποτελεί τροχοπέδη για οποιαδήποτε αναπτυξιακά ή επενδυτικά σχέδια, και αυτό της δημιουργίας θέσεων εργασίας, είτε στον ευρύτερο δημόσιο τομέα είτε στον ιδιωτικό, ώστε να μπορέσει να προσελκύσει νέους κατοίκους. Στο τελευταίο μέρος του τρίτου κεφαλαίου και βάσει των αποτελεσμάτων και συμπερασμάτων που εξήχθησαν από τα ερωτηματολόγια γίνονται κάποιες προτάσεις για την αναθεώρηση και επανασχεδιασμό των πολιτικών του δήμου με σκοπό την βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων, την προώθηση του τοπικού τουριστικού προϊόντος αλλά και την ανάδειξη του τόπου ως προορισμού, τόσο τουριστικού όσο και μόνιμης διαβίωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1. Πολιτική, Πολιτικές και Διακυβέρνηση - Politics, Policies and Governance

Ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει την πολιτική επιστήμη είναι η διάκριση των όρων της πολιτικής – politics, των πολιτικών – policies και της διακυβέρνησης – governance. Ένας πολύ απλός ορισμός, σύμφωνα με τον Lasswell (1950), θα μπορούσε να ήταν ότι οι *πολιτικές – policies*, είναι μια δέσμευση, μια δήλωση πρόθεσης, ή και ένα σύνολο κανόνων ή αρχών που καθοδηγούν τις αποφάσεις των οργανισμών. Οι πολιτικές μπορούν να διακριθούν σε διανεμητικές, αναδιανεμητικές, ρυθμιστικές ή να έχουν έναν απλά συμβολικό χαρακτήρα. Συνεχίζοντας ο Lasswell, στη μελέτη του το 1950, «*Politics: Who Gets What, When, How*», αναφέρει ότι η *πολιτική – politics* είναι ο αγώνας για την πρόσβαση στην εξουσία και η τέχνη της διακυβέρνησης ενός οργανισμού ή ενός κράτους. Με λίγα λόγια το τι συμβαίνει για να αποκτηθεί πρώτα και να διατηρηθεί έπειτα η εξουσία. Ως όρος, τις περισσότερες φορές, η πολιτική συνδέεται με την εξουσία και την διακυβέρνηση. Η *διακυβέρνηση – governance* αναφέρεται εν γένει σε όλες τις διαδικασίες της κοινωνικής οργάνωσης και του κοινωνικού συντονισμού. Είναι ένα σύστημα μέσω του οποίου ένας οργανισμός και τα μέλη του λειτουργούν αλλά και ελέγχονται ταυτόχρονα. Όσον αφορά σε πολιτικό επίπεδο, η διακυβέρνηση θα μπορούσε να οριστεί ως η αλληλεπίδραση, μέσω θεσμών και νόμων, των τριών διακριτών εξουσιών ενός κράτους, έχοντας ως εκτελεστικό όργανο την εκάστοτε, συνήθως, νόμιμα εκλεγμένη κυβέρνηση (Bevir M. 2012). Η διακυβέρνηση δύναται να διαμορφώσει και να επηρεάσει, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, ανάλογα με τις αντιλήψεις, πεποιθήσεις, προσδοκίες και στόχους των εμπλεκόμενων φορέων, των αρμόδιων δηλαδή για την διαμόρφωση κρατικών πολιτικών, αλλά και των εξωτερικών πιέσεων από διαφορετικές ομάδες συμφερόντων, τις κρατικές – κυβερνητικές πολιτικές (Πλατιάς Χ. 2020). Εδώ υπεισέρχεται και ο όρος «καλή διακυβέρνηση» για την επίτευξη της οποίας ο Ο.Η.Ε. σε έκθεση του (UNESCAP, 2009), θέτει οχτώ βασικές αρχές: *Συμμετοχικότητα, Κράτος δικαίου, Διαφάνεια, Απόκριση, Συναινετικότητα, Ισότητα και Συμπερίληψη, Αποτελεσματικότητα και Αποδοτικότητα, και Ανάληψη ευθυνών.*

Όπως αναφέρθηκε, οι πολιτικές διακρίνονται σε *διανεμητικές*, όπου διατίθενται πόροι ή υπηρεσίες σε μικρό αριθμό ωφελούμενων ή σε συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων, σε *αναδιανεμητικές*, όπου γίνεται προσπάθεια του κράτους να μεταβάλει την κατανομή των πόρων και των δικαιωμάτων σε διάφορες πληθυσμιακές ομάδες με συνέπεια την αναδιανομή τους, και στις *ρυθμιστικές*, οι οποίες θεσπίζονται από το κράτος ή άλλους εξουσιοδοτημένους φορείς και αποσκοπούν στην επίτευξη των στόχων των εκάστοτε δημοσίων πολιτικών (Λαδής Στ., Νταλάκου Β. 2016). Οι δημόσιες πολιτικές, κατά τον ορισμό που δίνει ο Anderson J. (2003), είναι ένα πολυκεντρικό σύστημα αποφάσεων, που θεσπίζονται σύμφωνα με τις αποφάσεις των επίσημων ή εξουσιοδοτημένων φορέων διοίκησης και εξουσίας αλλά και σαφώς επηρεάζονται από τις πιέσεις των ομάδων συμφερόντων. Ο Thomas Dye στο έργο του *Understanding Public Policy*, ορίζει ως πολιτική «*αυτό που επιλέγουν να πράξουν (decision-making) ή να μην πράξουν (non-decision making) οι κυβερνήσεις*» (Dye Th., 1984, σελ.2). Αρκετά χρόνια αργότερα ο Anderson εύστοχα ορίζει ότι «*Δημόσια Πολιτική είναι μια σειρά σκόπιμων και σχετικά σταθερών ενεργειών, που αναπτύσσονται από κυβερνητικά σώματα και γενικότερα από επίσημους φορείς εξουσίας, για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος ή ενός ζητήματος που προκαλεί το ενδιαφέρον*» (Anderson J., 2003, σελ.2). Οι δημόσιες πολιτικές που σχεδιάζονται και εφαρμόζονται από την κυβέρνηση, είτε είναι διανεμητικές, είτε αναδιανεμητικές, είτε ρυθμιστικές, αξιολογούνται με βάση τα αποτελέσματα - *policy outputs*, δηλαδή με ποιόν τρόπο εφαρμόζονται, π.χ. θέσπιση νόμων, έκδοση οδηγιών και αποφάσεων, και τις εκροές ή επιπτώσεις τους – *policy outcomes*, δηλαδή το τι προβλέπεται να συμβεί μακροπρόθεσμα και ποιες θα είναι οι αλλαγές που θα επέλθουν από την εφαρμογή των εκάστοτε πολιτικών (Tieghi A. 2017).

Σε αυτό το πλαίσιο θα επιχειρηθεί να γίνει μια σύντομη αναφορά και κριτική ανασκόπηση των πολιτικών του κράτους που αφορούν στην διαβίωση, την σύνδεση της νησιωτικής με την ηπειρωτική χώρα, την γενικότερη νησιωτική πολιτική, τον τουρισμό, την αειφόρο ανάπτυξη, την αποκέντρωση εξουσιών και των ευθυνών που αναλαμβάνουν αλλά και των αρμοδιοτήτων που αποκτούν οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης μέσω αυτής.

1.2. Πολιτικές του κράτους για την καλύτερη διαβίωση και ευημερία των πολιτών

Από τις βασικότερες υποχρεώσεις της πολιτείας, όπως έχει θεσπιστεί στο Σύνταγμα της Ελλάδος, είναι ο σεβασμός και η προστασία της ανθρώπινης αξίας (Σύνταγμα της Ελλάδος, 2019). Για να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός το κράτος λαμβάνει μια σειρά μέτρων που αποσκοπούν στην καλύτερη διαβίωση και στην ευημερία των πολιτών, μέσω των κοινωνικών του πολιτικών. Στόχοι του κράτους είναι η ανάπτυξη της κοινωνικής δικαιοσύνης και αλληλεγγύης, η ενδυνάμωση και ανάδειξη του συστήματος της κοινωνικής προστασίας και πρόνοιας, η αδιαμφισβήτητη θεμελίωση των δημοκρατικών διαδικασιών, καθώς και μια σειρά υποστηρικτικών μέτρων για την αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος και της εγκατάλειψης και ερημοποίησης της επαρχίας, ηπειρωτικής και νησιωτικής.

Αυτού του είδους οι πολιτικές, κυρίως αναδιανεμητικές, στηρίζονται στις αρχές της καθολικότητας, παρέχοντας σε όλους τους πολίτες κοινωνικές υπηρεσίες υψηλού επιπέδου, της ισότητας, και της ικανοποίησης των βασικών αναγκών διαβίωσης. Μπορούν να έχουν φύση χρηματικής ενίσχυσης, με προνοιακά επιδόματα, όπως το ΚΕΑ², ή και τη μορφή φορολογικών ελαφρύνσεων και απαλλαγών, καθώς και της αρωγής στην κοινωνική ενσωμάτωση και στην αποτροπή του κοινωνικού αποκλεισμού ευπαθών ή περιθωριοποιημένων ομάδων. Μπορεί ακόμη να έχουν την μορφή διαγωνισμών και επιδοτήσεων για την εξυπηρέτηση των πολιτών που διαμένουν σε δυσπρόσιτες περιοχές, είτε της ηπειρωτικής χώρας είτε της νησιωτικής άγονης γραμμής, ένα ζήτημα που βρίσκεται πάντα σε υψηλή θέση στην ατζέντα κάθε κυβέρνησης, συμβάλλοντας έτσι στην προαγωγή της ισότητας και των ίσων ευκαιριών όλων των πολιτών ανεξαρτήτως του τόπου κατοικίας τους. Σαφέστατα στην βελτίωση της παροχής των κοινωνικών υπηρεσιών έχει συμβάλει και η νεοσύστατη ηλεκτρονική διακυβέρνηση (Σπινέλλης Δ., κ.α., 2018), απλουστεύοντας τις γραφειοκρατικές διαδικασίες και ουσιαστικά εκμηδενίζοντας τις αποστάσεις που μέχρι πρότινος οι κάτοικοι δυσπρόσιτων περιοχών έπρεπε να διανύσουν.

1.3. Νησιωτική Πολιτική, Μεταφορές, Οικονομία

Το 2015 συστάθηκε το Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής – ΥΝΑΝΠ – (Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, www.ynanp.gr) από υπηρεσίες που μέχρι τότε υπάγονταν στα υπουργεία οικονομίας, υποδομών, ναυτιλίας και τουρισμού. Βέβαια, η Ελλάδα, ως, επί το πλείστον και, νησιωτική χώρα, ήδη από τις

---

² Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα

πρώτες ημέρες ανεξαρτησίας της είχε στραμμένη την προσοχή της και το ενδιαφέρον της στην ναυτιλία και στα νησιά. Αξίζει να αναφερθεί ότι το έτος 1833 ιδρύθηκε «Η επί των ναυτικών γραμματεία της επικρατείας», το οποίο στην ουσία ήταν το πρώτο υπουργείο ναυτιλίας της Ελλάδος. Έκτοτε το υπουργείο αυτό έχει συγχωνευθεί ή μετονομαστεί πολλές φορές

Εικόνα 1. «Η επί των ναυτικών γραμματεία της επικρατείας», 1833. Λήψη εικόνας από την Βικιπαίδεια, el.wikipedia.org

περιλαμβάνοντας όρους όπως, εμπορικής ναυτιλίας, μεταφορών και επικοινωνιών, ανταγωνιστικότητας, ανάπτυξης, νησιωτικής πολιτικής, θαλάσσιων υποθέσεων, αλιείας, νήσων, Αιγαίου, υποδομών, ναυτιλίας και τουρισμού, μεταξύ άλλων, καταδεικνύοντας την σημαντικότητα της ναυτιλίας και των νήσων της Ελλάδος στα κοινωνικά, οικονομικά, πολιτιστικά και περιβαλλοντικά δρώμενα της χώρας. Τα κυριότερα όργανα του είναι η Γενική Γραμματεία Λιμένων Λιμενικής Πολιτικής και Επενδύσεων και η Γενική Γραμματεία Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής. Βασική δράση της Γ.Γ.Α.Ν.Π. είναι ο συντονισμός και η κινητοποίηση φορέων, δημόσιων και ιδιωτικών, για την υλοποίηση δράσεων στον χώρο του Αιγαίου. Πρωταρχικοί της στόχοι είναι η υλοποίηση πολιτικών για την βιώσιμη ανάπτυξη των νησιών, η αντιμετώπιση και επίλυση προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι νησιωτικές κοινωνίες, η αξιοποίηση και διάδοση της Αιγαιακής πολιτιστικής κληρονομιάς, και η οικονομική και κοινωνική ευημερία του κάθε νησιού (Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, www.ynanp.gr). Στις αρμοδιότητες του ΥΝΑΝΠ συμπεριλαμβάνονται οι διαγωνισμοί για τις, ομολογουμένως γαλαντόμες, επιδοτήσεις της ακτοποιοϊκής σύνδεσης των άγονων γραμμών, οι οποίες πλέον χρηματοδοτούνται από τα Προγράμματα Δημοσίων Επενδύσεων, καθώς εξυπηρετούν εθνικούς και κοινωνικούς σκοπούς, και το, νεοσυσταθέν, μέτρο του Μεταφορικού Ισοδύναμου (Ν.4551/2018 και Ν.4832/2021).

Η Ελλάδα, όντας η χώρα με τα περισσότερα κατοικημένα νησιά σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει θεσμοθετήσει την νησιωτική πολιτική ως έναν από τους κύριους άξονες της πολιτικής – στρατηγικής της για την ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας. Τα νησιά της χώρας, που στα περισσότερα λόγω μικρού μεγέθους και απόστασης δεν δύνανται να δημιουργηθούν οικονομικές δραστηριότητες κλίμακας περιορίζοντας έτσι τις αναπτυξιακές δυνατότητές τους, έρχονται αντιμέτωπα με μεγάλες προκλήσεις, είτε αυτές οφείλονται στην παγκόσμια, και κυρίως εθνική, οικονομική κρίση και ύφεση των προσφάτων ετών, είτε στις προσφυγικές ροές, είτε ακόμη και στην ίδια την φύση της

νησιωτικότητας, που περιλαμβάνει ιδιαίτερα γεωγραφικά, περιβαλλοντικά, δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά, επηρεάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τους πιο βασικούς κλάδους της οικονομίας τους, δηλαδή τον τουρισμό, την γεωργία, την αλιεία και την κτηνοτροφία (Σκάλκος Δ. 2019). Προς αντιμετώπιση αυτών των δυσχερειών έχουν γίνει πολλές προσπάθειες, όχι πάντα επιτυχημένες, κυρίως λόγω έλλειψης ορθολογικού σχεδιασμού και προγραμματισμού, σε εθνικό επίπεδο, στοχεύοντας κυρίως στον περιορισμό των επιπτώσεων της δυσκολίας πρόσβασης και της, σε αρκετές περιπτώσεις, απομόνωσης, παρά σε μέτρα ενίσχυσης και αναζωογόνησης των κοινωνιών και οικονομιών των νησιωτικών περιφερειών, με αποτέλεσμα να σπαταλούνται, σχεδόν άσκοπα, μεγάλα χρηματοδοτικά ποσά.

Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο εντούτοις, η Ευρωπαϊκή Ένωση, κατανοώντας τις δυσκολότερες, σε σχέση με την ηπειρωτική χώρα, συνθήκες διαβίωσης, και στα πλαίσια της ευρωπαϊκής περιφερειακής πολιτικής για τις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές, προχώρησε στην έκδοση οδηγιών για την τόνωση της νησιωτικής οικονομίας. Μια εξ αυτών ήταν η οδηγία 2006/112/EK, του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (Συμβούλιο της ΕΕ, 2006) σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας, ΦΠΑ, όπου αναγράφεται ότι *«Ορισμένα εδάφη, για λόγους που ανάγονται στη γεωγραφική, οικονομική και κοινωνική τους κατάσταση, πρέπει να εξαιρεθούν από το πεδίο εφαρμογής της παρούσας οδηγίας»*. Στην ίδια οδηγία, στη σημείωση 32 και 33 αναφέρεται ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα πρέπει να καταρτίσει έκθεση σχετικά με τον αντίκτυπο των μειωμένων συντελεστών ΦΠΑ που εφαρμόζονται στις τοπικά παρεχόμενες υπηρεσίες από την πλευρά της δημιουργίας θέσεων εργασίας, της οικονομικής ανάπτυξης και της λειτουργίας της αγοράς. Ωστόσο, στην Ελλάδα με τον νόμο 4334/2015 καταργήθηκε σταδιακά το πλεονέκτημα των μειωμένων συντελεστών, καθιστώντας την Ελλάδα την μόνη χώρα της ΕΕ που απεμπόλησε το δικαίωμα των μειωμένων συντελεστών, γεγονός που οδήγησε στην μείωση της ανταγωνιστικότητας των νησιών και στην αύξηση του κόστους διαβίωσης κατά 5-8%. Η οδηγία 2006/112/EK τροποποιήθηκε από την 2019/2235/ΕΕ και στην συνέχεια από την 2022/542/ΕΕ, λαμβάνοντας υπόψη και το προσφυγικό πρόβλημα, και προέβλεπε στην μείωση έως 30% των συντελεστών Φόρου Προστιθέμενης Αξίας στα νησιωτικά συμπλέγματα της Ελλάδος, πλην της Κρήτης. Οι δυο τελευταίες οδηγίες θεσπίστηκαν με την ψήφιση του νόμου 5000/2022 στο ελληνικό κράτος (Ν.5000/2022, 09/12/2022). Ως αντίμετρο στην αύξηση του ΦΠΑ σε αρκετά είδη και στο κόστος μεταφοράς προϊόντων από την ηπειρωτική χώρα στα νησιά, πλήττοντας έτσι την

ανταγωνιστικότητά τους, ήρθε η θέσπιση του Μεταφορικού Ισοδύναμου, πιλοτικά από τον 07-2018 μέχρι τον 12-2018 σε ορισμένα νησιά, μεταξύ των οποίων και ο Άγιος Ευστράτιος, και αργότερα, το 2019, η καθολική του εφαρμογή σε όλα τα νησιά πλην της Κρήτης, της Εύβοιας και της Λευκάδας. Το 2021 με τον νόμο 4832/2021 θεσπίστηκε και το «Αντιστάθμισμα Νησιωτικού Κόστους», ΑΝΗΚΟ, όσον αφορά στα καύσιμα, το οποίο είχε εφαρμοστεί και αυτό πιλοτικά από τον 08-2020 και στον Άγιο Ευστράτιο.

Έτσι λοιπόν ο συνδυασμός επιδοτήσεων των άγονων γραμμών, το μεταφορικό ισοδύναμο και ο μειωμένος συντελεστής ΦΠΑ συμβάλλουν κατά ένα μέρος στην άμβλυνση των προβλημάτων που προκύπτουν λόγω του δυσπρόσιτου των νησιών αλλά και στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των νησιών της χώρας που αποτελούν τους κύριους υποδοχείς των τουριστικών ροών, στηρίζοντας έτσι έναν από τους βασικότερους και ταχύτερα αναπτυσσόμενους πυλώνες της εθνικής οικονομίας.

1.4. Τουριστική Πολιτική, Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού

Αναμφισβήτητα οι δημόσιες πολιτικές που χαράζονται από τα εκάστοτε αρμόδια όργανα και φορείς, κυβέρνηση, περιφέρειες, δήμους, είτε βάσει του δικού τους στρατηγικού και επιχειρησιακού σχεδιασμού, είτε λόγω εξωγενών πιέσεων από ομάδες συμφερόντων, έχουν ως πρωταρχικό στόχο την αντιμετώπιση δημοσίων ζητημάτων. Ο τουρισμός, του οποίου η σημασία στο περιβάλλον, τον πολιτισμό την οικονομία και την κοινωνία, έχει ανεξαιρέτως τονιστεί από όλα τα όργανα και τους οργανισμούς σχεδιασμού πολιτικών, είναι ένα πεδίο χάραξης και εφαρμογής πολιτικών από διεθνή και εθνικά όργανα. Ξεκινώντας από την πρώτη οργανωμένη τουριστική εκδρομή στην Αγγλία του 19^{ου} αιώνα από τον Thomas Cook το 1841³ και φτάνοντας στην θέσπιση του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού το 1975, ο τουρισμός και τα πεδία επιρροής του υπήρξαν πάντα στο προσκήνιο και στην ατζέντα όλων των μεγάλων παγκόσμιων συνδιασκέψεων (Βαρβαρέσος Στ., 2000, σελ 124-126). Από το 1982, οπότε παρουσιάστηκαν οι πρώτες κατευθύνσεις για μια κοινοτική πολιτική τουρισμού, αποτελεί δε και επίσημο τομέα άσκησης πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα – ΕΟΚ, και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, τότε Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή – ΟΚΕ (Επίσημη εφημερίδα των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, 31/12/1983). Έκτοτε ο τουρισμός και

---

³ Ειδική σιδηροδρομική σύνδεση Λέστερ – Λάφμπορο λόγω θρησκευτικού προσκυνήματος στις 5 Ιουλίου 1841.

οι δράσεις και πολιτικές περίξ αυτού βρίσκονται πάντα στην ατζέντα των θεμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρωταρχικός στόχος αυτών των δράσεων ήταν ο σχεδιασμός στρατηγικών που θα συνέβαλλαν στην ισόρροπη τουριστική ανάπτυξη στις χώρες της ΕΕ καθώς και στην επίλυση των προβλημάτων που θα προέκυπταν και θα σχετίζονταν με τον τουρισμό και τις τουριστικές δραστηριότητες. Στην ΕΕ ο τουρισμός, βάσει στατιστικών στοιχείων του 2019, είναι η τρίτη μεγαλύτερη οικονομική δραστηριότητα, πίσω από τις κατασκευές και το εμπόριο, απασχολώντας το 5,2% των εργαζομένων, ήτοι 12,5 εκατομμύρια, και συμβάλλοντας στο 5% του ευρωπαϊκού ΑΕΠ, περίπου 2,14 δισεκατομμύρια δολάρια Αμερικής (www.Statista.com, 2022).

Η τουριστική πολιτική, πρωτίστως, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως επικοινωνιακή και εξωστρεφής, καθώς πρόκειται για μια πολιτική που προσπαθεί να διαφημίσει και να προωθήσει το τουριστικό προϊόν, υλικό και άυλο, ενός τόπου ή μιας χώρας και κατ' αυτόν τον τρόπο να ελκύσει πελάτες, δηλαδή τους τουρίστες. Στην Ελλάδα, ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου, με την πρώτη ίδρυση του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού το 1929, υπό την εποπτεία του Υπουργείου Οικονομίας (EOT, www.gnto.gov.gr), και κυρίως στην πρώτη μεταπολεμική δεκαετία, την δεκαετία του 1950, χάρη στην οικονομική αρωγή του προγράμματος Μάρσαλ, δόθηκε μεγάλη σημασία στον τουρισμό και στην τουριστική ανάπτυξη, παρά τις πραγματικές οικονομικές δυσχέρειες του τόπου. Η πλούσια ιστορία και πολιτισμός, θεωρείται το λίκνο της δημοκρατίας, τα 18 μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO⁴, το παρθένο περιβάλλον, το τρίπτυχο «ήλιος, άμμος, θάλασσα» λειτούργησαν ως πόλος έλξης διεθνών τουριστών, χαμηλής και μεσαίας όμως εισοδηματικής στάθμης, ειδικότερα μετά την υποτίμηση της δραχμής, που μετέτρεψε την χώρα σε έναν από τους φθηνότερους τουριστικούς προορισμούς (Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ. 2004). Τα τελευταία χρόνια, ειδικότερα από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ο τουρισμός αποτελεί τον ταχύτερα αναπτυσσόμενο κλάδο της οικονομίας συμβάλλοντας στην μείωση του ελλείμματος

⁴ Ναός Επικούρειου Απόλλωνος στις Βάσσεις, Αρχαιολογικός χώρος Ακροπόλεως, Αρχαιολογικός χώρος Δελφών, Ιερό του Ασκληπιού στην Επίδαυρο, Άγιο Όρος στη χερσόνησο του Άθω, Μετέωρα, Παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά μνημεία Θεσσαλονίκης, Μεσαιωνική πόλη Ρόδου, Αρχαιολογικός χώρος Ολυμπίας, Αρχαιολογικός χώρος Μυστρά, Αρχαιολογικός χώρος Δήλου, Μονή Δαφνίου, Μονή Οσίου Λουκά, Μονή Χίου, Αρχαιολογικός χώρος Ηραίου Σάμου, Αρχαιολογικός χώρος Αιγών Βεργίνας, Αρχαιολογικοί χώροι Μυκηνών και Τίρυνθας, Ιστορικό κέντρο με τη Μονή Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και το σπήλαιο της Αποκάλυψης στην Πάτμο, Παλαιά πόλη της Κέρκυρας, Αρχαιολογικός χώρος Φιλίππων.

ισοζυγίου πληρωμών, στην αύξηση των φορολογικών εσόδων του κράτους, στην ενίσχυση της απασχόλησης, κυρίως των γυναικών, στην δημιουργία ή/και αύξηση του εισοδήματος και στην ανάπτυξη των δυσπρόσιτων περιοχών, ορεινών και νησιωτικών. Ο τουρισμός από οικονομική άποψη έχει πολλαπλασιαστική επίδραση καθώς πέρα από τις αμιγώς τουριστικές επιχειρήσεις βοηθά στην δραστηριοποίηση πολλών ακόμη οικονομικών κλάδων, όπως ο αγροτικός τομέας, η βιομηχανία – βιοτεχνία, οι μεταφορές, οι επισιτιστικές υπηρεσίες, τα εστιατόρια και τα μπαρ, το εμπόριο, και ακόμη πολλές άλλες υπηρεσίες, που αποκομίζουν τα οφέλη της επισκεψιμότητας και του τουρισμού (Αποστολόπουλος Κ., Σδράλη Δ. 2016). Οι τουριστικές δραστηριότητες ήταν, είναι και θα είναι μια σπουδαία πλουτοπαραγωγική πηγή και ταυτόχρονα ένας σημαντικότερος παράγοντας της οικονομικής ανάπτυξης και επιρροής της κοινωνικής διαμόρφωσης της χώρας (Λαγός Δ., 2017). Σύμφωνα με την Μαριάννα Ψύλλα (2018, σελ.98-99) ο τουρισμός συνιστά ένα πεδίο άσκησης δημόσιας δράσης και διοίκησης το οποίο διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ελληνική πραγματικότητα με άμεσες και έμμεσες συνέπειες σε ολόκληρο το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό γίγνεσθαι αλλά και σε ηθικό και αξιακό επίπεδο. Η τουριστική πολιτική πρέπει να αντιμετωπίσει τις διαμάχες που δημιουργούνται μεταξύ των διαφορετικών εμπλεκόμενων δρώντων στον τουρισμό, ξεκινώντας από τους διεθνείς οργανισμούς και τους tour-operators και φτάνοντας μέχρι την τοπική κοινωνία και τις αλλαγές που επιφέρει σε αυτήν, σε όλα τα επίπεδα, η τουριστική προσέλευση.

Στην Ελλάδα ο κύριος φορέας σχεδιασμού και υλοποίησης πολιτικών είναι το Υπουργείο Τουρισμού. Ωστόσο το μοντέλο διακυβέρνησης συνδυάζει την κεντρική διοίκηση από το Υπουργείο και την αποκέντρωση αρμοδιοτήτων στις Νομαρχίες και τις Περιφέρειες (Τσάρτας Π. 2010). Υπό την αιγίδα του Υπουργείου, ως εποπτευόμενοι φορείς, τελούν ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού – ΕΟΤ, και το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος – ΞΕΕ, (Υπουργείο Τουρισμού, www.mintour.gov.gr). Ειδικότερα, ο ΕΟΤ, έχει ως βασική αποστολή την υλοποίηση της τουριστικής πολιτικής του Υπουργείου και την αναβάθμιση, προώθηση και προβολή του ελληνικού τουριστικού προϊόντος εντός και εκτός της Ελλάδος. Άλλοι φορείς τουρισμού στην Ελλάδα που υπάγονται στο Υπουργείο Τουρισμού ή συνεργάζονται με αυτό είναι ο Οργανισμός Τουριστικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Υπουργείο Τουρισμού, <http://otek.edu.gr/>), που αποτελεί τον εξειδικευμένο κρατικό φορέα παροχής εκπαίδευσης και κατάρτισης στον τουρισμό, το Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, καθώς και τα Υπουργεία

Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, Υποδομών και Μεταφορών, Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Ανάπτυξης και Επενδύσεων και το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, καταδεικνύοντας την πολύπλευρη διάσταση και την τόσο σημαντική θέση που έχει ο τουρισμός στην γενικότερη κυβερνητική πολιτική.

1.5. Τουρισμός

1.5.1. Είδη Τουρισμού - Ειδικές και Εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Ο τουρισμός ως έννοια εμπεριέχει μια πολυσχιδή διάσταση και ερμηνεία κι έχει απασχολήσει πολλάκις διαφόρους κλάδους επιστημών καθώς μπορούν να του αποδοθούν, εξίσου ορθά, πολλοί ορισμοί σε σχέση με τον επιστημονικό κλάδο υπό το πρίσμα του οποίου εξετάζεται. Ένας πρωτόλειος ορισμός του τουρισμού αποδόθηκε το 1910 από τον αυστριακό οικονομολόγο Herman Von Schullard ο οποίος περιέγραψε τον τουρισμό ως: *«το σύνολο των επιχειρήσεων, οικονομικής κυρίως φύσεως, που σχετίζονται άμεσα με την είσοδο, τη διαμονή και τη μετακίνηση ξένων εντός και εκτός μιας χώρας, πόλης ή περιοχής»*. Μερικά χρόνια αργότερα ο Walter Hunziker⁵, θεμελιωτής του τουρισμού ως επιστημονικού κλάδου, σε συνεργασία με τον Kurt Krapf όρισαν τον τουρισμό *«ως το σύνολο των φαινομένων που προκύπτουν από την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού και την διαμονή μη μόνιμων κατοίκων, εφόσον αυτά δεν οδηγούν σε μόνιμη διαμονή και δεν συνδέονται με καμία κερδοσκοπική δραστηριότητα»* (Hunziker and Krapf, 1941). Φυσικά και αυτός ο ορισμός, αν και αποτέλεσε την βάση στην οποία στηρίχτηκαν οι μεταγενέστερες προσπάθειες απόδοσης ενός ορισμού για τον τουρισμό, δεν μπορεί να θεωρηθεί ολοκληρωμένος, αποδεικνύοντας έτσι την περιπλοκότητα του τουρισμού ως κοινωνικού φαινομένου. Τον Ιούνιο του 1991, στο διεθνές συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών στην Οτάβα του Καναδά, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (W.T.O) έδωσε τον παρακάτω τουρισμό: *«Ο τουρισμός περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των ανθρώπων που ταξιδεύουν και διαμένουν σε προορισμούς και περιοχές άλλες εκτός από αυτές που αποτελούν το συνηθισμένο περιβάλλον τους (π.χ. τον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους) και για χρονικό διάστημα που δεν ξεπερνά τον έναν χρόνο, με σκοπό την αναψυχή, την*

---

⁵ Ο Walter Hunziker (1899–1974), Ελβετός καθηγητής και συγγραφέας, ίδρυσε το Ερευνητικό Ινστιτούτο Τουρισμού στο Πανεπιστήμιο του St. Gallen, θεμελίωσε την επιστημονική μελέτη του τουρισμού, συνέλαβε την ιδέα του Ταμείου Αποταμίευσης Ταξιδιού, και ήταν συνιδρυτής της Ένωσης Διεθνών Εμπειρογνομόνων Scientifiques du Tourisme (AIEST) και του International Institut de Glion. Επίσης διετέλεσε διευθυντής της Ελβετικής Ομοσπονδίας Τουρισμού και ήταν μέλος της Ελβετικής Συμβουλευτικής Επιτροπής για την Εμπορική Πολιτική.

ικανοποίηση των επαγγελματιών τους αναγκών κ.α.» (Economic and Social Council; United Nations, 1991). Τέλος, το 1994, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών σε συνεργασία με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού ταξινόμησαν τρεις μορφές τουρισμού στην από κοινού συντεταγμένη έκθεση “*Recommendations on Tourism Statistics*”: τον **Εγχώριο Τουρισμό**, που περιλαμβάνει κατοίκους της συγκεκριμένης χώρας που ταξιδεύουν μόνο εντός αυτής της χώρας, τον **Εισερχόμενο Τουρισμό**, που περιλαμβάνει μη μόνιμους κατοίκους που ταξιδεύουν στη συγκεκριμένη χώρα και τον **Εξερχόμενο Τουρισμό**, που περιλαμβάνει κατοίκους που ταξιδεύουν σε άλλη χώρα. Από τον συνδυασμό των παραπάνω μορφών εξήχθησαν συμπερασματικά τρεις διαφορετικές μορφές τουρισμού, ονομαστικά: ο **Εσωτερικός Τουρισμός**, ο οποίος περιλαμβάνει τον εσωτερικό τουρισμό και τον εισερχόμενο τουρισμό, ο **Εθνικός Τουρισμός**, ο οποίος περιλαμβάνει τον εσωτερικό τουρισμό και τον εξερχόμενο τουρισμό και ο **Διεθνής Τουρισμός**, ο οποίος αποτελείται από τον εισερχόμενο και τον εξερχόμενο τουρισμό (UNWTO, 1994, σελ.5). Πλέον ο τουρισμός αποτελεί τον ταχύτερα αναπτυσσόμενο κλάδο της οικονομίας, και μάλιστα τον τρίτο μεγαλύτερο, πίσω από το εμπόριο και την βιομηχανία, με πολλαπλασιαστικές επιδράσεις, συμβάλλοντας περίπου στο 10-12% του παγκόσμιου Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος – ΑΕΠ αγαθών και υπηρεσιών (Ινστιτούτο ΣΕΤΕ, 2020).

Ο τουρισμός δεν είναι ένα σύγχρονο κοινωνικό φαινόμενο. Ήδη από την αρχαιότητα είχαν αναπτυχθεί διάφορες μορφές τουρισμού ανάλογα με την κοινωνική και οικονομική τάξη των ατόμων, έχοντας όμως ως κοινό παρονομαστή τον ελεύθερο χρόνο, την οικονομική ευμάρεια και την δυνατότητα μετακίνησης από τόπο σε τόπο. Έτσι, για παράδειγμα, οι πλούσιοι και ευγενείς, στην τάξη, Ρωμαίοι μπορούσαν να διεξάγουν τουρισμό αναψυχής και ξεκούρασης εκτός πόλεων, εξ ου και η λέξη “villa”⁶ που χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα, αν και με διαφορετική πλέον έννοια, καθώς και περιηγητικό τουρισμό, ενώ οι φτωχότερες τάξεις συμμετείχαν κυρίως σε θρησκευτικό και προσκυνηματικό τουρισμό. Οι αρχαίοι Έλληνες, αλλά και οι Ρωμαίοι, είχαν την δυνατότητα να επισκέπτονται για λόγους αναψυχής την αρχαία Αίγυπτο ως προορισμό εκτός των τότε συνόρων καθώς και εσωτερικούς προορισμούς για λόγους θρησκευτικούς, πολιτιστικούς και αθλητικούς μεταξύ άλλων. Αν και η «φιλοξενία» στην αρχαιότητα είχε

---

⁶ Η βίλα (villa – στην Λατινική γλώσσα) αρχικά ήταν ένας τύπος σπιτιού, εκτός πόλης, που άνηκε στην ελίτ των Ρωμαίων ευγενών και πλουσίων και προοριζόταν ως χώρος αναψυχής και ξεκούρασης. Ακόμη και σήμερα στην σύγχρονη Ιταλική γλώσσα, villa, σημαίνει το σπίτι στην εξοχή.

την ισχύ νόμου αρχίζουν να κάνουν την εμφάνιση τους κατά μήκος των κύριων οδικών γραμμών πανδοχεία οδηγώντας έτσι στην εμπορευματοποίηση των μετακινήσεων. Στα χρόνια του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης, αν και δεν παρατηρείται αλλαγή στους «ικανούς» να ταξιδέψουν, οι μετακινήσεις παραμένουν προνόμιο της άρχουσας τάξης, παρατηρείται μια αλλαγή στους λόγους. Πλέον οι μετακινήσεις γίνονται προς τέρψη και ευχαρίστηση καθώς και από «διανοουμενίστικη» περιέργεια. Επίσης παρατηρούνται μετακινήσεις κοντά στα μεγάλα αστικά κέντρα με σκοπό την αναζήτηση πανεπιστημιακής μόρφωσης (Βαρβαρέσος Στ., 2000, σελ 16-26). Στις αρχές όμως του 20^{ου} αιώνα, και μέσα και μέσω όλων των εξελίξεων και της ευρύτερης προόδου της κοινωνίας, συμβαίνει αυτό που αργότερα χαρακτηρίστηκε ως «εκδημοκρατισμός» του τουρισμού. Πλέον ο τουρισμός δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο των πλουσίων. Η θεσμοθέτηση των «διακοπών μετ' αποδοχών» σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, δίνει την ευκαιρία σε πολλές κοινωνικές ομάδες, και κυρίως στην εργατική τάξη, να μετακινηθεί για λόγους αναψυχής και ξεκούρασης. Ο τουρισμός γίνεται πια αγαθό προσβάσιμο από όλους και όχι μόνο από μια ολιγαρχία ευγενών και ευπόρων. Οι προορισμοί αλλάζουν και στο προσκήνιο πλέον έρχονται οι παραθεριστικοί, κυρίως, παραθαλάσσιοι προορισμοί, και οι προορισμοί που δεν χρειάζεται πλέον να ικανοποιούν μόνο πνευματικές και πολιτισμικές αναζητήσεις (Ηγουμενάκης Ν. και Κραβαρίτης Κ., 2004). Το πρώτο βήμα προς την μαζικοποίηση του τουρισμού έχει ήδη γίνει. Από κοινωνιολογική άποψη ο μαζικός τουρισμός είναι ένα κατ' εξοχήν κοινωνικό φαινόμενο και έρχεται ως απόρροια του μοντερνισμού της κοινωνίας, οι απαρχές του οποίου βρίσκονται στην βιομηχανική επανάσταση και στα επακόλουθα της: αστικοποίηση, αναγνώριση των δικαιωμάτων των εργαζομένων, κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις και εντέλει «η κοινωνία της αφθονίας» και ο καταναλωτισμός, του οποίου μια έκφανση είναι και ο τουρισμός (Φαρμάκη Α., 2017). Η μαζικοποίηση όμως του φαινομένου του τουρισμού δεν ήρθε χωρίς να ανακύψουν διάφορα προβλήματα και προβληματισμοί όσον αφορά στον κοινωνικό, οικονομικό, πολιτιστικό και περιβαλλοντικό του αντίκτυπο. Για αυτούς του λόγους ήρθε στην επιφάνεια και μια άλλη μορφή τουρισμού, ο ειδικός ή εναλλακτικός τουρισμός.

Έχουν διεξαχθεί πολλές μελέτες και έχουν καταναλωθεί άπειρες ώρες μελέτης και προσπάθειας ορισμού του τουρισμού ως κοινωνιολογικού φαινομένου. Η διάκριση του τουρισμού σε μαζικό και ειδικό ή εναλλακτικό δεν ήρθε άχολα. Οι προσπάθειες ορισμού του τουρισμού αναδείκνυαν καινούριες οπτικές και θεωρήσεις καθιστώντας έτσι τις οποιεσδήποτε προσπάθειες ορισμού ανεπαρκείς εν τη γεννέση τους. Υπήρξαν πολλές

παράμετροι που ελήφθησαν υπόψη κι εξετάστηκαν, και συνεχίζουν να μελετώνται ακόμη και σήμερα, μέχρι να καταλήξουν οι ειδήμονες σε αυτή την, περίπου αόριστη, ταξινόμηση. Ο μαζικός τουρισμός, που ως έννοια εισήχθη την δεκαετία του 1950, σύμφωνα με τον Δημήτρη Λαγό (2005), είναι ο κλασικός τουρισμός αναψυχής, διασκέδασης και ξεκούρασης και πραγματοποιείται από τον μεγαλύτερο αριθμό τουριστών. Λαμβάνει χώρα πρωτίστως σε παραθαλάσσιες περιοχές και το κύριο κίνητρο των επισκεπτών είναι τα τρία –S- sea, sand and sun. Αργότερα και κυρίως των κοινωνικών μεταβολών που επέφερε ο μαζικός τουρισμός προστέθηκε άλλο ένα –S- το sex. Χαρακτηρίζεται από την συλλογικότητα – ομαδικότητα συμμετοχής των τουριστών, στηρίζεται στην καλή οργάνωση των χώρων και τόπων υποδοχής και κύριοι εκφραστές αυτού του τύπου τουρισμού είναι οι γνωστοί σε όλους tour-operators, οι οποίοι ως μια πολύ ισχυρή ομάδα συμφερόντων και χάραξης τουριστικών πολιτικών μπορούν να επηρεάσουν άμεσα τους τόπους και κοινωνίες υποδοχής με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Συν τω χρόνω όμως ο μαζικός τουρισμός θεωρήθηκε υπεύθυνος για τις αρνητικές κυρίως επιπτώσεις που προκάλεσε στους τόπους υποδοχής, τόσο σε κοινωνικό και οικονομικό όσο και σε περιβαλλοντικό και πολιτιστικό επίπεδο (Ανδριώτης Κ. 2008). Από την άλλη ως αντίβαρο των επιπτώσεων του μαζικού τουρισμού άρχισε να ανθεί ο ειδικός και εναλλακτικός τουρισμός. Αν και είναι διαφορετικά είδη και τα δυο αποσκοπούν στην όσο δυνατόν μικρότερη όχληση του ντόπιου πληθυσμού ή αλλιώς πληθυσμού υποδοχής, στην βέλτιστη διαχείριση των τουριστικών και ανθρώπινων πόρων και στον μικρότερο δυνατόν περιβαλλοντικό αντίκτυπο (Κοκκώσης Χ. και Τσάρτας Π. 2019). Και οι δυο αυτές μορφές τουρισμού χαρακτηρίζονται ως ήπιες μορφές τουριστικής ανάπτυξης, σε αντίθεση με την ένταση του μαζικού τουρισμού, και στηρίζονται στην ύπαρξη ενός ή περισσότερων ειδικών κινήτρων και στην προώθηση της αειφορικής και βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Μερικές από τις κυριότερες μορφές ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού, οι οποίες παρουσιάζουν μεγάλη δυναμική ανάπτυξης τα τελευταία χρόνια, παρατίθενται στους παρακάτω πίνακες οι οποίοι έχουν αντληθεί από τα έργα των Κοκκώση και Τσάρτα (2019), Ευσταθίου (2004), Σωτηριάδη και Φαρσάρη (2009) και τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD, 2004) .

<u>Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού</u>	<u>Ειδικές Μορφές Τουρισμού</u>
Αγροτουρισμός Τουρισμός Υπαίθρου	Κοινωνικός Τουρισμός Τουρισμός Υγείας

Αθλητικός Τουρισμός	Τουρισμός 3 ^{ης} Ηλικίας
Περιηγητικός Τουρισμός	Εκπαιδευτικός Τουρισμός
Θαλάσσιος Τουρισμός	Θρησκευτικός Τουρισμός
Οικολογικός Τουρισμός	Συνεδριακός Τουρισμός
Πολιτιστικός Τουρισμός	Εκθεσιακός Τουρισμός
Ορεινός Τουρισμός	Επαγγελματικός Τουρισμός
Χειμερινός Τουρισμός	Θεματικός Τουρισμός
Ορειβατικός Τουρισμός	Αστικός Τουρισμός
Τουρισμός Περιπέτειας	Τουρισμός Κινήτρων

1.6. Τουριστικό προϊόν

Τι καθιστά όμως έναν τόπο, είτε πρόκειται για ένα τοπίο φυσικού κάλλους, ένα χωριό, μια πόλη ή ακόμη και μια χώρα, ελκυστικό, διάσημο έξω από τα χωρικά του σύνορα, άξιο αναφοράς και επίσκεψης ως προορισμό; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα αν και φαντάζει προφανής και είναι το προσφερόμενο τουριστικό προϊόν, είναι πολυσύνθετη και άπτεται πολλών προσεγγίσεων. Τι είναι καταρχήν το τουριστικό προϊόν ενός τόπου; Τι μορφές μπορεί να έχει; Πως συμβάλλει στην αναγνωρισιμότητα του; Ποια είναι η διασύνδεση του με την τοπική κοινωνία και πως συμβάλλει στην τοπική οικονομία; Ποιες είναι οι επιδράσεις του και οι επιπτώσεις του, θετικές ή αρνητικές, στον τόπο προορισμού;

Το τουριστικό προϊόν πολύ γενικά θα μπορούσε να οριστεί, σύμφωνα με τους Jansen-Verbeke και Ashworth, ως «*το προϊόν που συνδυάζει όλα τα στοιχεία που συνθέτουν την τουριστική έλξη μιας περιοχής ή ενός αξιοθέατου, συμπεριλαμβανόμενης ολόκληρης της κλίμακας των εγκαταστάσεων και των υπηρεσιών που ο τουρίστας μπορεί να χρησιμοποιήσει στην διάρκεια της διαμονής του*» (1990, σελ 618-622). Ένας τόπος μπορεί να θεωρηθεί ως τουριστικός προορισμός όταν επιτευχθεί μια συμβολική σύνδεση και αποκτήσει συναισθηματική σημασία και αξία για τους επισκέπτες. Η τουριστική εμπειρία διαμορφώνεται ανάλογα με τα συναισθήματα και την σημασία που νιώθουν οι επισκέπτες για έναν τόπο. Έτσι λοιπόν, ο συμβολικός χαρακτήρας που αποδίδεται σε έναν τόπο, πολλές φορές κατασκευασμένος ως μέρος της τουριστικής διαφήμισης, αποτελεί την πρώτη έκφανση του τουριστικού προϊόντος και αποτελεί κίνητρο για την επίσκεψη του συγκεκριμένου τόπου (Young, 1999). Όπως ήδη αναφέρθηκε ο τουρισμός έχει πολλαπλασιαστικές επιδράσεις, γεγονός το οποίο τον συνδέει με πολλές άλλες οικονομικές δραστηριότητες, είτε άμεσα είτε έμμεσα, όπως για παράδειγμα με την βιομηχανία και την βιοτεχνία, τις επισιτιστικές υπηρεσίες, τις υπηρεσίες διασκέδασης, τις επιχειρήσεις

μεταφορών, τις εμπορικές δραστηριότητες, τη γεωργία, την αλιεία, την κτηνοτροφία. Το τουριστικό προϊόν περιλαμβάνει τα υλικά και άυλα χαρακτηριστικά ενός τόπου που σχετίζονται με όλους τους τομείς που επηρεάζει ο τουρισμός. Αναφέρεται λοιπόν στο φυσικό περιβάλλον, φυσικά τοπία, παραλίες, δάση, και στο τεχνητό περιβάλλον, στην πολιτιστική και αρχιτεκτονική κληρονομιά, στις υποδομές και ανωδομές, στις εγκαταστάσεις, στην προσβασιμότητα και στο συγκοινωνιακό δίκτυο, οδικό και περηγητικό, μεταξύ άλλων. Επίσης αφορά στις προσφερόμενες υπηρεσίες, την φιλοξενία, την ψυχαγωγία, το place branding και το storytelling⁷ που έχει δημιουργηθεί γύρω από ένα τόπο, την τοπική κοινωνία και την συμπεριφορά της προς τους επισκέπτες, και εν γένει στην τουριστική εμπειρία που αποκομίζουν ή θα ήθελαν να αποκομίσουν οι τουρίστες αν επισκέπτονταν τον συγκεκριμένο τόπο (Κομίλης Π., 2007). Ο «εκδημοκρατισμός» του τουρισμού, η καταναλωτική κοινωνία και η συνεχής πρόοδος στα μέσα επικοινωνίας και συγκοινωνίας ώθησαν στην παραγωγή πληθώρας τουριστικών προϊόντων, αγαθών και υπηρεσιών, παρέχοντας ακόμη και στις οικονομικά ασθενέστερες τάξεις την ευκαιρία και την δυνατότητα των διακοπών, καθιστώντας τις πια όχι ως είδος πολυτελείας αλλά ως είδος πρώτης ανάγκης (Βαρβαρέσος Στ., 2000).

1.7. Τοπικότητα – Τοπικό Τουριστικό Προϊόν

Ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που συμβάλει στην δημιουργία ενός brand name σε ένα τόπο είναι η «τοπικότητα» και το «τοπικό (τουριστικό) προϊόν». Αυτές οι έννοιες διαχωρίζουν έναν τόπο από άλλους και προβάλλουν τα μοναδικά χαρακτηριστικά του. Η τοπικότητα στηρίζεται στα ξεχωριστά γεωγραφικά, πολιτιστικά, ιστορικά και οικονομικά στοιχεία που μπορεί να επιδείξει ένας τόπος. Σύμφωνα με τον Αθ. Κίζο (2018) ο ορισμός της έννοιας της τοπικότητας και του τοπικού διαφοροποιεί τα προϊόντα και τις υπηρεσίες που παράγονται και παρέχονται αποκλειστικά σε ένα τόπο από τα «μαζικά» ή «παγκόσμια». Περιλαμβάνει, προσδιορίζει και επηρεάζει τα ιδιαίτερα κοινωνικοοικονομικά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά ενός τόπου, δηλαδή τους πόρους παραγωγής, είτε πρόκειται για το ανθρώπινο δυναμικό, είτε για τοπικούς φυσικούς πόρους, είτε και για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας περιοχής, και τον αντίκτυπο που έχουν στην κοινωνία, στην τοπική οικονομία και το περιβάλλον. Η τοπικότητα είναι μια παράμετρος, και μάλιστα πολύ σημαντική, πάνω στην οποία μπορεί να δομηθεί η

---

⁷ Όροι που αφορούν στο marketing και την διαφημιστική προώθηση ενός τόπου.

αναπτυξιακή, και όχι μόνο τουριστική, στρατηγική ενός τόπου. Οι κοινωνίες που έχουν μια ισχυρή αίσθηση της «τοπικότητας» μπορούν πιο εύκολα να υποστηρίξουν και να στηρίξουν τις τοπικές πρωτοβουλίες, να εμπλακούν στα κοινά και να συμμετέχουν στην λήψη αποφάσεων, συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην ανάπτυξη των τοπικών οικονομιών αλλά και στην διατήρηση και ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Η ανάδειξη των μοναδικών στοιχείων και χαρακτηριστικών ενός τόπου μπορεί να προσελκύσει επενδύσεις, τόσο σε βιοτεχνικό ή βιομηχανικό, όσο και σε τουριστικό επίπεδο, καθώς και να ενισχύσει τους δεσμούς και την συνοχή της τοπικής κοινωνίας (Kotler, Haider και Rein, 1993). Στην Ελλάδα η «τοπικότητα» διαδραματίζει ένα πολύ σπουδαίο ρόλο όσον αφορά στην ταυτότητα και πολιτιστική κληρονομιά κάθε τόπου. Πέρα από την προφανή ανάγκη που έχει ο καθένας να αισθάνεται ότι ανήκει σε κάποιο κοινωνικό σύνολο και ότι κατάγεται από κάποιον ξεχωριστό τόπο, η σύνδεση και υπερηφάνεια που νιώθει ο κάθε άνθρωπος για τον τόπο καταγωγής του συμβάλουν αποφασιστικά στην διαφύλαξη και διατήρηση των τοπικών παραδόσεων και της τοπικής κληρονομιάς μέσα στην δίνη της παγκοσμιοποίησης. Η «τοπικότητα» εκφράζεται μέσω των ιδιαίτερων περιφερειακών και τοπικών πολιτιστικών χαρακτηριστικών, όπως η «ντοπιολαλιά⁸», η μουσική παράδοση και ο χορός, οι πολιτιστικές και θρησκευτικές παραδόσεις, οι γαστρονομικές συνήθειες, μεταξύ άλλων, που σχετίζονται άμεσα με το τοπικό περιβάλλον και την ιστορία κάθε τόπου (Κίζος Αθ., Σπιλάνης Ι., και Κουλούρη Μ., 2007).

1.7.1. Προϊόντα Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης, Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης και Εγγυημένα Παραδοσιακά Ιδιότυπα Προϊόντα

Μια ιδιαίτερη κατηγορία «τοπικών προϊόντων» είναι τα προϊόντα ΠΟΠ, Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης, τα ΠΓΕ, Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης, και τα ΕΠΙΠ ή ΕΠΠΕ, «Εγγυημένα Παραδοσιακά Ιδιότυπα Προϊόντα» ή «Ειδικά Παραδοσιακά Προϊόντα Εγγυημένα». Το βασικό στοιχείο των προϊόντων ΠΟΠ και ΠΓΕ είναι ότι παράγονται σε συγκεκριμένο τόπο, με συγκεκριμένες πρακτικές και η ποιότητα ή τα χαρακτηριστικά τους αποδίδονται κατά κύριο λόγο στο γεωγραφικό και κοινωνικό περιβάλλον όπου παράγονται. Κατ' ουσίαν τα προϊόντα με αυτές τις ιδιαίτερες σημάνσεις συσχετίζονται με τα στάδια διαδικασίας παραγωγής, δηλαδή την παραγωγή και συλλογή πρώτων υλών, την μεταποίηση και την τυποποίηση τους (Κίζος, 2018).

---

⁸ Η ιδιαίτερη διάλεκτος ή ο ιδιαίτερος τρόπος ομιλίας που απαντάται σε διαφορετικά περιφερειακά διαμερίσματα της χώρας.

Συνεχίζοντας, η κύρια διαφορά τους είναι ότι ενώ στα προϊόντα ΠΟΠ όλα τα στάδια της διαδικασίας παραγωγής πρέπει να γίνουν στον συγκεκριμένο τόπο, στα προϊόντα ΠΓΕ μπορούν να λάβουν χώρα τα δυο πρώτα μόνο βήματα και η τυποποίηση να γίνει σε άλλη περιοχή. Για παράδειγμα το ελαιόλαδο, πρέπει, για να έχει την ένδειξη ΠΓΕ, να συλλεχθεί και να ελαιοποιηθεί στον συγκεκριμένο τόπο που φέρει την σήμανση ΠΓΕ, αλλά μπορεί να τυποποιηθεί σε κάποιο άλλο μέρος με πιο σύγχρονες και εναρμονισμένες με τις τρέχουσες νομοθεσίες εγκαταστάσεις (European Commission, n-d). Σύμφωνα με μελέτες των Βακουφάρη και Κίζου, (2018) στην Ελλάδα, μέχρι το 2018, είχαν χαρακτηριστεί ως ΠΟΠ, 76 προϊόντα και 28 οίνοι, και ως ΠΓΕ, 30 προϊόντα και 111 οίνοι. Τέλος, τα προϊόντα ΕΠΠ ή ΕΠΠΕ είναι μια σχετικά νέα θεσμοθετημένη κατηγορία, η οποία έχει δεκαετή ισχύ και έπειτα επανεξετάζεται, και η σήμανση τους αφορά σε προϊόντα υψηλής ποιότητας τα οποία προέρχονται και παράγονται από κάποιο συγκεκριμένο τόπο και με συγκεκριμένες πρακτικές με σεβασμό στην παράδοση και το περιβάλλον, και συνδέονται άμεσα με την πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης. Πρωταρχικός σκοπός αυτής της κατηγοριοποίησης είναι αφενός η διατήρηση της παράδοσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς, όσον αφορά στις μεθόδους παραγωγής, η ενίσχυση των τοπικών κοινωνιών και οικονομιών, και αφετέρου η διαφανής ενημέρωση των καταναλωτών για τον τόπο και τρόπο παραγωγής και την δυνατότητα πρόσβασης σε αυθεντικά προϊόντα ΕΠΠ ή ΕΠΠΕ (Επίσημη εφημερίδα της ΕΕ, 14-12-2012).

1.8. Πολιτιστική κληρονομιά

Η γλώσσα, οι παραδόσεις, γραπτές και προφορικές, η πολιτιστική κληρονομιά, υλική και άυλη, και η φυσική κληρονομιά, τα τοπία και η ιδιαίτερη χλωρίδα και πανίδα, είναι από τους βασικότερους παράγοντες διατήρησης της ταυτότητας και της συνοχής των κοινωνιών. Η UNESCO⁹, η Εκπαιδευτική Επιστημονική και Πολιτιστική Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών, ο επίσημος εξειδικευμένος φορέας του ΟΗΕ πάνω σε θέματα που άπτονται της εκπαίδευσης και του πολιτισμού, αντιλαμβανόμενη έγκαιρα τις απειλές που υφίστατο η πολιτιστική και φυσική κληρονομιά, όχι μόνο λόγω φυσικών

⁹ United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

αίτιων, αλλά και λόγω των αλλαγών των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών που όξυναν ακόμη περισσότερο τα φαινόμενα αλλοίωσης και καταστροφής, καθώς και την σημασία που έχει η πολιτιστική, φυσική και τεχνητή, κληρονομιά για όλα τα έθνη και κράτη του κόσμου, προχώρησε το 1972 στην σύνταξη και δημοσίευση της «Σύμβασης για την παγκόσμια πολιτιστική και φυσική κληρονομιά»¹⁰, όπου ορίζεται τι θεωρούνται ως μνημεία φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και καθορίζονται οι υποχρεώσεις και οι δράσεις που πρέπει να αναλάβουν τα κράτη που θα υπέγραφαν την σύμβαση (UNESCO, 1972). Σήμερα, σχεδόν πενήντα χρόνια αργότερα, εξακολουθεί να θεωρείται το πιο επιτυχημένο θεσμικό εργαλείο στην ιστορία της UNESCO που προάγει την διεθνή συνεργασία σε θέματα προστασίας της Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Σε αυτό το κείμενο καθορίζονται τα κριτήρια και προϋποθέσεις για την ένταξη των μνημείων στον κατάλογο της UNESCO, με κυριότερα τα κριτήρια της «αυθεντικότητας» και της «ακεραιότητας» Ο κατάλογος για τα Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς – ΜΠΚ - αριθμεί μέχρι σήμερα περίπου 1120 μνημεία, φυσικά και τεχνητά, με πολλά ακόμη να βρίσκονται σε διαδικασία υποψηφιότητας και αποδοχής ένταξης τους ως ΜΠΚ (Κόνσολα, 1995, Bandarin, 2007, Πάντζου, 2020).

Υπό αυτό το πρίσμα οι έννοιες πολιτιστικό αγαθό και πολιτιστική κληρονομιά συνδέονται άμεσα με το παρελθόν αλλά και το μέλλον, και κυρίως το μέλλον που θα στηρίζεται στην αειφόρο και βιώσιμη ανάπτυξη, των κοινωνιών αλλά και των τόπων. Αυτά τα στοιχεία διαφωτίζουν τις αξίες, τα επιτεύγματα και τις φιλοδοξίες των ανθρώπων, διακρίνονται για τον ρόλο τους στην καθημερινή ζωή, στην ανάπτυξη, επιστημονική και οικονομική, και για την συμβολή τους στην συνοχή και πρόοδο των κοινωνιών, και ταυτόχρονα καθορίζουν το επίπεδο και την ποιότητα του τοπικού πολιτισμού (Αποστολόπουλος Κ., Σδράλη Δ. 2016). Επιπλέον αποτελούν πόλο έλξης επισκεπτών που επιθυμούν να έρθουν σε επαφή και να γίνουν μέτοχοι αυτών των ιδιαίτερων αγαθών. Αυτού του είδους οι επισκέπτες θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στην κατηγορία του πολιτισμικού τουρισμού, ο οποίος είναι, εκ νέου, μιας και ήταν από τις πρώτες μορφές τουρισμού από την αρχαιότητα έως την ανάδειξη του μαζικού τουρισμού σε κυρίαρχο πρότυπο αναψυχής, μια ανερχόμενη μορφή εναλλακτικού τουρισμού. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού το 50% των Ευρωπαίων τουριστών περιλαμβάνει στα κίνητρα του για την επιλογή προορισμού και την αναζήτηση της πολιτιστικής

---

¹⁰ Η Σύμβαση επικυρώθηκε από τις 193 σε σύνολο 195 χωρών σε όλο τον κόσμο.

κληρονομιάς, ένα ποσοστό που προβλέπεται να αυξηθεί περαιτέρω προσεχώς (UNWTO, 2019). Ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να προσφέρει πολλά οφέλη σε κάθε τόπο και κοινωνία, ξεκινώντας από την ευαισθητοποίηση για την προστασία των πολιτιστικών και φυσικών μνημείων και την προβολή τους σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, συνεχίζοντας με την προσπάθεια διάσωσης και ανάδειξης των τοπικών παραδόσεων και χαρακτηριστικών και την διαφοροποίηση της προσφοράς του τουριστικού προϊόντος από αυτό του μαζικού τουρισμού, και φτάνοντας στην προσέλκυση τουριστών υψηλού πνευματικού και βιοτικού επιπέδου, γεγονός το οποίο, εκτός από τα οικονομικά οφέλη που αποκομίζει η τοπική κοινωνία μπορεί να αποκομίσει και πολιτιστικά μέσω της γόνιμης ανταλλαγής απόψεων και ιδεών (Μητούλα, Ρ. και Κάλδης, Π. 2018). Η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί μέρος της, εν γένει, πολιτιστικής βιομηχανίας, η οποία μπορεί να διακριθεί σε Δημοφιλή – popular , που αφορά στις ευρείας κατανάλωσης μορφές πολιτισμού, βιβλία, κινηματογράφο, θέατρο, μουσική και σε Τοπική – local, η οποία στηρίζεται στην ανάδειξη των ιδιαίτερων τοπικών χαρακτηριστικών και παραδόσεων με στόχο την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Φυσικά δεν πρέπει να παραληφθούν και οι Μονάδες Πολιτιστικής Βιομηχανίας, οι οποίες περιλαμβάνουν τα μουσεία, τις πινακοθήκες, τους χώρους εκθέσεων καθώς και ολόκληρες διατηρητέες περιοχές (Yang, M. και Hsing, W., 2001). Η προστασία και προώθηση της ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς χαίρουν μεγάλης εκτίμησης από όλα τα κράτη, εξ ου και η «Σύμβαση προστασίας της παγκόσμιας φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς» των Ηνωμένων Εθνών, η οποία έγινε καθολικά αποδεκτή, και αποτελούν μια πολύ σημαντική παράμετρο για την χάραξη της πολιτιστικής πολιτικής πολλών κρατών. Εξάλλου, σύμφωνα με την Ε. Μπιτσάνη (2004), το τρίπτυχο *Πολιτισμός – Κοινωνία – Πολιτική* είναι αλληλένδετο και αλληλοσυμπληρούμενο, καθώς ο πολιτισμός εκφράζει τις ιδέες και προσδοκίες της εκάστοτε κοινωνίας και η πολιτική που σχεδιάζεται και εφαρμόζεται απορρέει μέσω των ιδεών και των προσδοκιών της κάθε κοινωνίας.

1.9. Αειφόρος Ανάπτυξη – Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη

Η αειφόρος ανάπτυξη είναι, ίσως το πιο πολυσυζητημένο θέμα, και όχι άδικα, των τελευταίων 50 - 60 ετών σε παγκόσμια κλίμακα. Οι τρομακτικές αλλαγές που επήλθαν λόγω των ταχύτατων εξελίξεων σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο φαίνεται πως δημιούργησαν περισσότερα προβλήματα από αυτά που θεράπευσαν. Το περιβάλλον και ο πολιτισμός πέρασαν σε δεύτερη μοίρα και θυσιάστηκαν χάριν της οικονομικής ανάπτυξης

και ευμάρειας. Σε αυτό φυσικά συνέβαλαν και ο άκρατος ανταγωνισμός σε διεθνές επίπεδο και οι πολεμικές συρράξεις, μεγαλύτερες ή μικρότερες, που έλαβαν χώρα καθ' όλη την διάρκεια του 21^{ου} αιώνα σχεδόν σε ολόκληρο τον πλανήτη. Η έννοια της Αειφόρου ή Βιώσιμης Ανάπτυξης αρχίζει να απασχολεί τους επιστήμονες στην δεκαετία του 1950 όπου αρχίζουν να εμφανίζονται οι πρώτες ανησυχίες σχετικά με τις επιπτώσεις της ανεξέλεγκτης ανάπτυξης. Ήταν ένα θέμα που απασχόλησε επιστήμονες από πολλά και διαφορετικά πεδία, οικολογία, βιολογία, οικονομία, πολιτική, γεωλογία, κοινωνιολογία, αλλά και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) και ιδρύματα ερευνών, καθώς ο αντίκτυπος της ανάπτυξης είχε αρχίσει να γίνει αντιληπτός κυρίως σε κοινωνικό και περιβαλλοντικό επίπεδο. Σε αυτό το πλαίσιο τα Ηνωμένα Έθνη διοργάνωσαν το πρώτο συνέδριο για το περιβάλλον το 1972¹¹ στη Στοκχόλμη και το 1983 η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ δημιούργησε μια επιτροπή¹² για να εξετάσει όλες τις πτυχές της σχέσης περιβάλλοντος και ανάπτυξης, φτάνοντας στο 1987, όπου η Gro Harlem Brundtland, τότε πρωθυπουργός της Νορβηγίας, ως πρόεδρος της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη παρέδωσε στην Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών την έκθεση “Our Common Future” (1987) γνωστότερη και ως “Brundtland Report”, όπου γινόταν μια πρώτη προσπάθεια ορισμού της Αειφόρου Ανάπτυξης (World Commission on Environment and Development, 1987). Ο πρωταρχικός στόχος που τέθηκε ήταν, και εξακολουθεί να είναι, η ικανοποίηση των αναγκών της σύγχρονης γενιάς χωρίς όμως να διακυβεύεται η δυνατότητα των επόμενων γενεών να καλύψουν τις δικές τους στο μέλλον. Υπό αυτή την έννοια η αειφόρος ανάπτυξη τονίζει την αλληλεξάρτηση του περιβάλλοντος, του πολιτισμού, της οικονομίας και της κοινωνίας, δηλαδή των τεσσάρων πυλώνων της και το γεγονός ότι πρέπει να αναπτύσσονται ισότιμα και όχι ο ένας εις βάρος των άλλων. Είναι μια αναπτυξιακή πολιτική που στοχεύει στην βραχυπρόθεσμη, μεσοπρόθεσμη και κυρίως στην μακροπρόθεσμη οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ευημερία και αειφορία (Hawkes, J., 2001). Πέντε χρόνια αργότερα, το 1992, και αφού έχει ήδη συσταθεί από το 1988 η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Αλλαγή του Κλίματος [Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)], στη Διεθνή Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, που διεξήχθη στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας, τιμώντας την επέτειο των 20 ετών από το Συνέδριο της

---

¹¹ First Human Environment Conference

¹² Την Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη

Στοκχόλμης, οι εκπρόσωποι των κρατών-μελών των Ηνωμένων Εθνών όρισαν και επίσημα τις αρχές και θέσεις της Αειφόρου Ανάπτυξης με τις 27 Παγκόσμιες Αρχές της Διακήρυξης του Ρίο και του προγράμματος Agenda 21 (United Nations, 1992). Έπειτα, με την Συνθήκη του Μάαστριχτ, 1992, την Συνθήκη του Άμστερνταμ, 1997, το Πρωτόκολλο για το Περιβάλλον του Κιότο, 1998, την Διεθνή Συνδιάσκεψη στο Γιοχάνεσμπουργκ, το 2002, και την Συνθήκη της Λισαβόνας, 2007, αναγνωρίστηκε η αναγκαιότητα της αειφορίας και καθιερώθηκε σε διεθνές επίπεδο. Το 2015 ορίζονται οι 17 στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης του ΟΗΕ μέσω του προγράμματος Agenda 2030 (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 2015) και το 2016 φτάνουμε στην Συνθήκη του Παρισιού (European Commission, 2016), την οποία υπογράφουν όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δεσμεύονται να συνδράμουν ώστε η Ευρωπαϊκή Ένωση να γίνει η πρώτη κλιματικά ουδέτερη οικονομία και κοινωνία ως το 2050. Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουν ο ΟΗΕ και η ΕΕ είναι ότι για να προωθηθεί η αειφόρος ανάπτυξη, οι αρμόδιες αρχές πρέπει να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε να μειωθούν οι δυσμενείς συνέπειες των εκπομπών επιβλαβών αερίων και οι κίνδυνοι που απορρέουν για την υγεία, το περιβάλλον και το κλίμα, να βελτιωθεί η διαχείριση των φυσικών πόρων και να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια.

Υπό το πρίσμα της αειφορίας ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, ως ο πλέον αρμόδιος φορέας σχετικά με τον τουρισμό, μελετά και σχεδιάζει τις παρούσες αλλά και μελλοντικές οδηγίες και στρατηγικές του. Στο επίκεντρο των πολιτικών του τίθενται οι ανάγκες των τοπικών κοινωνιών και ο περιβαλλοντικός σεβασμός. Ο αειφόρος ή βιώσιμος τουρισμός αποβλέπει στην ενδυνάμωση της κοινωνικής, πολιτιστικής, περιβαλλοντικής και οικονομικής αειφορίας μέσω της τουριστικής ανάπτυξης (Φαρμάκη Α. 2017). Οι γενικές αρχές του βιώσιμου τουρισμού διατυπώθηκαν στον Παγκόσμιο Συνέδριο στο Lanzarote της Ισπανίας το 2015 (Hampton, M., 1995). Συνοπτικά οι βασικοί στόχοι για την επίτευξη του βιώσιμου τουρισμού αναγνωρίστηκαν ως εξής: σεβασμός και φιλικότητα προς το φυσικό, πολιτισμικό και ανθρώπινο περιβάλλον, μέριμνα για τις επιπτώσεις του στην πολιτιστική κληρονομιά και τις τοπικές παραδόσεις, διεύρυνση των ευκαιριών για τις τοπικές οικονομίες και κοινωνίες, βελτίωση της ποιότητας ζωής των τοπικών κοινωνιών, αξιοποίηση εναλλακτικών, φιλικών προς το περιβάλλον, μορφών ενέργειας, ορθή διαχείριση αποβλήτων και διάδοση και ανταλλαγή τεχνογνωσίας που συμβάλλει στην προώθηση του βιώσιμου τουρισμού (World Conference on Sustainable Tourism, 1995). Για να επιτευχθεί η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη πρέπει να προηγηθεί ένας προσεκτικός

σχεδιασμός και προγραμματισμός, πρώτα σε διεθνές, έπειτα σε εθνικό και περιφερειακό και εν τέλει σε τοπικό επίπεδο όπου θα λαμβάνονται υπόψη οι τουριστικοί πόροι, οι υποδομές και οι υπηρεσίες, το θεσμικό πλαίσιο της τουριστικής ανάπτυξης, οι ανθρώπινοι πόροι, οι τοπικές οικονομίες και κοινωνίες και ο αντίκτυπος του τουρισμού σε αυτούς τους τομείς (Fennel, D., & Cooper, C., 2020). Όπως είναι ευκόλως αντιληπτό η ΕΕ δεν έμεινε αμέτοχη στην χάραξη πολιτικών που αφορούν στον βιώσιμο τουρισμό. Η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη έπρεπε να εναρμονιστεί με τους στόχους που είχαν τεθεί στην Agenda 21 για την αειφόρο ανάπτυξη. Σε αυτά τα πλαίσια σχεδιάστηκε το 5^ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον με τίτλο «Προς την Αειφορία» (Official Journal of E.C., 17-05-1993) όπου ο τουρισμός και οι βιώσιμες πρακτικές ανάδειξης και ανάπτυξης του θεωρούνται ως ένας από τους βασικούς τομείς δραστηριοποίησης¹³. Ένας ακόμη πολύ σημαντικός παράγοντας ως προς την επίτευξη της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης είναι η ενημέρωση και η εκπαίδευση των εμπλεκόμενων φορέων και ομάδων με τον τουρισμό (Ανδριώτης, Κ., 2008). Έτσι έχουμε από την μια την ευαισθητοποίηση των επισκεπτών πάνω σε θέματα που άπτονται της βιωσιμότητας και από την άλλη την ενημέρωση, εκπαίδευση και κατάρτιση των επαγγελματιών του τουριστικού τομέα ώστε η τουριστική ανάπτυξη να μην γίνεται εις βάρος κάποιας διάστασης της αειφόρου ανάπτυξης. Τέλος, είναι πολύ σημαντικό η συμμετοχή των κατοίκων της τοπικής κοινωνίας στον σχεδιασμό και λήψη αποφάσεων που αφορούν στον τουριστικό σχεδιασμό μιας περιοχής καθώς είναι οι άμεσοι παραλήπτες των επιπτώσεων, θετικών και αρνητικών του τουρισμού, και γνωρίζουν καλύτερα τον τόπο και τις ανάγκες του.

1.10. Natura 2000

Τον Μάιο του 1992 έπειτα από την υιοθέτηση των Οδηγιών της ΕΕ «περί προστασίας των πτηνών» και «περί διατήρησης των φυσικών ενδιαιτημάτων και προστασίας της χλωρίδας και πανίδας» ιδρύθηκε το Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο Προστατευόμενων Περιοχών *Natura 2000*. Σκοπός του ήταν και είναι η προώθηση της διατήρησης, προστασίας και της αειφόρου διαχείρισης της βιοποικιλότητας, λαμβάνοντας υπ' όψη τις ιδιαίτερες τοπικές,

¹³ Μαζί με την βιομηχανία, την ενέργεια, τις μεταφορές και την γεωργία.

πολιτιστικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες (European Commission, n-d). Το Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο Περιοχών, το οποίο απαρτίζεται από δυο κατηγορίες περιοχών, τις «Ζώνες Ειδικής Προστασίας», (ΖΕΠ), βάσει της οδηγίας 79/409/ΕΟΚ, και τους «Τόπους Κοινοτικής Σημασίας», (ΤΚΣ), βάσει της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, η οποία αποτέλεσε και το θεμέλιο λίθο δημιουργίας του δικτύου *Natura 2000*, είναι μια από τις σημαντικότερες περιβαλλοντικές δράσεις για την προστασία και διατήρηση των βιοτόπων, της χλωρίδας και πανίδας, και των περιοχών φυσικού κάλλους στην Ευρώπη (Τριάντης Κ., et al. 2017). Το δίκτυο *Natura 2000* καλύπτει επιφάνεια περίπου 1.150.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων χερσαίων και θαλάσσιων περιοχών, ήτοι περίπου το 18% του χερσαίου εδάφους και το 7% του θαλάσσιου χώρου των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, περιλαμβάνοντας πάνω από 27.000 περιοχές με 200 διαφορετικά είδη οικοτόπων και πάνω από 1.300 είδη χλωρίδας και πανίδας. Οι περιοχές *Natura 2000* επιλέγονται λαμβάνοντας πρωτίστως υπ' όψη την διασφάλιση της μακροπρόθεσμης επιβίωσης των ειδών και των οικοτόπων που προστατεύονται από τις οδηγίες περί προστασίας των πτηνών και περί προστασίας των οικοτόπων. Η επιλογή τους πραγματοποιείται βάσει επιστημονικών στοιχείων και προδιαγραφών. Τα κράτη μέλη επιλέγουν και προτείνουν περιοχές τις οποίες θεωρούν ότι πληρούν τις προϋποθέσεις ένταξης. Στη συνέχεια, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με τη βοήθεια του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Περιβάλλοντος, εξετάζει τις προτάσεις των κρατών μελών και αξιολογεί τη συμβολή των προτεινόμενων περιοχών στην κατάσταση διατήρησης κάθε τύπου οικοτόπου και κάθε είδους χλωρίδας και πανίδας στο συγκεκριμένο οικοσύστημα. Μόλις οι περιοχές που έχουν προταθεί κριθούν ότι πληρούν τα κριτήρια που έχουν τεθεί βάσει των προαναφερθέντων Ευρωπαϊκών οδηγιών, οι κατάλογοι των περιοχών εγκρίνονται από την Επιτροπή και τα κράτη μέλη καλούνται να τις χαρακτηρίσουν «ειδικές ζώνες διατήρησης» (ΕΖΔ)¹⁴ εντός μιας εξαετίας το αργότερο (European Commission, n-d). Οι περιοχές που έχουν ενταχθεί στο δίκτυο *Natura 2000* έχουν ως σημείο αναφοράς την προστασία των οικοτόπων που θεωρούνται σημαντικοί για επιλεγμένα είδη χλωρίδας και πανίδας. Πρόκειται για είδη και οικοτόπους που θεωρούνται

---

¹⁴ Οι ΕΖΔ, οι ΤΚΣ και οι ΖΕΠ αποκαλούνται συνολικά περιοχές *Natura 2000*. Οι ΖΕΠ είναι περιοχές *Natura 2000* που έχουν χαρακτηριστεί ως τέτοιες βάσει της οδηγίας για τα πτηνά, ενώ οι ΤΚΣ και ΕΖΔ βάσει της οδηγίας για τους οικοτόπους. Οι ΤΚΣ και οι ΕΖΔ ταυτίζονται γεωγραφικά. Η μόνη διαφορά μεταξύ των δύο είναι το παρεχόμενο επίπεδο προστασίας. Οι τόποι κοινοτικής σημασίας (ΤΚΣ) είναι περιοχές που έχουν εγκριθεί επισήμως από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Οι ειδικές ζώνες διατήρησης (ΕΖΔ) είναι τόποι κοινοτικής σημασίας που έχουν χαρακτηριστεί από τα κράτη μέλη μέσω νομοθετικής πράξης και για τους οποίους εφαρμόζονται τα απαιτούμενα μέτρα διατήρησης προκειμένου να διασφαλιστεί η διατήρηση των ειδών και των τύπων οικοτόπων που βρίσκονται εκεί (European Commission, n-d).

ευρωπαϊκής σημασίας λόγω του ότι απειλούνται με εξαφάνιση, είναι ευάλωτα, σπάνια ή ενδημικά, ή συνιστούν εξαιρετικά παραδείγματα τυπικών χαρακτηριστικών μίας ή περισσότερων των εννέα βιογεωγραφικών περιοχών της Ευρώπης. Η διαχείριση των χαρακτηρισμένων ως περιοχών του δικτύου *Natura 2000* εμπίπτει στην ευθύνη των κρατών όπου ανήκουν οι περιοχές, ωστόσο η ΕΕ παρέχει καθοδήγηση¹⁵ και οικονομική υποστήριξη¹⁶ μέσω μιας σειράς χρηματοδοτικών προγραμμάτων (European Commission, 2019).

Η Ελλάδα αριθμεί 241 Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΔ) και 202 Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) οι οποίες σε αρκετές περιπτώσεις αλληλεπικαλύπτονται¹⁷. Η έκταση αυτών των περιοχών καλύπτει περίπου 4,3 εκατ. εκτάρια και καταλαμβάνει περίπου το 27% της χερσαίας χώρας και το 6% των χωρικών υδάτων και σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ εντός αυτών των περιοχών διαμένουν περίπου 470.000 μόνιμοι κάτοικοι. Στις παραπάνω περιοχές έχουν συμπεριληφθεί οι 10 Εθνικοί Δρυμοί¹⁸, οι Υγρότοποι Διεθνούς Σημασίας σύμφωνα με τη Σύμβαση Ραμσάρ¹⁹ (UNESCO, 1994) καθώς και άλλες σημαντικές περιοχές όπως Αισθητικά Δάση και Διατηρητέα Μνημεία της Φύσης. Το Δίκτυο θεωρείται ουσιαστικά πλήρες όσον αφορά στα χερσαία εδάφη. Αντίθετα, στο θαλάσσιο χώρο υπάρχουν σημαντικές εκκρεμότητες και για τον λόγο αυτό είναι σε εξέλιξη ο καθορισμός πρόσθετων προστατευόμενων θαλάσσιων περιοχών (Τριάντης Κ., et al. 2017). Το βασικό νομικό πλαίσιο διαμορφώθηκε από τον Ν.1650/1986, ο οποίος έμεινε σε ισχύ σχεδόν αυτούσιος για περίπου 25 χρόνια. Το 2011 αντικαταστάθηκαν πολλές από τις διατάξεις του Ν.1650/1986 για τις κατηγορίες, τον χαρακτηρισμό και τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών με τον Ν.3937/2011 περί της «Διατήρησης της Βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις», με τον οποίο, ουσιαστικά, αναθεωρήθηκε το εθνικό

---

¹⁵ Μέσω της «Διαδικασίας Βιογεωγραφικού Σχεδιασμού του Natura 2000» και της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Βιοποικιλότητα (European Commission, n-d).

¹⁶ Μέσω του προγράμματος LIFE και του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου για την Αγροτική Ανάπτυξη (Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας).

¹⁷ Περίπου το 30% της συνολικής έκτασης των περιοχών του Δικτύου παρουσιάζει αλληλοεπικάλυψη.

¹⁸ Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας, Εθνικός Δρυμός Σουνίου, Εθνικός Δρυμός Πίνδου, Εθνικός Δρυμός Οίτης, Εθνικός Δρυμός Πρεσπών, Εθνικός Δρυμός Βίκου-Αώου, Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς, Εθνικός Δρυμός Παρνασσού, Εθνικός Δρυμός Αίνου.

¹⁹ Η σύμβαση για τους Υγροβιότοπους Διεθνούς Σημασίας υπογράφηκε στις 03 Φεβρουαρίου 1971 στην περσική πόλη Ραμσάρ και άρχισε να ισχύει στις 21 Δεκεμβρίου 1975.

σύστημα προστατευόμενων περιοχών. Μέχρι πρότινος ο χαρακτηρισμός κάθε περιοχής γινόταν με βάση τα κριτήρια που αναπτύσσονταν στο άρθρο 5 του Ν. 3937/2011. Ωστόσο υπήρξαν κενά και ασάφειες τις οποίες ήρθε να καλύψει και να διασαφηνίσει ο Ν.4685/2020, σύμφωνα με τον οποίο πλέον θεσπίστηκαν τέσσερις ζώνες προστατευόμενων περιοχών, εξειδικεύοντας έτσι τις επιτρεπόμενες χρήσεις γης ανά ζώνη. Από την θέσπιση του δικτύου *Natura 2000* και μέχρι σήμερα έχουν ιδρυθεί από τις εκάστοτε ελληνικές κυβερνήσεις πάνω από 25 Φορείς Διαχείρισης του Δικτύου. Αυτός ο αριθμός από μόνος του καταδεικνύει την δυσκολία του εγχειρήματος της διατήρησης και προστασίας των χαρακτηρισμένων περιοχών αφού πολλές φορές υπήρξαν ασυμβίβαστες προς τα κριτήρια αναπτυξιακές παρεμβάσεις, πολλές φορές μάλιστα με την ανοχή των αρμόδιων αρχών, θέτοντας σε κίνδυνο την βιωσιμότητα των εν λόγω οικοσυστημάτων (Ανδριώτης Κ., 2008).

Η σήμανση ενός τόπου ή τοπίου ως προστατευόμενη περιοχή *Natura 2000* αποτελεί πόλο έλξης διάφορων μορφών εναλλακτικού τουρισμού, όπως για παράδειγμα του περιηγητικού ή περιπατητικού τουρισμού, του οικολογικού τουρισμού, της παρακολούθησης της χλωρίδας και της πανίδας²⁰. Ωστόσο, επειδή οι αρχές προστασίας και συντήρησης του περιβάλλοντος που διέπουν την υφιστάμενη νομοθεσία για τις προστατευόμενες περιοχές έρχονται σε αντίθεση με τα πρότυπα του μαζικού τουρισμού, πολλές φορές το δίκτυο *Natura 2000* θεωρείται ως τροχοπέδη για την τουριστική, μαζικού τύπου όμως, ανάπτυξη των περιοχών. Αυτό που πρέπει να προωθηθεί από τους αρμόδιους φορείς και να γίνει αντιληπτό από τους αποδέκτες είναι ότι το δίκτυο *Natura 2000* μπορεί να επιφέρει μόνο θετικά αποτελέσματα, καθώς από την μια συμβάλλει στην προστασία και αειφορία του περιβάλλοντος και από την άλλη λειτουργεί ως κίνητρο επίσκεψης και πόλος έλξης περιβαλλοντικά συνειδητοποιημένων τουριστών συνάδοντας κατ' αυτόν τον τρόπο με τις αρχές της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης.

1.11. Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας - Μη διασυνδεδεμένα νησιά – «Έξυπνα Νησιά» και Σύμφωνο των Νησιών

Οι φυσικές πηγές ενέργειας, ή όπως αποκαλούνται στις μέρες μας ανανεώσιμες, υπήρξαν μέχρι και την νεότερη ιστορία η κύρια μορφή παραγωγής ενέργειας. Ο αέρας και

---

²⁰ Για παράδειγμα το Birdwatching ή η παρακολούθηση θαλάσσιων κητών, η περιήγηση σε προστατευόμενα φυσικά τοπία, η επίσκεψη κοραλλιογενών υφάλων κ.α.

το νερό ήταν οι κύριες πηγές που ο άνθρωπος στην πορεία του, μέχρι και την βιομηχανική επανάσταση, η οποία άλλαξε τον ρου της ιστορίας, εκμεταλλευόταν για την παραγωγή και μεταποίηση των προϊόντων που παρήγαγε. Η βιομηχανική επανάσταση όμως εισήγαγε στην ζωή των ανθρώπων τα ορυκτά καύσιμα, τον άνθρακα, το πετρέλαιο και αργότερα το φυσικό αέριο. Σύντομα το πεπερασμένο των ορυκτών καυσίμων έγινε αντιληπτό και λίγο αργότερα ο αντίκτυπος που έχουν στο περιβάλλον και την ποιότητα ζωής των ανθρώπων. Είναι γνωστό ότι από τις ιδρυτικές συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως την γνωρίζουμε τώρα, υπήρξε και η Συνθήκη της Ρώμης (1957), γνωστότερη και ως Συνθήκη ΕΥΡΑΤΟΜ (European Parliament, n-d). Η ενέργεια και η χρήση της ήταν από τα σημαντικότερα ζητήματα των ιδρυτικών χωρών της

Ο Paul-Henri Spaak και ο Jean-Charles Snoy et d'Oppuers στην υπογραφή της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (EURATOM) 25.03.1957

Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έχοντας δει τα καταστροφικά αποτελέσματα από την χρήση της ατομικής βόμβας στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι ηγέτες της Ευρώπης ήλπιζαν ότι σύντομα η ατομική και πυρηνική ενέργεια θα διαδραμάτιζε σπουδαίο ενεργειακό ρόλο στο μέλλον. Μετά την πετρελαϊκή κρίση της δεκαετίας του 1970 έγινε σκληρά κατανοητό ότι η ανθρωπότητα δεν μπορεί να στηρίζεται εφ' όρου ζωής στα ορυκτά καύσιμα και το ενδιαφέρον στράφηκε προς τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ), οι οποίες και ανεξάντλητες είναι και πολύ μικρό περιβαλλοντικό αποτύπωμα έχουν συμβάλλοντας έτσι στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των πληθυσμών και στην προστασία του πλανήτη. Επιπλέον, λόγω της αυξανόμενης μόλυνσης, του φαινομένου του θερμοκηπίου, της παγκόσμιας αύξησης της θερμοκρασίας, με ότι αυτό συνεπάγεται, και των, πολλές φορές μη ανατρέψιμων, προβλημάτων που προκαλείται από την καύση των ορυκτών καυσίμων, παρατηρείται μια παγκόσμια τάση ευαισθητοποίησης όσον αφορά στα περιβαλλοντικά ζητήματα και τον αντίκτυπο που έχουν οι δράσεις κι ενέργειες των ανθρώπων στο περιβάλλον. Η ηλιακή, αιολική, υδροηλεκτρική, γεωθερμική ενέργεια, η ενέργεια που παράγεται από την κίνηση των υδάτων των θαλασσών και των ωκεανών, τα βιοκαύσιμα και η βιομάζα, αποτελούν τις κύριες μορφές ΑΠΕ. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θέλοντας να μειώσει αφενός την εξάρτηση εισαγωγών από τρίτες χώρες ορυκτών καυσίμων και αφετέρου την εξάρτηση της παραγωγής από τα ορυκτά καύσιμα έθεσε πολύ υψηλούς

στόχους όσον αφορά στις πηγές ενέργειας και τον περιβαλλοντικό τους αντίκτυπο. Η Συνθήκη της Λισαβόνας (2007) προβλέπει και ορίζει στα άρθρα 122, 170-172, 194 και 216-218, την ενεργειακή πολιτική, εσωτερική και εξωτερική, και την χρήση ΑΠΕ (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2007). Σε συνδυασμό με την Συνθήκη της Λισαβόνας, πολλές επιμέρους δράσεις και πρωτοβουλίες αναπτύχθηκαν με κυριότερες, την Οδηγία 2009/28/ΕΕ περί ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, τα Εθνικά Σχέδια Δράσης σχετικά με τις ΑΠΕ (European Environment Agency, 2011), την Οδηγία 2012/27/ΕΕ περί ενεργειακής απόδοσης, την Συμφωνία του Παρισιού (2015) για την κλιματική αλλαγή (United Nations, 2015), το Πακέτο Καθαρής Ενέργειας, το οποίο είναι μια σειρά νομοθετικών προτάσεων περί της συμβολής προς την απανθρακοποίηση του συστήματος παραγωγής ενέργειας της ΕΕ (2019), την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία (ESDN Office, 2019), το σχέδιο δράσης Fit for 55 (2021) το οποίο είναι μια σειρά προτάσεων για την αναθεώρηση και την επικαιροποίηση της ενωσιακής νομοθεσίας σχετικά με την ενέργεια και τις εκπομπές αερίων, και τον Κανονισμό 2021/1119/ΕΕ, γνωστότερο και ως *Ευρωπαϊκό Νομοθέτημα για το Κλίμα*, στον οποίο κατ' ουσίαν νομοθετούνται οι στόχοι που έχουν τεθεί με την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία. Στην Ελλάδα οι κύριοι φορείς και οργανισμοί που δραστηριοποιούνται όσον αφορά στις ΑΠΕ είναι κατά πρώτον το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, το οποίο είναι υπεύθυνο για το σχεδιασμό και την υλοποίηση της ενεργειακής πολιτικής της χώρας, το Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών και Εξοικονόμησης Ενέργειας (ΚΑΠΕ), το οποίο είναι ο εθνικός φορέας και το εθνικό συντονιστικό κέντρο για τις ΑΠΕ (Ν. 2702/99), και η Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (ΡΑΕ), η οποία είναι ανεξάρτητη ρυθμιστική αρχή, που συστήθηκε με το Ν.2773/1999, με κύρια αρμοδιότητά της να εποπτεύει την εγχώρια αγορά ενέργειας. Με τον Ν.3851/2010 τροποποιήθηκαν οι αρμοδιότητες της ΡΑΕ όσον αφορά στο νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τις ΑΠΕ (Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας, n-d).

Οι ΑΠΕ είναι μια εξαιρετική λύση για την παραγωγή ενέργειας στα νησιωτικά συμπλέγματα που δεν έχουν την δυνατότητα διασύνδεσης με το εθνικό δίκτυο παραγωγής ενέργειας. Σε αυτά τα νησιά η ΔΕΗ έχει τοποθετήσει μονάδες παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας που συνδέονται με ένα τοπικό δίκτυο διανομής το οποίο καλύπτει τις ανάγκες κατανάλωσης ενέργειας των κατοίκων. Η παραγωγή όμως ηλεκτρικής ενέργειας σε αυτές τις μονάδες είναι αρκετά ακριβή καθώς απαιτείται συχνός ανεφοδιασμός με ντίζελ ή μαζούτ, γεγονός το οποίο συνεπάγεται αυξημένο κόστος λόγω απόστασης, εξάρτηση από τις καιρικές συνθήκες και αποκλειστική σχεδόν χρήση ορυκτών καυσίμων. Σύμφωνα με

την Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας, ως Μη Διασυνδεδεμένα Νησιά (ΜΔΝ) ορίζονται τα νησιά της ελληνικής επικράτειας των οποίων το Δίκτυο Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας δεν συνδέεται με το Σύστημα Μεταφοράς ή το Δίκτυο Διανομής της ηπειρωτικής χώρας (Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας, n-d). Τα περισσότερα από τα κατοικημένα νησιά της Ελλάδος, 47 στον αριθμό, δεν είναι συνδεδεμένα, είτε άμεσα, είτε έμμεσα, με το εθνικό σύστημα μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας. Η ηλεκτροδότηση τους γίνεται από αυτόνομες μονάδες παραγωγής, οι οποίες κατά κύριο λόγο λειτουργούν με καύσιμο πετρέλαιο, είτε ντίζελ, είτε μαζούτ, και ενίοτε, εν μέρει, συμπληρωματικά από Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ), είτε αιολικής, είτε ηλιακής ενέργειας. Οι λόγοι πέρα από γεωγραφικοί, θαλάσσιες αποστάσεις οι οποίες για να καλυφθούν χρειάζονται εξειδικευμένη τεχνολογία και τεχνογνωσία, είναι και οικονομικοί, καθώς ένα τέτοιο έργο θα απαιτούσε τεράστια κονδύλια. Ωστόσο, το Υπουργείο Περιβάλλοντος κι Ενέργειας έχει ήδη δρομολογήσει πρωτοβουλίες και δράσεις για την αξιοποίηση των ΑΠΕ και την συμβολή τους στις μονάδες παραγωγής ενέργειας των ΜΔΝ όπως, για παράδειγμα, η εγκατάσταση υβριδικών συστημάτων ενέργειας τα οποία συνδυάζουν τις ΑΠΕ με τα υπάρχοντα συστήματα παραγωγής ενέργειας με στόχο αφενός να μειωθεί η εξάρτηση αυτών των μονάδων από την κατανάλωση ορυκτών καυσίμων και αφετέρου να επιτευχθούν οι στόχοι που έχουν τεθεί βάσει της Πράσινης Συμφωνίας (Green Deal), σχετικά με την παραγωγή ενέργειας από ΑΠΕ σε ποσοστό 35% και την μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου κατά 55%²¹ μέχρι το έτος 2030 (European Commission, 2019).

Σε αυτό το πλαίσιο και ωθούμενοι από την Συμφωνία των Δημάρχων (European Commission, 2008) οι αρμόδιοι φορείς των νησιωτικών περιοχών προχώρησαν στην σύναψη του Συμφώνου των Νησιών το 2011 (European Directorate General for Energy, 2011). Το Σύμφωνο των Νησιών είναι μια πολιτική πρωτοβουλία, η οποία έχει επίσημα αναγνωριστεί από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, και έχει ως στόχο την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και την εφαρμογή βιώσιμων ενεργειακών δράσεων στα νησιά των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Λόγω της ιδιαιτερότητας των νησιωτικών περιοχών όπου περιλαμβάνονται ευπαθή οικοσυστήματα, ενεργειακή εξάρτηση από ορυκτά καύσιμα,

²¹ Σε σχέση με το 1990.

οικονομίες μικρής κλίμακας, μετανάστευση προς αναζήτηση εργασίας, μείωση πληθυσμού ή και ερημοποίηση, το Σύμφωνο των Νησιών έχει τριπλό στόχο: την αντιστροφή των εν λόγω δυσκολιών και την ταυτόχρονη επίτευξη των ενεργειακών στόχων που έχουν τεθεί από τα προγράμματα και τις πρωτοβουλίες της ΕΕ, την προστασία και συντήρηση των οικοσυστημάτων των νησιών και την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας με σκοπό την παραμονή των κατοίκων ή και την προσέλκυση νέων. Παράλληλα, προωθείται και η πρωτοβουλία «Έξυπνα Νησιά», κατ' αντιστοιχία των «Έξυπνων Πόλεων», όπου επιχειρείται να αναδειχθεί η ανάγκη αξιοποίησης των νησιωτικών περιοχών για την υλοποίηση πιλοτικών έργων, τα οποία μπορούν να λειτουργήσουν ως πρότυπα τεχνολογικής, κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής καινοτομίας και να προσφέρουν γνώση σχετικά με την «έξυπνη» και αποδοτική διαχείριση υποδομών και πόρων, με σεβασμό πάντα στο περιβάλλον και στοχεύοντας στην βιώσιμη ανάπτυξη κατά τα πρότυπα που έχουν τεθεί από την ΕΕ και τον ΟΗΕ. Στην Διακήρυξη των φορέων της πρωτοβουλίας των «Έξυπνων Νησιών» αναφέρεται το εξής: *«Αντιλαμβανόμαστε πως για να μετουσιώσουμε το δυναμικό των νησιών και να καταστήσουμε τις νησιωτικές οικονομίες έξυπνες και εύρωστες, οφείλουμε να σκεφτούμε δημιουργικά. Χρειάζεται δηλαδή να εντοπίσουμε και να μεγιστοποιήσουμε τις συνέργειες μεταξύ καινοτόμων τεχνολογιών στη βάση των αρχών της βιωσιμότητας και της κυκλικής οικονομίας. Οφείλουμε μάλιστα να διασφαλίσουμε ότι αυτό θα γίνει με τρόπο συμμετοχικό, αναδεικνύοντας τα ειδικά οφέλη για όλους τους δρώντες, τις δημόσιες αρχές, την κοινωνία των πολιτών, τον επιχειρηματικό κόσμο, τους ερευνητικούς φορείς»* (Πρωτοβουλία Έξυπνα Νησιά, 2017). Κατ' αυτόν το τρόπο θα αξιοποιηθούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των νησιών, και η ολιστική, κατά συνθήκη, διαχείριση του συνόλου των πόρων τους, λόγω της γεωγραφικής τους θέσης, συμβάλλοντας στην βιώσιμη τοπική ανάπτυξη και ευημερία, και βοηθώντας ταυτόχρονα την Ευρωπαϊκή Ένωση να επιτύχει τους στόχους που έχει θέσει σε διάφορους τομείς πολιτικής, όπως η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, η καινοτομία, η κυκλική οικονομία, οι βιώσιμες μεταφορές και η κινητικότητα, η γαλάζια ανάπτυξη και η ψηφιακή ατζέντα. Σε αυτό το πλαίσιο ο ΔΕΔΔΗΕ, ως ο θεσμοθετημένος διαχειριστής των ΜΔΝ, στον επιχειρησιακό του σχεδιασμό περιλαμβάνει έργα ανάπτυξης Ειδικών Πιλοτικών Έργων –ΕΠΕ- «Έξυπνων Νησιών» που αφορούν στην δημιουργία Υβριδικών Σταθμών (με μια τουλάχιστον ΑΠΕ και κατάλληλο σύστημα αποθήκευσης) και κατάλληλων υποδομών λειτουργίας και διαχείρισης τόσο των Υβριδικών Σταθμών όσο και συνολικά των Ηλεκτρικών Συστημάτων – ΗΣ- πάνω στα οποία θα αναπτυχθούν τα Ειδικά Πιλοτικά

Έργα. Ο στόχος των ΕΠΕ είναι η διαχείριση του κόστους λειτουργίας των ΗΣ μέσω μείωσης της κατανάλωσης ορυκτών καυσίμων και η μεγάλη διείσδυση ΑΠΕ (μεγαλύτερη του 60%) με ταυτόχρονη διασφάλιση της επάρκειας και της ασφαλούς λειτουργίας των ΗΣ (ΔΕΔΔΗΕ, www.deddie.gr, n-d).

1.12. Αποκέντρωση εξουσιών – Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α' και Β' βαθμού

Ο όρος «αποκέντρωση» έχει μακρά ιστορία και προέρχεται από τον γαλλικό όρο “decentralisation”. Εμφανίστηκε αρχικά στην Γαλλία, στα τέλη του 18^{ου} αι., περίπου την δεκαετία του 1790, και είχε διττή χρήση, η οποία είχε θεσπιστεί νομοθετικά, αυτή της τοπικής αυτοδιοίκησης και αυτή της διοικητικής αποκέντρωσης των κρατικών υπηρεσιών (Φλογαΐτης, Σπ. 1982). Στην Ελλάδα, ήδη από τα πρώτα βήματα του νεώτερου ελληνικού κράτους, επί Ι. Καποδίστρια και αργότερα επί Όθωνος, η αποκέντρωση καθιερώθηκε ως διοικητικός θεσμός με σημείο αναφοράς τους νομούς. Κατόπιν, η «αποκέντρωσις» ή «το αποκεντρωτικόν σύστημα» αναφέρεται και εδραιώνεται στο άρθρο 105 του Συντάγματος του 1925, και έκτοτε υπάρχει σε όλα τα Συντάγματα μέχρι και το ισχύον επί των ημερών μας (Χλέπας Ν., 1994, 2000).

Η αποκέντρωση εξουσιών είναι η διαδικασία με την οποία το κεντρικό κράτος διανέμει αρμοδιότητες, εξουσίες και πόρους στις περιφέρειες και την τοπική αυτοδιοίκηση. Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει ο ΟΟΣΑ, ο οποίος θεωρείται και ο πληρέστερος διότι λαμβάνει υπόψη του τα διεθνή στοιχεία των κρατών μελών του, συνάδει με τον Ευρωπαϊκό Χάρτη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και τις θέσεις του Κογκρέσου των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών, αλλά και τις οδηγίες του Περιφερειακού Κέντρου Πληροφόρησης των Ηνωμένων Εθνών, UN – Habitat (UN Habitat, 1999) για την ενδυνάμωση της τοπικής αυτοδιοίκησης, «*Η αποκέντρωση συνίσταται στη μεταφορά εξουσιών, αρμοδιοτήτων και πόρων από την κεντρική κυβέρνηση στους ΟΤΑ, οι οποίοι ορίζονται ως νομικές οντότητες εκλεγμένες με καθολική ψηφοφορία και με κάποιο βαθμό αυτονομίας*» (OECD, 2019). Με βάση αυτόν τον ορισμό οι ΟΤΑ διοικούνται έχοντας σχετική διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια, στην Ελλάδα είναι κατοχυρωμένη Συνταγματικά (άρθρο 102 του Συντάγματος της Ελλάδος, 2019), διαθέτουν δηλαδή το δικό τους προσωπικό και τα δικά τους περιουσιακά στοιχεία. Μπορούν να αυξήσουν τα έσοδα τους από ίδιους πόρους, όπως οι φόροι, τα τέλη, τα έσοδα κινητής και ακίνητης περιουσίας και να διαχειρίζονται τον δικό τους προϋπολογισμό. Οι ΟΤΑ έχουν

επίσης συγκεκριμένη εξουσία λήψης αποφάσεων διαθέτοντας το δικαίωμα να θεσπίζουν και να επιβάλλουν γενικές ή συγκεκριμένες αποφάσεις. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η κεντρική κυβέρνηση δεν μπορεί να διατηρήσει ορισμένες αρμοδιότητες σε τοπικό επίπεδο ή να τις εξελίξει και να τις προσαρμόσει στις θεσμικές αλλαγές του συστήματος διακυβέρνησης ή ότι η αποκέντρωση αποδίδει απλά περισσότερες εξουσίες στους ΟΤΑ.

Κατ' ουσίαν, η αποκέντρωση αφορά στην επαναδιατύπωση των σχέσεων μεταξύ της κεντρικής κυβέρνησης και των ΟΤΑ για μεγαλύτερη διαφάνεια, συμμετοχικότητα, συνεργασία και ενίσχυση του στρατηγικού – επιτελικού ρόλου των εθνικών κυβερνήσεων. Η έννοια της αποκέντρωσης θα μπορούσε να αναλυθεί σε τρεις διαστάσεις: *πολιτική, διοικητική και δημοσιονομική*. Αυτές οι διαστάσεις είναι αλληλένδετες και αλληλεξαρτώμενες. Δεν μπορεί να υπάρξει δημοσιονομική αποκέντρωση χωρίς πολιτική και διοικητική αποκέντρωση. Όπως επίσης, χωρίς δημοσιονομική αποκέντρωση, η πολιτική και διοικητική αποκέντρωση δεν μπορεί να αποφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα (Ράλλης Γκ., 2019β, 2019γ). Για παράδειγμα, στη περίοδο της οικονομικής κρίσης, 2007-2009, αλλά και σε αυτή της υγειονομικής κρίσης του Covid 19, στις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανόμενης και της Ελλάδας, παρατηρήθηκε αποκέντρωση αρμοδιοτήτων, η οποία όμως δεν συνοδεύονταν από τους ανάλογους οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους προκαλώντας πολλές δυσχέρειες και δυσλειτουργίες στις υπηρεσίες των ΟΤΑ. Ο πίνακας του ΟΟΣΑ που παρατίθεται παρακάτω αποτυπώνει αυτή την αμφίπλευρη και αμφίδρομη σχέση.

Εικόνα 7: Πολιτική, Διοικητική και Δημοσιονομική Αποκέντρωση. Πηγή ΟΟΣΑ, 2019.

Η επιτυχία της αποκέντρωσης εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από τον τρόπο σχεδιασμού και εφαρμογής της, την επαρκή διοικητική, πολιτική και οικονομική ικανότητα των ΟΤΑ και την ποιότητα της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης. Αυτό απαιτεί ισχυρούς μηχανισμούς εξισορρόπησης, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από υψηλό οικονομικό και πολιτικό κόστος (OECD, 2020). Δεν είναι εφικτό όμως όλοι οι ΟΤΑ να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο, δεν είναι επομένως αποτελεσματικό να υπάρχει μια καθολική και οριζόντια πολιτική από την κεντρική κυβέρνηση. Είναι σαφές ότι και οι μικροί επαρχιακοί Δήμοι χρειάζονται χρηματοδοτικούς πόρους, τους οποίους δεν μπορούν πάντα να τους αντλήσουν από την τοπική κοινωνία και οικονομία, όπως επίσης και τους κατάλληλους υποστηρικτικούς μηχανισμούς και υπηρεσίες καθώς και το ανθρώπινο δυναμικό για να τις στελεχώσουν (Ράλλης, Γκ. 2019α).

Συνοψίζοντας, και με βάση τις προαναφερθείσες παραδοχές, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η αποκέντρωση, στην περίπτωση των ΟΤΑ Α΄ και Β΄ βαθμού, έχει ως πρωταρχικό σκοπό και στόχο την βελτίωση της ανταπόκρισης της κεντρικής κυβέρνησης στις ανάγκες των τοπικών κοινοτήτων, σε επίπεδο λήψης αποφάσεων και παροχής υπηρεσιών, καθώς οι τοπικές αρχές είναι πιο κοντά στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι. Έτσι επιτυγχάνεται η αποτελεσματικότερη λύση των τοπικών και ειδικών ζητημάτων από άτομα τα οποία έχουν γνώση και επίγνωση των πραγματικών αναγκών και καταστάσεων, η αρμονική συνύπαρξη των οργάνων Διοίκησης και του λαού, η συμμετοχή των πολιτών στη δημόσια εξουσία, καθώς μέσω της εκλογής των τοπικών αρχών και των περιφερειακών συμβουλίων από τους πολίτες, τους δίνεται η δυνατότητα να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων, όπως και η μείωση του όγκου των υποθέσεων της κεντρικής κρατικής διοίκησης. Αυτό βέβαια, στους μικρότερους δήμους, μπορεί να λειτουργήσει και αντίστροφα επιφέροντας μειονεκτήματα όπως για παράδειγμα η πιθανόν μη ύπαρξη της απαιτούμενης κατάρτισης στα όργανα της αυτοδιοίκησης για να χειρισθούν τα κοινά, η τυχόν δημιουργία οξύτητας και εμπάθειας μεταξύ των πολιτών μιας και διέπονται από τοπική ενότητα και διαχειρίζονται θέματα τοπικού ενδιαφέροντος, και τέλος η μη εκλογή πάντοτε των πλέον ικανών για να καταστούν όργανα της αυτοδιοίκησης. Ωστόσο, και πέρα από κάθε αμφιβολία, η αποκέντρωση εξουσιών λειτουργεί ως το προσφορότερο μέσο για την ενίσχυση της δημοκρατίας και της συμμετοχής των πολιτών στις αποφάσεις που τους αφορούν.

Στις αρμοδιότητες των ΟΤΑ περιλαμβάνονται η διαχείριση της τοπικής οικονομίας, η σύνταξη, επικύρωση και εφαρμογή των προϋπολογισμών, της κοινωνικής προστασίας, της υγιεινής και καθαριότητας, της ανακύκλωσης, του δημόσιου φωτισμού, της τοπικής αστυνόμευσης και πυροπροστασίας, της τουριστικής πολιτικής, της πολεοδομίας, της συντήρησης των τοπικών υποδομών, της τοπικής επιχειρηματικότητας και πολλών άλλων τοπικών θεμάτων, σύμφωνα πάντα όμως με την ισχύουσα νομοθεσία. Όλα αυτά είναι θεσμοθετημένα κατ' αρχήν στο Σύνταγμα της Ελλάδος, άρθρα 101 και 102, και κατόπιν με μια σειρά νόμων που στην παρούσα εργασία θα αναφερθούν ενδεικτικά μόνο και μόνο για να επισημανθεί η σημασία που αποδίδεται από το κεντρικό κράτος στην διαδικασία και αξία της αποκέντρωσης.

- Β.Δ. 15-04-1833: «Περί συστάσεως των δήμων», ο πρώτος νόμος στην Ελλάδα για την τοπική αυτοδιοίκηση πρώτου βαθμού.
- ΔΝΖ 4057, 14-02-1912: «Περί συστάσεως Δήμων και Κοινοτήτων».
- Σύνταγμα της Ελλάδος, 1925, Κεφάλαιο Θ' άρθρα 104-105: «Αυτοδιοικήσεις και Αποκέντρωσις»
- Ν. 3200/1955: «Περί διοικητικής αποκεντρώσεως»
- Ν. 1065/1980: «Περί κυρώσεως Δημοτικού και Κοινοτικού Κώδικα».
- Ν. 1080/ 1980: «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινών της περί των προσόδων των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοικήσεως Νομοθεσίας και άλλων τινών συναφών διατάξεων».
- Ν. 1235/ 1982: «Άσκηση της Κυβερνητικής Πολιτικής και καθιέρωση της Λαϊκής Εκπροσώπησης στους Νομούς».
- Ν. 1622/1986: «Τοπική Αυτοδιοίκηση - Περιφερειακή Ανάπτυξη και Δημοκρατικός Προγραμματισμός».
- Ν. 2218/1994: «Ίδρυση νομαρχιακής αυτοδιοίκησης, τροποποίηση διατάξεων για την πρωτοβάθμια αυτοδιοίκηση και την περιφέρεια και άλλες διατάξεις».
- Ν. 2240/1994: Συμπλήρωση διατάξεων για τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και άλλες διατάξεις

- Ν. 2307/1995: Προσαρμογή νομοθεσίας αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών στις διατάξεις για τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και άλλες διατάξεις.
- Ν. 2503/1997: «Διοίκηση, οργάνωση, στελέχωση της Περιφέρειας, ρύθμιση θεμάτων για την τοπική αυτοδιοίκηση και άλλες διατάξεις».
- Ν. 2539/ 1997: « Συγκρότηση της πρωτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης» Πρόγραμμα Ι. Καποδίστριας
- Ν. 3463/2006: «Κανονισμός Λειτουργίας των Δήμων και των Κοινοτήτων».
- Ν. 3852/ 2010: «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης» - Πρόγραμμα Καλλικράτης
- Ν. 4555/2018: «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Εμβάθυνση της Δημοκρατίας, Ενίσχυση της Συμμετοχής, Βελτίωση της οικονομικής και αναπτυξιακής λειτουργίας των Ο.Τ.Α.» - Πρόγραμμα ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ι.

1.13. Οι αρμοδιότητες των Ο.Τ.Α. Α' και Β' βαθμού

Σύμφωνα με τα προγράμματα Καλλικράτης (ν. 3852/2010) και Κλεισθένης Ι (ν. 4555/ 2018) η διοικητική διαίρεση της Ελλάδος έχει ως εξής: επτά αποκεντρωμένες διοικήσεις²², οι οποίες δεν είναι θεσμός της τοπικής αυτοδιοίκησης αλλά της διοικητικής αποκέντρωσης του κράτους, περιλαμβάνουν από έναν ως δώδεκα νομούς, και ο επικεφαλής της εκάστου δεν είναι αιρετός αλλά διορίζεται από την κεντρική διοίκηση, δεκατρείς περιφέρειες²³, ΟΤΑ Β' βαθμού, οι οποίες διοικούνται από αιρετά πρόσωπα και διαιρούνται σε περιφερειακές ενότητες, και, 332 δήμους, ΟΤΑ Α' βαθμού, οι οποίοι διοικούνται από αιρετά πρόσωπα και αυτοί. Βάσει των άρθρων 101 και 102 του Συντάγματος και μιας σειράς νομοθετημάτων οι ΟΤΑ Α' και Β' βαθμού έχουν διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια καθώς και το δικαίωμα και ταυτόχρονα την υποχρέωση της

²² Αττικής, Μακεδονίας-Θράκης, Ηπείρου-Δυτικής Μακεδονίας, Θεσσαλίας-Στερεάς Ελλάδας, Πελοποννήσου-Δυτικής Ελλάδας- Ιονίου, Αιγαίου, Κρήτης.

²³ Αττικής, Κεντρικής Μακεδονίας, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Ηπείρου, Δυτικής Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Στερεάς Ελλάδας, Πελοποννήσου, Δυτικής Ελλάδας, Ιονίων Νήσων, Βορείου Αιγαίου, Νοτίου Αιγαίου, και Κρήτης.

δημοκρατικής εκλογής τους. Ο ρόλος της κεντρικής διοίκησης περιορίζεται στον έλεγχο νομιμότητας των πράξεων των ΟΤΑ και στην οικονομική ενίσχυση όταν τους αναθέτει δικές της αρμοδιότητες. Σε πολλές όμως περιπτώσεις, η κατανομή των αρμοδιοτήτων αλληλεπικαλύπτεται. Ωστόσο, σε περίπτωση σύγκρουσης αρμοδιοτήτων μεταξύ ΟΤΑ και κεντρικής διοίκησης συντρέχει υπέρ των πρώτων τεκμήριο αρμοδιότητας. Ο σχεδιασμός, προγραμματισμός και υλοποίηση των τοπικών πολιτικών είναι πλέον νομοθετικά θεσπισμένος με τα άρθρα 203-207 του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων (Ν.3463/2006), με το άρθρο 266 του Ν. 3852/2010 και με τα άρθρα 175-177 του Ν. 4555/2018. Στον σχεδιασμό πολιτικών από τους ΟΤΑ πρέπει να λαμβάνεται πάντα υπόψη και η αρχή της αειφορίας, καθώς καμία πολιτική δεν μπορεί να εφαρμοστεί χωρίς να έχει αντίκτυπο και σε άλλους τομείς και πεδία πολιτικών, και καμία πολιτική δεν μπορεί να εφαρμοστεί χωρίς να διασφαλίζεται η βιωσιμότητα της τοπικής κοινωνίας (Δημαδάμα, Ζ., 2008). Οι δημοτικές υπηρεσίες διακρίνονται ανάλογα με το *ιεραρχικό* τους επίπεδο, σε γενική διεύθυνση, διεύθυνση, αυτοτελές τμήμα και αυτοτελές γραφείο, με το *ρόλο* τους, σε κύριες ή κάθετες και υποστηρικτικές ή οριζόντιες, με την *έδρα* τους, σε κεντρικές ή αποκεντρωμένες, και με την *νομοθετική* τους υπόσταση, σε υποχρεωτικές και προαιρετικές (Λίτσος, Η., 2014). Σύμφωνα με το Σύνταγμα της Ελλάδος οι ΟΤΑ Α' και Β' βαθμού είναι υπεύθυνοι για την χάραξη των τοπικών ή περιφερειακών αναπτυξιακών πολιτικών βάσει των αρχών της *Επικουρικότητας* και της *Εγγύτητας*, αποσκοπώντας στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων τους (Σπιλάνης Ι, et al, 2011). Μετά τις επάλληλες κρίσεις της προηγούμενης δεκαετίας, οικονομική κρίση και υγειονομική κρίση, πολλές αρμοδιότητες της κεντρικής διοίκησης ανατέθηκαν στους ΟΤΑ, όπως αρμοδιότητες που αφορούν στην τοπική ανάπτυξη, στην ποιότητα ζωής, στο περιβάλλον, στην κοινωνική πρόνοια και αλληλεγγύη, όπου μεταβιβάστηκαν αρμοδιότητες των Διοικήσεων Υγειονομικών Περιφερειών, ΔΥΠΕ, στους δήμους, στους τομείς της παιδείας, πολιτισμού και αθλητισμού, όπου τους ανατέθηκαν τα προγράμματα δια βίου μάθησης, και στον τομέα της πολιτικής προστασίας, όπου μεταφέρθηκαν αρμοδιότητες των πρώην νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων στους ΟΤΑ Α' βαθμού. Επιπροσθέτως, οι νησιωτικοί δήμοι επιφορτίστηκαν με περισσότερες αρμοδιότητες, σε σχέση με τους ηπειρωτικούς, στους τομείς της Ποιότητας ζωής των νησιωτών, της Αλιείας, Γεωργίας και Κτηνοτροφίας, της Ενέργειας, του Εμπορίου, του Τουρισμού και Απασχόλησης, της Χωροταξίας, της Πολεοδομίας και Περιβάλλοντος, των Μεταφορών και Επικοινωνιών, και της σημαντικότητας συνεργασίας με το ΕΚΑΒ, για την αποτελεσματικότερη οργάνωση των

αερομεταφορών των ασθενών, όπου πλέον παραχωρείται στους ΟΤΑ η δυνατότητα χρήσης ιδίων μέσων για την ακόμη πιο άμεση ανταπόκριση σε περίπτωση αδήριτης ανάγκης (Σπιλάνης Ι, et al, 2011). Η διεύρυνση των αρμοδιοτήτων είχε ως αποτέλεσμα την αυξημένη ζήτηση πόρων, ανθρώπινων και οικονομικών, που ήταν απαραίτητοι για την εκτέλεσή τους. Η υποστελέχωση όμως των υπηρεσιών, η ανάγκη δημιουργίας νέων για να εξυπηρετηθούν οι νέες αρμοδιότητες και η έλλειψη οικονομικών πόρων δυσχεραίνει την επιτυχή αποπεράτωση των δράσεων των ΟΤΑ. Επιπλέον, με τον πολύ πρόσφατο νόμο 5013/2023 «Πολυεπίπεδη διακυβέρνηση, διαχείριση κινδύνων στο δημόσιο τομέα και άλλες διατάξεις» (Υπουργείο Εσωτερικών) επανήλθαν στα συμβούλια των ΟΤΑ α' και β' βαθμού αρμοδιότητες που είχαν μεταβιβαστεί στις Οικονομικές Επιτροπές και στις Επιτροπές Ποιότητας Ζωής, όπως η κατάρτιση προϋπολογισμών, ισολογισμών, απολογισμών και των ετήσιων προγραμμάτων δράσης, οι εκθέσεις πεπραγμένων των νομικών προσώπων και επιχειρήσεων, οι κυκλοφοριακές ρυθμίσεις, η έγκριση των δαπανών και η διάθεση των πιστώσεων του προϋπολογισμού και η εισήγηση στο δημοτικό ή στο περιφερειακό συμβούλιο του ετήσιου σχεδίου διαχείρισης και αξιοποίησης της περιουσίας του δήμου ή της περιφέρειας.

Ένας από τους βασικότερους τομείς σχεδιασμού και υλοποίησης πολιτικών των ΟΤΑ είναι αυτός της **κοινωνικής πολιτικής**. Ως έννοια αναφέρεται στην παροχή πόρων και υπηρεσιών πρωτίστως για την βελτίωση της ποιότητας διαβίωσης όλων των πολιτών και κατόπιν για την υποστήριξη των ευπαθών κοινωνικών ομάδων και την καταπολέμηση ακραίων φαινομένων, όπως της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, 2006). Από πρακτικής άποψης έχουν σχεδιαστεί και εφαρμοστεί πολλά προγράμματα κοινωνικής πολιτικής και μέριμνας, όπως το «Βοήθεια στο σπίτι», το «Κοινωνικό Παντοπωλείο», τα κοινωνικά συστήματα, το «Κοινωνικό Φαρμακείο», διάφορα υποστηρικτικά προγράμματα λογοθεραπείας, εργοθεραπείας, συμβουλευτικής, ψυχολογικής και κοινωνικής στήριξης, η δανειστική ή και η ανταλλακτική βιβλιοθήκη. Όλα αυτά τα προγράμματα αποσκοπούν αφενός στην βελτίωση του βιοτικού επιπέδου όλων των κατοίκων και αφετέρου στην υποστήριξη με κάθε διαθέσιμο μέσο των πιο ευπαθών ομάδων.

Στην **Νησιωτική Πολιτική** που περιλαμβάνει τους όρους διαβίωσης, τις μεταφορές, την πολιτιστική κληρονομιά, την εκπαίδευση και την υγεία, την ενέργεια, την εργασία, την γεωργία, κτηνοτροφία και αλιεία, μεταξύ άλλων, οι πολιτικές των ΟΤΑ

δείχνουν να χωλαίνουν, κυρίως λόγω αντικειμενικών δυσκολιών, όπως η δυσκολία πρόσβασης, η απομόνωση των νησιών, η αδυναμία δημιουργίας αγορών κλίμακας και νέων θέσεων εργασίας, πέραν των θέσεων που εξυπηρετούν εποχικές τουριστικές ανάγκες, το μέγεθος των νησιών, η εγκατάλειψη προς αναζήτηση εργασίας ή σπουδών, το δημογραφικό πρόβλημα με την διαρκή συρρίκνωση των νησιωτικών πληθυσμών, και το αυξημένο κόστος μεταφορών. Οι προσπάθειες που γίνονται τόσο από τους ΟΤΑ α' βαθμού όσο και από τους ΟΤΑ β' βαθμού δεν στοχεύουν στην επίλυση αυτών των ζητημάτων αλλά στην ελάφρυνση των επιπτώσεων σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Η αδυναμία των ΟΤΑ να ανταποκριθούν σε αυτές τις δυσχέρειες μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ανάπτυξη του ελληνικού νησιωτικού χώρου απαιτεί τη χάραξη εθνικής νησιωτικής στρατηγικής και μιας πολιτικής ολοκληρωμένης νησιωτικής ανάπτυξης ανά νησί ή ανά ομάδες όμορων νησιών. Τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα προτείνουν λύσεις και δράσεις ωστόσο δεν μπορούν να λειτουργήσουν για όλες τις νησιωτικές περιοχές ως αναπτυξιακά πρότυπα λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούν σε κάθε τόπο. Αν και έχει ζητηθεί επανειλημμένως και από τις Νησιωτικές Περιφέρειες και από τους Δήμους η επανεξέταση του ύψους του ΦΠΑ δεν έχει αποφέρει αποτελέσματα, γεγονός το οποίο λειτουργεί ως αντικίνητρο επενδύσεων. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί η επιτυχία θεσμοθέτησης του Μεταφορικού Ισοδύναμου για τις νησιωτικές περιοχές, το οποίο αν και ημίμετρο, συμβάλει στην μείωση του κόστους των μεταφορών και στον υγιή επιχειρηματικό ανταγωνισμό (Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, 2016).

Σαφώς υπάρχουν περισσότερες επιτυχημένες ενέργειες τόσο από τις Περιφέρειες όσο και από τους Δήμους όσον αφορά στην ανάδειξη των τοπικών προϊόντων και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Όσον αφορά στην ανάδειξη των τοπικών προϊόντων ΠΟΠ και ΠΓΕ, η Κρήτη είναι πρωτοπόρος καθώς έχει επιτύχει την ονομασία ΠΟΠ και ΠΓΕ σε πολλά προϊόντα της, όπως τυριά, οίνους, ελαιόλαδο, μέλι, και άλλα νησιά όπως η Νάξος, η Λήμνος, έχουν πιστοποιήσει τρόφιμα και προϊόντα ζωικής παραγωγής, καθώς και οι νομοί Κυκλάδων και Λέσβου (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων). Τα τοπικά προϊόντα συμβάλλουν στην ανάδειξη των συγκεκριμένων τόπων και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους και στην προώθηση της αναγνωρισιμότητας του εντός και εκτός συνόρων. Πέραν τούτου σε πολλά περιοχές έχουν ήδη δημιουργηθεί οι περίφημες πολιτιστικές διαδρομές, οι οποίες μπορεί να έχουν *τοπικό* χαρακτήρα, όπως για παράδειγμα η πολιτιστική διαδρομή σε υπεραιωνόβιους ελαιώνες σε τρία χωριά του νομού Λασιθίου Κρήτης, Μύρτο, Ορεινό και Πάνω Χωριό, *υπερτοπικό ή περιφερειακό*

προσανατολισμό, όπως για παράδειγμα η πολιτιστική διαδρομή Σποράδων, που περιλαμβάνει τα νησιά Σκιάθο, Σκόπελο και Αλόνησο, ή οι πολιτιστικές διαδρομές της Πελοποννήσου και της Μακεδονίας, μπορούν να είναι Ευρωπαϊκές πολιτιστικές διαδρομές (Ελληνική Προεδρία τους Συμβουλίου της Ευρώπης, 2020), οι οποίες περιλαμβάνουν διαδρομές που περνάνε και από μέρη και νησιά της Ελλάδος, όπως για παράδειγμα, «Οι δρόμοι του Αμπελιού», Iter Vitis, όπου περιλαμβάνονται 18 Ευρωπαϊκές χώρες, μαζί και η Ελλάδα, αλλά και παγκόσμιες, όπως για παράδειγμα, «Οι δρόμοι της Ελιάς», που είναι μάλιστα ελληνικής έμπνευσης με πρωτεργάτες τον Καραμπάτη Γεώργιο και τον Γιάννη Πατέλλη, πρώην πρόεδρο του ΕΟΤ, και χαρακτηρίστηκαν το 2003 από την UNESCO «Παγκόσμια Πολιτιστική Διαδρομή διαπολιτισμικού διαλόγου & βιώσιμης ανάπτυξης» (UNESCO, 2003).

Ένα θέμα που ταλανίζει τους περισσότερους νησιωτικούς δήμους, καθώς πλέον έχει επιτευχθεί η διασύνδεση μερικών νησιωτικών δήμων με το κεντρικό δίκτυο, είναι αυτό της ενέργειας και της διασύνδεσης με το κεντρικό δίκτυο παροχής ηλεκτρικής ενέργειας. Σε αυτόν το τομέα, οι περιφέρειες και οι δήμοι έχουν συνάψει συνεργασίες και συμφωνίες με το ΚΑΠΕ και το Υπουργείο Περιβάλλοντος κι Ενέργειας, ακολουθώντας τις Ευρωπαϊκές πολιτικές περί καθαρής ενέργειας και σταδιακής απεξάρτησης από τα ορυκτά καύσιμα, και ήδη προχωρούν στην εγκατάσταση, φιλικών προς το περιβάλλον, μονάδων ΑΠΕ, αιολικά και φωτοβολταϊκά πάρκα, παραγωγής και παροχής ενέργειας. Αν και στόχος παραμένει η διασύνδεση με το κεντρικό σύστημα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, τα έργα που στηρίζονται σε ΑΠΕ έρχονται ως αρωγός στην προσπάθεια των νησιωτικών δήμων να παύσουν να εξαρτώνται αποκλειστικά από τα ορυκτά καύσιμα και να καταστήσουν το τοπίο τους όσο το δυνατόν περισσότερο φιλικό προς το περιβάλλον συμβάλλοντας στην βιώσιμη και αειφόρο ανάπτυξη τους.

Η γεωγραφική θέση της Ελλάδος με τα υπέροχα τοπία, τον πολυνησιακό χαρακτήρα της και την πλούσια ιστορία της έχουν καταστήσει την τουριστική βιομηχανία ως έναν από τους βασικούς πυλώνες της περιφερειακής ανάπτυξης και της εθνικής οικονομίας (Λαγός, 2018). Ο τουρισμός συνέβαλε περίπου στο 15% του ΑΕΠ και στον τομέα του απασχολήθηκε περίπου το 20% του εργατικού δυναμικού της χώρας κατά το έτος 2022 παρουσιάζοντας μια αύξηση στην μετά Covid περίοδο της τάξεως που άγγιξε το 75% (WTTC, 2022). Η πολλαπλασιαστική οικονομική δυναμική του τουρισμού έχει ως αποτέλεσμα να υπάρχουν πολλοί ωφελούμενοι σε πολλούς κλάδους. Σύμφωνα με στοιχεία

του ΣΕΤΕ (ΙΝΣΕΤΕ, 2021), ο τουρισμός συνέβαλε καθοριστικά στο ΑΕΠ των περιφερειών, ειδικότερα των νησιωτικών. Οι ΟΤΑ α' και β' βαθμού σε συνεργασία με τον επίσημο φορέα τουρισμού της Ελλάδος, τον ΕΟΤ, σχεδιάζουν και υλοποιούν προγράμματα τουριστικής ανάπτυξης. Σύμφωνα με τον ν.3852/2010, στις αρμοδιότητες των ΟΤΑ β' βαθμού είναι η κατάρτιση προγραμμάτων για τον τουριστικό σχεδιασμό και την τουριστική ανάπτυξη και προβολή της περιφέρειας σε συνεργασία με τους δήμους και τον ΕΟΤ, τον ορισμό και οριοθέτηση Περιοχών Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης, Π.Ο.Τ.Α., και ο σχεδιασμός και οι δράσεις για την αντιμετώπιση των κλιματικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων (ν.3852/2010, άρθρο 186). Το εργαλείο που έχουν στη διάθεση τους και οι ΟΤΑ β' και οι ΟΤΑ α' βαθμού είναι ο Επιχειρησιακός και Στρατηγικός Σχεδιασμός όπου αποτυπώνονται οι στόχοι και οι δράσεις στους τομείς Ποιότητα Ζωής, Απασχόληση, Ικανοποίηση πολιτών και Ανάπτυξη, όπου τίθενται οι αναπτυξιακοί στόχοι και επιδιώξεις της κάθε περιφέρειας και δήμου καθώς και οι πόροι χρηματοδότησης και οι αρμόδιες για την υλοποίηση του υπηρεσίες και φορείς. Από την πλευρά τους οι ΟΤΑ α' βαθμού μπορούν να σχεδιάζουν την τουριστική ανάπτυξη τους και να λειτουργούν και ως συντονιστές των εμπλεκόμενων με τον τουρισμό φορέων. Είναι πολύ βασικό, βάσει του Επιχειρησιακού Προγράμματος του κάθε Δήμου, να υπάρχει ανατροφοδότηση για την πορεία των δράσεων ώστε να ελέγχονται και να συμβαδίζουν με τις προϋποθέσεις για την διασφάλιση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Επιπλέον, οι Δήμοι έχουν το δικαίωμα σύστασης Επιτροπών Τουριστικής Ανάπτυξης και Προβολής (ν. 3852/2010, άρθρο 70) όπου μπορούν να εμπλέκονται και μέλη εκτός του Δημοτικού Συμβουλίου. Επίσης, μπορούν να αναλάβουν την διεκπεραίωση έργων βασικών υποδομών, όπως ύδρευση και αποχέτευση, αλλά όχι μεγάλων, όπως μαρίνες, λιμένες, αεροδρόμια που εμπίπτουν στις αρμοδιότητες, είτε των Περιφερειών είτε της κεντρικής διοίκησης. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι οι ΟΤΑ α' και β' βαθμού αν και έχουν ρόλο και λόγο στον σχεδιασμό της τουριστικής στρατηγικής και ανάπτυξης δεν είναι καθοριστικής σημασίας καθώς πολλές αρμοδιότητες, όπως η χωροθέτηση, η αδειοδότηση και ο χωροταξικός σχεδιασμός ανήκουν ακόμη στην κεντρική διοίκηση, γεγονός που πολλές φορές λειτουργεί ως τροχοπέδη των αναπτυξιακών τους προτάσεων και σχεδιασμών (ΕΕΤΑΑ, 2020).

Κλείνοντας, θα ήταν επί του θέματος να αναφερθεί ότι οι δήμοι, και κυρίως οι μικρότεροι, λόγω όλων των αλλαγών που επήλθαν στην Τοπική Αυτοδιοίκηση βρίσκονται ακόμη σε μεταβατικό στάδιο, καθώς εκτός από την υποστελέχωση, και πολλές φορές

απουσία, υπηρεσιών καθοριστικών για την εύρυθμη λειτουργία τους, αντιμετωπίζουν προβλήματα έλλειψης κατάλληλης, για τις νέες αρμοδιότητες, κατάρτισης και εκπαίδευσης. Πολλοί δήμοι, σε έρευνα που διεξήχθη από την *apinio pool* για το «Δίκτυο Βιώσιμη Πόλη» το 2019 (www.ota24.gr, 2019) θεωρούν την αλληλεπικάλυψη και την μη σαφή διάκριση των αρμοδιοτήτων, μεταξύ κεντρικής διοίκησης, ΟΤΑ β' και ΟΤΑ α' βαθμού, ως αρνητικό φαινόμενο και εμπόδιο, και θεωρούν ότι οι δήμοι θα μπορούσαν να έχουν περισσότερες και πιο διακριτές αρμοδιότητες μιας και είναι η εγγύτερη μορφή διοίκησης στον πολίτη και γνωρίζει τα προβλήματα του τόπου, αρκεί να υπήρχε αναδιανομή και ανακατανομή των πόρων και πρόσληψη καταρτισμένου προσωπικού. Η κεντρική διοίκηση θα πρέπει να λάβει μέτρα για να στηρίξει τους δήμους και τους υπαλλήλους τους ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις αρμοδιότητές τους και να συμβάλουν στην γενικότερη ανάπτυξη της χώρας.

Κεφάλαιο 2^ο

Μελέτη Περίπτωσης, Δήμος Αγίου Ευστρατίου

J. Laurenberg, *Insularum Archipelagi Septentrionalis, Atlas Novus*, 1656
<http://athosmaplibrary.blogspot.com/>

Μουσείο Δημοκρατίας
<https://www.ynmteba.gr/mouseio-dimokratias>

Χάρτης Νήσου
Αγίου Ευστρατίου

Παλιός Οικισμός (προ του 1968)
Μουσείο Πολιτικών Εξόριστων Αη Στράτη
(<http://www.exile-museum.gr/>)
Φωτογραφικό Αρχείο Βασίλη Μανικάκη

Μαράσλειος Σχολή
<https://agios-efstratios.gov.gr/places/marasleios-scholi/>

2.1. Γενικά Στοιχεία – Γεωγραφικά, ιστορικά και δημογραφικά στοιχεία

Η νήσος του Αγίου Ευστρατίου βρίσκεται στο βορειοανατολικό Αιγαίο και είναι το πιο απομονωμένο νησί του Αιγαίου²⁴. Έχει έκταση περίπου 49 τετραγωνικά χιλιόμετρα και το έδαφός του, από γεωλογικής σύστασης, χαρακτηρίζεται ως ηφαιστειογενές. Στο ανάγλυφο κυριαρχούν λόφοι, ο υψηλότερος είναι το Σημάδι, με υψόμετρο που φτάνει τα 298 μέτρα, και μικρές πεδιάδες ανάμεσα στους λόφους, με μεγαλύτερη πεδιάδα αυτή της δυτικής πλευράς του νησιού όπου βρίσκεται χτισμένος ο ομώνυμος οικισμός. Το μήκος της ακτογραμμής του φτάνει περίπου τα 52 χιλιόμετρα. Η βορειοανατολική πλευρά του νησιού καταλήγει κυρίως σε απόκρημνους γκρεμούς, γεγονός που παραπέμπει στην θεωρία της βίαιης αποκοπής από άλλο τμήμα στεριάς²⁵ (Γιάννος, Ι., 1983). Η βλάστηση που παρατηρείται περιλαμβάνει αρκετά προστατευόμενα είδη χλωρίδας και είναι ως επί το πλείστον χαμηλού ως μέτριου ύψους, η λεγόμενη *φρυγανική*, με εξαίρεση το περίφημο Δάσος της Βελανιδιάς που δεσπόζει στην ανατολική και βόρεια πλευρά του νησιού και περιλαμβάνει δέντρα 300 – 800 ετών (Axiotis, E., Halabalaki, M., and Skaltsounis, L., 2018). Λόγω της γεωγραφικής του θέσης ο Άγιος Ευστράτιος φιλοξενεί, ως πέρασμα και στάση στους υδροβιότοπους που σχηματίζονται ανάμεσα στους λόφους, πολλά αποδημητικά πτηνά. Η θαλάσσια περιοχή γύρω από το νησί, η οποία περιλαμβάνεται στο δίκτυο Natura 2000, φιλοξενεί δελφίνια, την μεσογειακή φώκια *Monachus – Monachus*, και θαλάσσιες χελώνες, πέραν των διαφόρων ειδών ψαριών.

Ως νησί είναι γνωστό από τους προϊστορικούς χρόνους και μάλιστα εικάζεται ότι αναφέρεται από τον Όμηρο, πρώτα, ως *Χρυσή*²⁶, και από τον Πausανία, τον γεωγράφο, έπειτα, ως *Νέα* ή *Νέαι* ή *Αλόνησος*, με ευρήματα που μαρτυρούν την κατοίκηση του ήδη από την μυκηναϊκή εποχή (Γιάννος, Ι., 1983 και Αρχοντίδου-Αργύρη Αγλ. 2005). Η σύγχρονη ονομασία του εικάζεται ότι του αποδόθηκε κατά την διάρκεια της εποχής της εικονομαχίας όταν ο Όσιος Ευστράτιος ο Θαυματουργός αποβιβάστηκε στο νησί λόγω θαλασσοταραχής. Κατά τον μεσαίωνα, έπειτα από ερήμωση περίπου δυο αιώνων το νησί κατοικήθηκε ξανά, κατά τον 15 αι.. Θεωρείται ότι υπήρξε ορμητήριο πειρατών λόγω της γεωγραφικής του θέσης στον εμπορικό θαλάσσιο δρόμο που ένωνε τις ανατολικές και

²⁴ Είναι το πιο απομονωμένο νησί του Αρχιπελάγους και απέχει από τη Λήμνο 18 ναυτικά μίλια, από τη Σκύρο 38 ν.μ., από τη Λέσβο 42 ν.μ., και από τη Χαλκιδική 48 περίπου ναυτικά μίλια.

²⁵ Πιθανόν της Λήμνου.

²⁶ Νεότεροι ερευνητές αποδίδουν την ονομασία Χρυσή σε υποθαλάσσια νησίδα ανατολικά της Λήμνου με τον όνομα Μέθωνες ή Μύθονες.

βόρειες περιοχές με την χερσαία Ελλάδα. Η σύγχρονη ιστορία του τόπου συνδέεται με δυο κυρίως γεγονότα, την χρήση του νησιού ως τόπου εξορίας των πολιτικά αντιφρονούντων, ξεκινώντας από το 1929, με τον νόμο 4229/1929 που ψηφίστηκε από την κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου, γνωστός και ως «περί ιδιώνυμου αδικήματος» και φτάνοντας στην κορύφωση του κατά την διάρκεια της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά, 1936-1941. Μπαίνοντας στον Β' παγκόσμιο πόλεμο, ο Άη Στράτης συνέχισε να χρησιμοποιείται ως στρατόπεδο εξορίας των κομμουνιστών, στους οποίους, παρά την θέληση τους, δεν τους επιτράπη να πολεμήσουν ενάντια στην γερμανική κατοχή. Το 1944 μετά την ήττα των Γερμανών και των συμμάχων τους το στρατόπεδο στο νησί έκλεισε και οι πολιτικοί εξόριστοι απελευθερώθηκαν. Το 1947, όμως, ο Άγιος Ευστράτιος, με τον αναγκαστικό νόμο 511/1947, έγινε ξανά τόπος απομάκρυνσης των πολιτικών κρατουμένων. Μάλιστα, από το 1955²⁷ μέχρι το 1962²⁸ ήταν ο κύριος τόπος εξορίας, από όπου πέρασαν περίπου 9.000 πολιτικοί εξόριστοι, μεταξύ των οποίων και πολλοί άνθρωποι της πολιτικής, των τεχνών και των γραμμάτων²⁹ (Φλούντζης Αντ., 1986). Τον Φλεβάρη του 1968, το νησί σημαδεύτηκε ες αεί από έναν από τους πιο καταστροφικούς σεισμούς που έχουν συμβεί στον ελλαδικό χώρο της τάξεως των 7,1 της κλίμακας Ρίχτερ, αφήνοντας πίσω του περίπου 20 νεκρούς και εκατοντάδες τραυματίες και συνθλίβοντας τον παλαιό οικισμό που έστεκε στην δυτική πλαγιά από τον 15ο αιώνα προστατεύοντας τον από τους βόρειους και ανατολικούς ανέμους και διαθέτοντας την παρακείμενη πεδιάδα ως εύφορο τόπο καλλιέργειών (Τατσής Αθ., 2016). Η χούντα εκμεταλλευόμενη αυτό το γεγονός ξανάχτισε τον οικισμό στην παρακείμενη πεδιάδα με πολεοδομικό και ρυμοτομικό σχεδιασμό που παραπέμπει ευθέως σε στρατόπεδο και χρησιμοποίησε το νησί, για μικρό όμως χρονικό διάστημα, ως τόπο εκτόπισης πολιτικών κρατούμενων, μεταξύ των οποίων και ο μετέπειτα πρόεδρος της ελληνικής βουλής Γ. Αλευράς. Προς τιμή και μνήμη αυτής της σκοτεινής περιόδου της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, ιδρύθηκε το πρώτο, και μοναδικό δημόσιο, Μουσείο Δημοκρατίας στον χώρο που στεγαζόταν το πρώτο διδακτήριο του νησιού και το οποίο αργότερα χρησιμοποιήθηκε ως ιατρείο και αναρρωτήριο των εξόριστων (Καθημερινή, 1998).

---

²⁷ Το 1955 έκλεισε επίσημα το στρατόπεδο συγκέντρωσης της Μακρονήσου.

²⁸ Το 1962 έκλεισε, αν και όχι οριστικά, το στρατόπεδο κράτησης του Αγίου Ευστρατίου.

²⁹ Ενδεικτικά αναφέρονται τα ονόματα του Γ. Ρίτσου, Κ. Βάρναλη, Δ. Γληνού, Στ. Σαράφη, Ηλ. Ηλιού, Μ. Κατράκη.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, αριθμεί 257 κατοίκους, εκ των οποίων 138 είναι άντρες και 119 γυναίκες, (ΕΛΣΤΑΤ, 17-03-2023), παρουσιάζοντας μια πληθυσμιακή μείωση της τάξεως περίπου του 5%³⁰. Η ηλικιακή κατανομή, βάσει των στοιχείων του ΕΛΣΤΑΤ του 2021, δείχνει ότι ο μέσος όρος ηλικίας των κατοίκων του νησιού έχει κατέβει, κυρίως λόγω του ότι από το 2011 μέχρι το 2021 κατεγράφησαν αρκετοί θάνατοι ηλικιωμένων. Ωστόσο και οι γεννήσεις έχουν μειωθεί αντίστοιχα με αποτέλεσμα ο πληθυσμός να βρίσκεται εκ νέου σε διαδικασία γήρανσης. Το εκπαιδευτικό επίπεδο των κατοίκων κυμαίνεται από απόφοιτους πρωτοβάθμιας μέχρι κατόχους μεταπτυχιακών και διδακτορικών τίτλων, με την μεγάλη πλειονότητα να είναι απόφοιτοι λυκείου. Στον τομέα της απασχόλησης περίπου ένα ποσοστό της τάξεως του 15% απασχολείται στον δημόσιο τομέα, συμπεριλαμβανομένων και των υπηρετούντων των σωμάτων ασφαλείας και των μόνιμων εκπαιδευτικών, ενώ οι υπόλοιπες οικογένειες δίνουν τον ορισμό της πολυέργειας της ελληνικής οικογένειας της υπαίθρου καθώς δεν απασχολούνται κατ' αποκλειστικότητα σε ένα μόνο τομέα (Δοξιάδης Αρ., 2015). Κύριοι τομείς απασχόλησης είναι η κτηνοτροφία, η αλιεία, υπάρχουν ελεύθεροι επαγγελματίες και οικογένειες που ασχολούνται με τις τουριστικές – επισιτιστικές υπηρεσίες. Αξιοσημείωτο είναι ότι στον τομέα της γεωργίας - κτηνοτροφίας ο Άγιος Ευστράτιος έχει τον μεγαλύτερο αριθμό αιγοπροβάτων ανά κτηνοτροφική εκμετάλλευση μεταξύ όλων των ελληνικών νησιών, ξεπερνώντας τα 250 ανά εκμετάλλευση (Σπιλάνης, Ι., Κίζος, Αθ., 2015).

2.2. Διοίκηση, Υπηρεσίες, Υποδομές

Ο δήμος Αγίου Ευστρατίου διοικητικά ανήκει στην Περιφερειακή Ενότητα Λήμνου της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου και αποτελεί ανεξάρτητο δήμο σύμφωνα με τον νόμο 3852/2010 από τις 7 Ιουνίου 2010. Παρούσα αρχή του δήμου είναι ο ανεξάρτητος συνδυασμός «Νέα Αρχή» με δήμαρχο την κ. Κακαλή Μαρία, η οποία κατέχει το ρεκόρ της

---

³⁰ Σύμφωνα με τον γράφοντα ο αριθμός των μόνιμων κατοίκων που κατεγράφησαν από τον ΕΛΣΤΑΤ δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα καθώς οι μόνιμοι κάτοικοι που διαμένουν στο νησί ολόκληρο το έτος είναι λιγότεροι από 200, συμπεριλαμβανομένων και των εκπαιδευτικών και των υπηρετούντων στα σώματα ασφαλείας, λιμενικό σώμα και αστυνομία. Η πληθυσμιακή μείωση, ένα από τα μόνιμα προβλήματα των νησιωτικών δήμων, ξεπερνά το ποσοστό του 20%.

νεώτερης δημάρχου της χώρας και στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2019³¹ εξελέγη για δεύτερη συνεχόμενη θητεία. Ως δήμος και βάσει των νέων αρμοδιοτήτων που έχουν ανατεθεί στην τοπική αυτοδιοίκηση με τα προγράμματα «Καλλικράτης» και «Κλεισθένης Ι» είναι αναντίρρητα υποστελεχωμένος γεγονός που δυσχεραίνει τις δράσεις του. Συνοπτικά θα αναφερθούν οι υπηρεσίες του Δήμου και οι διαδημοτικές και διαβαθμιακές συνεργασίες, καθώς και αυτές που έχουν ανατεθεί σε εξωτερικούς συμβούλους ή συνεργάτες, για τον σχεδιασμό και περάτωση των αρμοδιοτήτων και πολιτικών του.

Αμιγώς δημοτικές υπηρεσίες:

- Οικονομική υπηρεσία
- Εισπρακτική υπηρεσία
- Υπηρεσία μισθοδοσίας
- Υπηρεσία Διαφάνειας
- Υπηρεσία άσκησης κοινωνικής πολιτικής και πολιτικών ισότητας των δυο φύλων
- Υπηρεσία πολιτικής προστασίας
- Υπηρεσία ύδρευσης και αποχέτευσης
- Υπηρεσία μητρώου πολιτών
- Υπηρεσία Διαχείρισης ανθρώπινου δυναμικού

Διαδημοτικές Συνεργασίες με:

- Υπηρεσία Δόμησης, διαδημοτική συνεργασία με δήμο Λήμνου
- Τεχνική Υπηρεσία, διαδημοτική συνεργασία με δήμο Λήμνου
- Ταμειακή υπηρεσία,
- Υπηρεσία διαχείρισης απορριμμάτων και περιβαλλοντικής ανάπτυξης, διαδημοτική συνεργασία με τους δήμους δυτικής Λέσβου και Λήμνου,

---

³¹ Ο γράφων την παρούσα εργασία έχει επίσης εκλεγεί ως δημοτικός σύμβουλος και στις δυο προηγούμενες αυτοδιοικητικές εκλογές που έθεσε υποψηφιότητα και κατά τα έτη 2014-2021 είχε την τιμή να εκλεγεί μεταξύ των δημοτικών συμβούλων για να υπηρετήσει ως αντιπρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου.

- Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία, ΑΜΚΕ Λήμνος Τουριστική, διαδημοτική συνεργασία με δήμο Λήμνου για την τουριστική προβολή των όμορων νήσων Λήμνου και Αγίου Ευστρατίου, και,
- Δημοτικό Λιμενικό Ταμείο, διαδημοτική συνεργασία με δήμο Λήμνου

Διαβαθμιδικές συνεργασίες με:

- Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, για την βελτίωση της δημοτικής οδού Αγίου Ευστρατίου προς το μνημείο Νικολάου Σιαλμά στην νότια πλευρά του νησιού,
- Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου και Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, για την καταπολέμηση των ακριδών που έπληξαν το νησί,
- Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, για θέματα Γεωργίας, Κτηνοτροφίας και Αλιείας
- Αποκεντρωμένη Διοίκηση Αιγαίου, για την σύσταση Μονάδας Εσωτερικής Αξιολόγησης,
- Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, προγραμματική σύμβαση για την κατασκευή δρόμου που θα συνδέει τον οικισμό με το στρατιωτικό φυλάκιο.

Συνεργασίες με εξωτερικούς συμβούλους / συνεργάτες όσον αφορά στην:

- Υπηρεσία προστασίας προσωπικών δεδομένων,
- Υπηρεσία Προγραμματισμού και Ανάπτυξης, με σκοπό την Σύνταξη του Στρατηγικού και Επιχειρησιακού προγραμματισμού,
- Υπηρεσία Νομικής υποστήριξης,
- Υπηρεσία Τεχνολογίας, Πληροφορικής και Επικοινωνιών.

Επιπρόσθετα στον δήμο Αγίου Ευστρατίου λειτουργούν και οι κάτωθι υπηρεσίες:

- Κέντρο Εξυπηρέτησης Πολιτών και e-ΚΕΠ,
- Αντιπρόσωπος της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης, ΔΥΠΑ, (πρώην ΟΑΕΔ),
- Ελληνικά Ταχυδρομεία και παράρτημα μέσω των ΕΛ.ΤΑ της τράπεζας Eurobank,
- Πολυδύναμο Περιφερειακό Ιατρείο,

- Σχολικές μονάδες πρωτοβάθμιας, νηπιαγωγείο και δημοτικό, και δευτεροβάθμιας, γυμνάσιο και λύκειο, εκπαίδευσης, για τις οποίες είναι υπεύθυνη η Ενιαία Σχολική Επιτροπή του δήμου,
- Δημοτική Δανειστική Βιβλιοθήκη, υπό την επίβλεψη των δημοτικών υπαλλήλων,
- Υπηρεσία υπεύθυνη για τις εγκαταστάσεις και την συντήρηση του κτηρίου και του δικτύου του Βιολογικού Καθαρισμού,
- Γραφείο και υπάλληλος της ΔΕΔΔΗΕ³²,
- Μη διασυνδεδεμένο εργοστάσιο παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας,
- Λιμενικό Σώμα,
- Αστυνομικό τμήμα, και,
- Στρατιωτικό φυλάκιο, το οποίο υπάγεται στην Διοίκηση Άμυνας Νήσων.

Σύμφωνα με τους Dyer et al. στο άρθρο τους “*Framework for hard and soft city infrastructure*” (2019, σελ. 219-227) οι υποδομές ενός τόπου μπορούν να διακριθούν σε «σκληρές», *hard infrastructure*, και «μαλακές», *soft infrastructure*. Οι «σκληρές» υποδομές περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων το οδικό δίκτυο, το δίκτυο ύδρευσης και αποχέτευσης, τις τηλεπικοινωνίες, τους λιμένες και αερολιμένες, ενώ οι «μαλακές» τις υπηρεσίες, τους χώρους αναψυχής, και τις ενέργειες και διαδικασίες που συμβάλλουν στην οικονομική, πολιτισμική και κοινωνική ευημερία και στην βελτίωση της ποιότητας ζωής. Κατ’ αυτόν, λοιπόν, τον ορισμό στο νησί υπάρχει αγροτικό οδικό δίκτυο, το οποίο, αν και δεν είναι σε καλή κατάσταση πάντα λόγω δυσκολίας συντήρησης του, καλύπτει όλες τις περιοχές του νησιού. Επιπλέον, υπάρχει πρόσφατα κατασκευασμένος λιμένας για την ασφαλή πρόσδεση του πλοίου που διεξάγει την γραμμή Λαύριο – Άγιος Ευστράτιος – Λήμνος – Καβάλα, καθώς και για την πρόσδεση και ελλιμενισμό του πλοίου που διεξάγει την γραμμή Άγιος Ευστράτιος – Λήμνος, και των αλιευτικών σκαφών που δραστηριοποιούνται στην θαλάσσια περιοχή πέριξ του νησιού όπως και των διερχόμενων σκαφών αναψυχής που το επισκέπτονται, όπου υπάρχει η δυνατότητα τροφοδοσίας νερού και σύνδεσης σε ηλεκτρική παροχή. Επίσης, υπάρχει ελικοδρόμιο που εξυπηρετεί και σε

---

³² Διαχειριστής Ελληνικού Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας

περιπτώσεις ανάγκης διακομιδής ασθενών σε μεγαλύτερα νοσοκομεία. Συνεχίζοντας με τις «σκληρές» υποδομές, το μεγαλύτερο μέρος του οικισμού είναι συνδεδεμένο στο σύστημα αποχέτευσης του βιολογικού καθαρισμού. Έχει κατασκευαστεί Σταθμός Μεταφόρτωσης Απορριμμάτων, ΣΜΑ, όπου υπάρχει και εγκατάσταση προσωρινής αποθήκευσης και μεταφόρτωσης ανακυκλώσιμων υλικών, ενώ βρίσκεται υπό κατασκευή το έργο που σχετίζεται με το «Πράσινο Νησί», όπου περιλαμβάνεται δίκτυο τηλεθέρμανσης, εγκατάσταση φωτοβολταϊκών πάνελ και ανεμογεννήτριας με σκοπό να καλύπτονται κατά 85% οι ενεργειακές ανάγκες του νησιού. Όσον αφορά στις τηλεπικοινωνίες και οι τρεις κύριοι πάροχοι, ΟΤΕ-Cosmote, Wind-Nova, και Vodafone, έχουν εγκατεστημένες κεραιές τηλεπικοινωνιών, ενώ η σύνδεση στο διαδίκτυο και στην καλωδιακή τηλεόραση, είναι δορυφορική. Στις «μαλακές», *soft infrastructure*, υποδομές, πέραν των ήδη αναφερθέντων, ιατρείο, ταχυδρομείο, τραπεζικές συναλλαγές και ΑΤΜ της Eurobank, δανειστική βιβλιοθήκη, υπάρχουν ένα γήπεδο καλαθοσφαίρισης, ένα γήπεδο ποδοσφαίρου, χειροσφαίρισης και πετοσφαίρισης, δενδροφυτευμένες πλατείες, υπαίθριος χώρος με όργανα γυμναστικής, παιδική χαρά, το Μουσείο Δημοκρατίας, και φυσικά οι εξαιρετικά ενδιαφέρουσες επιλογές πεζοπορίας και θαλάσσιων εκδρομών στις παραλίες του νησιού, ενώ βρίσκονται σε εξέλιξη τα έργα αναστήλωσης και αναπαλαίωσης του μεταβυζαντινού ναού Αγίου Βασιλείου που στέκει από το 1727 και της ανάδειξης του χώρου του παλαιού οικισμού με την χάραξη πολιτιστικής διαδρομής που θα εκτείνεται στην δυτική πλαγιά του οικισμού και θα ξεκινάει από τον παλαιό οικισμό, θα φτάνει στο Μουσείο τα Δημοκρατίας και θα καταλήγει στην Μαράσλειο σχολή, η οποία λειτουργούσε ως εκπαιδευτήριο μέχρι το σεισμό του 1968, ένα ακόμη κτήριο ορόσημο που χτίστηκε με δωρεές της Αδελφότητας των απόδημων Αγιοστρατιτών της Αιγύπτου, του αρχιεπισκόπου Σιναίου Πορφύριου Β' και του εθνικού ευεργέτη Γρηγόριου Μαρασλή το 1909 (Γιάννος Ι., 1983). Κατά την καλοκαιρινή, κυρίως, περίοδο, πραγματοποιούνται πολιτιστικές εκδηλώσεις, ενώ οι μαθητές των σχολικών μονάδων συμμετέχουν σε πολιτιστικά δρώμενα που έχουν ως σκοπό την ανάδειξη της ιστορίας της νήσου³³. Όλες αυτές οι υπηρεσίες και δράσεις συμβάλλουν στην βελτίωση ποιότητας ζωής των κατοίκων και δημιουργούν ένα ευχάριστο και ζεστό κλίμα για τους επισκέπτες.

2.3. Νησιωτικότητα – Προσβασιμότητα

---

³³ Οι δράσεις: «*Δuo κόσμοι. Αη Στράτης: στην άκρη της γης*», των Μάρου Αντώνη και Μανιού Εμμανουέλας Μάριον και «*Πες μου, παππού*» και “*Santo Strati*”, της θεατρικής ομάδας «Παράλληλος 25».

Η Ελλάδα ως νησιωτική χώρα αριθμεί περί των 123 κατοικημένων νησιών. Ο πληθυσμός που κατοικεί στις νησιωτικές περιφέρειες αντιστοιχεί περίπου στο 13% του συνολικού πληθυσμού της χώρας (ΕΛΣΤΑΤ, 2023). Σε 21 από αυτά ζουν πάνω από 10.000 μόνιμοι κάτοικοι, σε 7, ο πληθυσμός είναι μεταξύ 5.000 και 10.000, σε 7 είναι μεταξύ 3.000 και 5.000, σε 16 ανέρχεται από 1.000 ως 3.000 κατοίκους,

27 κατοικούνται από 100 μέχρι από λιγότερους των χιλίων κατοίκων, σε αυτά εντάσσεται και ο Άγιος Ευστράτιος, με πληθυσμό σύμφωνα με την τελευταία απογραφή, (ΕΛΣΤΑΤ, 2021), 270 κατοίκους, και 43 αριθμούν από 1 μέχρι 100 κατοίκους. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό περισσότερα από 70 νησιά έχουν πληθυσμό λιγότερο από 1000 κατοίκους, γεγονός που καταμαρτυρά την πληθυσμιακή μείωση και εγκατάλειψη των νησιών προς αναζήτηση εργασίας και καλύτερων συνθηκών διαβίωσης σε μητροπολιτικά κέντρα. Ωστόσο, η νησιωτικότητα, και γενικότερα οι δυσπρόσιτες ορεινές και νησιωτικές περιοχές, αναφέρονται στο Σύνταγμα της Ελλάδος, στα άρθρα 101 και 106, ως τομείς που χρήζουν ιδιαίτερης μνείας. Η ιδιαιτερότητα και η ανάγκη στήριξης και υποστήριξης των δυσπρόσιτων περιοχών έχουν απασχολήσει και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο άρθρο 174 της Συνθήκης για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΣΛΕΕ, 2007, (European Union, 2007), το οποίο αντικατέστησε το άρθρο 158 της Συνθήκης του Μάαστριχτ, οι νησιωτικές περιοχές ορίζονται ως περιοχές που έχουν ανάγκη ιδιαίτερης προσοχής από την Ένωση, η οποία οφείλει να μεριμνά για τη μείωση των διαφορών μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης των διαφόρων περιοχών εντός των κρατών μελών και μεταξύ αυτών. Υπό αυτό το πρίσμα το Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής ενέταξε την επιδότηση των άγονων γραμμών στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, ΠΔΕ, διότι πλέον θεωρούνται ως αναπτυξιακά έργα και δημόσιο αγαθό. Ο προϋπολογισμός για την επιδότηση των άγονων γραμμών αυξήθηκε κατά 45% φτάνοντας στο ποσό των περίπου 140 εκατομμυρίων ευρώ (Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, 2022). Στόχος του είναι πρωτίστως η προάσπιση των Συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων των νησιωτών, η άρση της

απομόνωσης, η εξυπηρέτηση των πολιτών από και προς τα νησιά, η πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες και σε υπηρεσίες υγείας, και η προάσπιση της εδαφικής και κοινωνικής συνοχής του νησιωτικού χώρου. Παρόλα αυτά οι ακτοπλοϊκές συνδέσεις δεν είναι εξίσου επαρκείς για όλα τα νησιά καθ' όλη την διάρκεια του έτους. Έτσι για παράδειγμα τα μεγάλα, τουριστικά κατά κύριο λόγο, νησιά συνεχίζουν να έχουν τακτική σύνδεση με την ηπειρωτική χώρα και στην διάρκεια του χειμώνα ενώ τα μικρότερα και με λιγότερο τουριστικό ενδιαφέρον υπόκεινται σε μείωση δρομολογίων τον χειμώνα.

Ο Άγιος Ευστράτιος εξυπηρετείται από δυο ακτοπλοϊκές γραμμές, μια που τον συνδέει, τρεις φορές τον χειμώνα και τέσσερις φορές το καλοκαίρι εβδομαδιαίως, με την ηπειρωτική χώρα και το γειτονικό νησί της Λήμνου, λιμάνι Λαυρίου - Λήμνος – Καβάλα, και την «τοπική» ακτοπλοϊκή γραμμή που συνδέει τον Άγιο Ευστράτιο καθημερινά όλο τον χρόνο με την Λήμνο. Η δεύτερη εξυπηρετεί κυρίως τις καθημερινές ανάγκες των κατοίκων, όπως η μετάβαση σε νοσοκομεία, γιατρούς και φαρμακεία, και σε υπηρεσίες που δεν μπορούν να διεκπεραιωθούν ηλεκτρονικά καθώς και την καθημερινή τροφοδοσία με αγαθά και φάρμακα. Και οι δυο γραμμές είναι επιδοτούμενες και εντάσσονται στο πλαίσιο επιδοτήσεων της άγονης γραμμής. Μάλιστα στην μεταφορά από και προς την Λήμνο από τον Άγιο Ευστράτιο οι μόνιμοι κάτοικοι δεν υποχρεούνται να καταβάλουν κόμιστρο στα πλοία που επιβαίνουν, γεγονός που προβλέπεται στις συμβάσεις που έχουν υπογραφεί για την άγονη γραμμή (Υπουργείο Ναυτιλίας, 2018). Εντούτοις τα προβλήματα συνεχίζουν να υφίστανται σε πολλούς τομείς. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες που επικρατούν τον χειμώνα και καθιστούν δύσκολη ως αδύνατη την προσέγγιση ή τον απόπλου των πλοίων με αποτέλεσμα οι κάτοικοι, και κυρίως οι εργαζόμενοι που δεν είναι μόνιμοι κάτοικοι, να αισθάνονται αποκλεισμένοι και απομονωμένοι, γεγονός που τους προκαλεί άγχος και δυσφορία. Επιπλέον, κατά την διάρκεια της επιθεώρησης – επισκευής του πλοίου που εξυπηρετεί την τοπική γραμμή χάνεται η καθημερινή σύνδεση με το νησί της Λήμνου, το οποίο διαθέτει και αεροδρόμιο σε περίπτωση που υπάρχει άμεση ανάγκη μεταφοράς προς την ηπειρωτική χώρα, χωρίς να προβλέπεται η αναπλήρωση του από άλλο. Ένα ακόμη πρόβλημα είναι οι πολύ αυξημένες τιμές των αγαθών καθώς τα περισσότερα προϊόντα δεν παράγονται στον τόπο και χρειάζεται να μεταφέρονται στα τοπικά καταστήματα από τις αγορές της Λήμνου και της ηπειρωτικής χώρας. Το Μεταφορικό Ισοδύναμο σαφώς δεν καλύπτει πλήρως τα έξοδα μεταφοράς καθιστώντας έτσι τα καταστήματα πιο ακριβά σε σχέση με αυτά της Λήμνου ή της ηπειρωτικής χώρας, μειώνοντας την ανταγωνιστικότητά τους και αυξάνοντας έτσι το

κόστος διαβίωσης. Ωστόσο, το βασικό αγαθό της υγείας, το οποίο αποτελεί και την μεγαλύτερη ανησυχία όλων των κατοίκων και επισκεπτών του νησιού, είναι διασφαλισμένο καθώς σε περίπτωση ασθένειας ή τραυματισμού που δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί στο Πολυδύναμο Περιφερειακό Ιατρείο του νησιού προβλέπεται η άμεση διακομιδή των ασθενών με ελικόπτερο στο πλησιέστερο ή αρτιότερα εξοπλισμένο νοσοκομείο.

2.4. Δίκτυο Natura 2000 και Περιβαλλοντική Διαχείριση της νήσου

Το Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο Προστατευόμενων Περιοχών Natura 2000 σκοπεύει στην διατήρηση και προστασία οικοτόπων ειδών και φυσικών τύπων οικοτόπων υψηλής περιβαλλοντικής σημασίας. Βάσει της κείμενης νομοθεσίας οι προστατευόμενες περιοχές διακρίνονται σε «Ζώνες Ειδικής Προστασίας», ΖΕΠ, (Οδηγία 79/409/ΕΚ), και «Τόπους Κοινοτικής Σημασίας», ΤΚΣ (Οδηγία 92/43/ΕΟΚ), οι οποίοι εντός εξαετίας πρέπει να οριστούν από το αντίστοιχο κράτος – μέλος ως «Ειδικές Ζώνες Διατήρησης», ΕΖΔ, (Οδηγία 92/43/ΕΟΚ) και να εφαρμοστούν τα απαραίτητα μέτρα συντήρησης και προστασίας. Σύμφωνα λοιπόν με τον ν.3937/2011 το δίκτυο Natura 2000 περιλαμβάνει 443 περιοχές σε ολόκληρη την χώρα. Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου περιλαμβάνει 11 ΤΚΣ και 16 ΖΕΠ. Οι ενταγμένες περιοχές στο δίκτυο Natura 2000 αντιστοιχούν και καταλαμβάνουν περίπου το 73% της συνολικής επιφάνειας της περιφέρειας (Οργανισμός Έρευνας και Ανάπτυξης, 2017). Ολόκληρη η νήσος και η παράκτια θαλάσσια ζώνη πέριξ του Αγίου Ευστρατίου είναι από τις περιοχές που έχουν χαρακτηριστεί και ως ΕΖΔ και ως ΖΕΠ. Η νήσος και η παράκτια ζώνη του Αγίου Ευστρατίου έχουν χαρακτηριστεί ως Τόπος Κοινοτικής Σημασίας, Βιότοπος Natura, από το 1996, με κωδικό αναφοράς GR4110002, και ως Ειδική Ζώνη Διατήρησης, από το 2011 (Νόμος 3937/2011), ως Ζώνη Ειδικής Προστασίας, με κωδικό αναφοράς, GR4110014, και Σημαντική Ζώνη για τα Πτηνά, με κωδικό αναφοράς GR133, από το 2011, καλύπτοντας μια έκταση των, περίπου, 63 τ.χλμ., και περιλαμβάνεται στο Προεδρικό Διάταγμα για την προστασία των μικρών νησιωτικών υγροτόπων της Ελλάδας με κωδικό αναφοράς Y411AEF004 (Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, 2017). Το υψηλό επίπεδο διατήρησης του φυσικού χώρου αλλά και η αντικειμενική του αξία καθιστούν το νησί ως ένα από τα καλύτερα διατηρημένα οικοσυστήματα στον χώρο του Αιγαίου. Οι εαρινές λίμνες είναι σημαντικές για τα είδη των μεταναστευτικών πουλιών και για σπάνια είδη φυτών. Πρωταγωνιστές της

ορνιθοπανίδα είναι οι μαυροπετρίτες, του είδους *Falco eleonora*³⁴, που φωλιάζουν στα κάθετα βράχια και στις βραχονησίδες της περιοχής. Το μεταναστευτικό αυτό είδος γερακιών απαιτεί πολύ ήσυχα ή ακατοίκητα νησιά για τους αναπαραγόμενους πληθυσμούς. Αξιοσημείωτη είναι η παρουσία του *Melilotus elegans*, είδους τριφυλλιού, ως μοναδική αναφορά του είδους του στην Ελλάδα, και η ύπαρξη ενός, σπάνιου για το Αιγαίο, είδους βελανιδιάς, *Quercus Macrolepis*. Αυτό το είδος βελανιδιάς υπήρξε βασικός μοχλός οικονομικής ανάπτυξης για το νησί καθώς τα βελανίδια χρησιμοποιούνταν στην βυρσοδευσία. Στις ημέρες μας, υπάρχουν συστάδες βελανιδιών διάσπαρτες στο νησί με κυριότερη όμως αυτή που εκτείνεται από την ανατολική πλευρά ως την βόρεια πλευρά του νησιού και δημιουργεί το περίφημο Δάσος της Βελανιδιάς. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των βελανιδιών του Αγίου Ευστρατίου είναι η αργή τους ανάπτυξη τους και η μεγάλη διάρκεια ζωής και ηλικίας τους, γεγονός που οδηγεί στο να υπάρχουν δέντρα ηλικίας 300-800 ετών (Axiotis et al., 2018). Στην παράκτια βραχώδη ζώνη σχηματίζονται σπηλιές με μικρές παραλίες, που είναι ιδανικά καταφύγια για τη μεσογειακή φώκια. Στην παράκτια θαλάσσια ζώνη τα λιβάδια της Ποσειδωνιάς είναι σε εξαιρετική κατάσταση προσελκύοντας πλήθος θαλασσιών ειδών (Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, n-d).

Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου στο συγχρηματοδοτούμενο από την Ευρωπαϊκή Ένωση πρόγραμμα «Βόρειο Αιγαίο» 2021-2027 έχει συμπεριλάβει δράσεις ανάδειξης και συντήρησης – διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος. Στις χρηματοδοτούμενες δράσεις της προβλέπονται κονδύλια για εργασίες αναβάθμισης του αστικού φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και ενέργειες για την ανάδειξη φυσικών μνημείων, φυσικών τοπίων ιδιαίτερου κάλλους, και περιοχών ιδιαίτερων γεωλογικών και φυσιογραφικών σχηματισμών, με παρεμβάσεις αξιοποίησης και προβολής τους κατά τις οποίες θα τηρούνται τα μέγιστα μέτρα περιβαλλοντικής προστασίας τους (Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, 2020). Σε αυτά τα πλαίσια ο Δήμος Αγίου Ευστρατίου έχει συνάψει συνεργασίες με ερευνητικούς φορείς για οικοκαινοτόμες δράσεις ελέγχου της ρύπανσης στο θαλάσσιο περιβάλλον αλλά και την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στις προστατευόμενες Περιοχές του Δικτύου *Natura 2000*. Οι δράσεις αυτές περιλαμβάνουν ενέργειες για την προστασία των εδαφοϋδατικών πόρων και την πρόληψη της ρύπανσης, όπως η ολοκλήρωση του σταθμού μεταφόρτωσης απορριμμάτων και οι

---

³⁴ Περίπου το 85% του παγκόσμιου πληθυσμού αυτού του είδους φιλοξενείται κατά την διάρκεια της μεταναστευτικής και αναπαραγωγικής περιόδου στις ακτές της Ελλάδας.

πρωτοβουλίες για την ανακύκλωση με την ενεργό συμμετοχή των πολιτών. Επίσης, κάθε χρόνο γίνονται εργασίες πυροπροστασίας και ενημέρωση των πολιτών για τους κινδύνους που ελλοχεύουν. Επιπλέον, βρίσκεται σε εξέλιξη και η δράση «*Άη – Στράτης. Πράσινο Νησί*», η οποία είναι μια καινοτόμος δράση με διττή έκφραση, από την μια στοχεύει στην ενεργειακή αναβάθμιση και αυτάρκεια του νησιού επιδιώκοντας, κατά τις επιταγές των οδηγιών της ΕΕ και της *Agenda 2030*, την μείωση της κατανάλωσης πρωτογενούς ενέργειας με παράλληλη αντικατάσταση των ρυπογόνων πηγών ενέργειας με ΑΠΕ, και από την άλλη στην μέγιστη συμβολή στην περιβαλλοντική του προστασία και στην μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος του. Στην πιο πρόσφατη κρίση σχετιζόμενη με το οικοσύστημα του νησιού, το πλήγμα σμηνών ακριδών, ο Άγιος Ευστράτιος, το 2017, δυο χρόνια μετά την έναρξη της πληθυσμιακής έξαρσης ακριδών, κηρύχθηκε σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης – ακριδόπληκτος -, και σε συνεργασία με την Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου και το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, και τις αντίστοιχες ερευνητικές και επιστημονικές ομάδες του πανεπιστημίου και του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων προέβη στην καταπολέμηση τους με την χρήση πειραματικών βιολογικών, φιλικών προς το περιβάλλον, και συμβατών με τις επιταγές του Δικτύου *Natura 2000*, εντομοκτόνων, κατορθώνοντας να μειώσει και σχεδόν να εξαλείψει αυτόν τον πληθυσμό ακριδών, προστατεύοντας, κατ' αυτό τον τρόπο, την βιοποικιλότητα του οικοσυστήματος, συμβάλλοντας στην βελτίωση της οικονομίας, αφενός διότι η αποψίλωση των πεδιάδων και λόφων, είχαν οδηγήσει σε απόγνωση τους κτηνοτρόφους, και αφετέρου με την αποτροπή της περαιτέρω μείωσης των τουριστικών αφίξεων λόγω φόβου, καθώς και στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων του οικισμού απαλλάσσοντας τους από τον υπερπληθυσμό των αδηφάγων ακριδών και την εν μέρει εντομοφοβία που είχε προκληθεί.

2.5. Πράσινο νησί, ανάπτυξη – ενέργεια, ΚΑΠΕ – βιώσιμη ανάπτυξη

Ο επί 25 χρόνια πρώην δήμαρχος του Αγίου Ευστρατίου κ. Μακρής Χαράλαμπος, εργαζόμενος στην μονάδα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας του νησιού, ήταν βαθύς γνώστης της διαδικασίας παραγωγής και διανομής ενέργειας αλλά και ένθερμος υποστηρικτής των καινοτόμων ιδεών. Συνάδοντας με τις επιταγές της *Agenda 21* (ΟΗΕ, 1992) και της Συνθήκης του Ρίο, συνέλαβε την ιδέα για την δημιουργία εγκαταστάσεων και εφαρμογή πρακτικών που θα καθιστούσαν το νησί όχι μόνο «πράσινο» αλλά και ενεργειακά αυτόνομο. Ο ίδιος, κατά την διάρκεια της θητείας του, κατόρθωσε μετά από

πολλούς αγώνες, γραφειοκρατικούς κυρίως, να πείσει τους αρμόδιους φορείς για την πρωτοτυπία αλλά και δυνατότητα επίτευξης του προτεινόμενου έργου, και να μετατρέψει το θεωρητικό μειονέκτημα του νησιού, τους ισχυρούς ανέμους, τον μόνιμο κυματισμό της θαλάσσιας περιοχής γύρω από το νησί λόγω των θαλάσσιων ρευμάτων και το χαμηλό του ανάγλυφο, σε έναυσμα για την σύλληψη του πρωτοποριακού έργου «Πράσινο Νησί – Άη Στράτης»³⁵ (Παρίση Ο., 2009). Η συγκυρία ήταν άψογη, στην Ευρωπαϊκή Ένωση είχε ήδη ωριμάσει η ιδέα του 20-20-20³⁶ (European Commission, 2010) και πολύ σύντομα θα θεσπιζόταν. Πράγματι, κατά την διάρκεια της τελευταίας του θητείας στον δήμο, κατάφερε, το 2009, να υπογραφεί η σχετική συμφωνία για την «πράσινη» μετάλλαξη του νησιού. Το έργο προέβλεπε την ενεργειακή αυτάρκεια και αυτονομία του νησιού και την κάλυψη των αναγκών του από ΑΠΕ, την χρήση καυσίμων υδρογόνου για τις μετακινήσεις των οχημάτων, εγκατάσταση συστήματος αντλιών για παροχή υδρογόνου, ηλεκτρικά οχήματα, και μάλιστα ένα ηλεκτρικό δημοτικό λεωφορείο, κατασκευή σταθμού φόρτισης των ηλεκτρικών οχημάτων, κάλυψη αναγκών θέρμανσης και ψύξης και παροχής ζεστού νερού στα δημοτικά κτήρια και στις σχολικές κτηριακές εγκαταστάσεις, καθώς και την ενεργειακή αναβάθμιση των δημοτικών κτηρίων και των σχολικών μονάδων. Στο έργο θα συμμετείχαν οι εξής φορείς: το (τότε) Υπουργείο Ανάπτυξης, το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, το ΚΑΠΕ, το Πανεπιστήμιο Αιγαίου και η ΔΕΗ, και η χρηματοδότηση του θα γινόταν από την Γενική Γραμματεία Τεχνολογίας και Έρευνας, μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα» του ΕΣΠΑ 2007-2013, με ορίζοντα ολοκλήρωσης ενός έτους, με προϋπολογισμό που άγγιζε τα 10 εκατομμύρια ευρώ (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 26-03-2009). Η επιλογή του Άη Στράτη ως το πρώτο νησί υλοποίησης μια τέτοιας πρωτοφανούς για τα ελληνικά, και όχι μόνο, δεδομένα ενέργειας έγινε για πολλούς λόγους. Ο κυριότερος λόγος ήταν ότι ο Άγιος Ευστράτιος είναι ένα μικρό νησί με μικρό πληθυσμό και με ελεγχόμενες ενεργειακές ανάγκες γεγονός που θα εξυπηρετούσε στην εφαρμογή καινοτόμων τεχνολογιών, οι οποίες θα προσαρμοζόντουσαν στις τοπικές ανάγκες και απαιτήσεις. Θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν όλες οι ανανεώσιμες μορφές ενέργειας, αιολική, ηλιακή, κυματική ενέργεια, παραγωγή βιοενέργειας μέσω της αξιοποίησης της βιομάζας, αλλά και καινοτόμες

---

³⁵ Ανάλογα παραδείγματα 100% «πράσινων νησιών» το 2009 υπήρχαν μόλις 3 σε όλο τον κόσμο: το King Island στην Αυστραλία, το Samsoe στη Δανία και το Utsira στη Νορβηγία.

³⁶ Μείωση των αερίων του θερμοκηπίου, κατά 20%, εξοικονόμηση στη χρήση της πρωτογενούς ενέργειας κατά 20% και διεύθυνση των ΑΠΕ μέχρι το 2020 κατά 20% στο ενεργειακό ισοζύγιο των κρατών μελών.

τεχνολογίες, όπως η χρήση υδρογόνου και η παραγωγή βιοκαυσίμων από μικροάλγες. Το έργο «Πράσινο Νησί – Άη Στράτης» θα αποτελούσε ερευνητικό-επιδεικτικό έργο, με πιλοτικό χαρακτήρα, που θα χρησίμευε ως εργαλείο για την πολιτική της πράσινης οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, και θα επεκτεινόταν και σε άλλα νησιά, όπως και εν τέλει συνέβη. Πέρα από την λειτουργικότητα όμως η επιλογή του νησιού για αυτή την ρηξικέλευθη δράση είχε και χαρακτήρα συμβολικό διότι ο Άγιος Ευστράτιος είναι ένας τόπος με μνήμες και συμβολισμούς, που συνδέθηκε, άρρηκτα σχεδόν, με μια ταραγμένη περίοδο της νεότερης Ελληνικής ιστορίας και η δράση αυτή θα συμβόλιζε ακόμη περισσότερο το πέρασμα της χώρας σε μια νέα εποχή προόδου, καινοτομίας, σεβασμού στην ποιότητα της ζωής των πολιτών και στο περιβάλλον. Η πορεία μέχρι την έναρξη του έργου ήταν πολυετής και με πολλές δυσκολίες και ατυχείς συγκυρίες. Το 2011, το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής εξέδωσε την πρόσκληση χρηματοδότησης για το εν λόγω έργο η οποία θα έφτανε τα 10 εκατομμύρια ευρώ. Δυστυχώς όμως αυτή την φορά οι συνθήκες δεν ήταν ευνοϊκές. Η παγκόσμια οικονομία βρισκόταν σε χρηματοοικονομική ύφεση και τα αποτελέσματα της γίνονταν πλέον ορατά και στην Ευρώπη όπου εφαρμόστηκαν σκληρά δημοσιονομικά μέτρα και μέτρα λιτότητας. Το 2012 το θέμα επανέρχεται στο προσκήνιο και η περιβαλλοντική μελέτη που αφορούσε στο «Πράσινο Νησί» συζητήθηκε από την Περιφερειακή Επιτροπή Περιβάλλοντος και Χωρικού Σχεδιασμού της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου σε συνεδρίαση της. Η μελέτη χαρακτηρίστηκε ως πρότυπη και στόχευε αφενός στην παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές, περιλαμβάνοντας δράσεις για την ανάπτυξη αειφορικών μεθόδων αγροτικής και κτηνοτροφικής παραγωγής και αφετέρου στην ελαχιστοποίηση της ρύπανσης που προερχόταν από τις υπόλοιπες δραστηριότητες (aftodioikisi.gr, 2012). Το 2013 το ΚΑΠΕ εξέδωσε πρόσκληση ανοιχτού διαγωνισμού για το έργο «Ηλεκτροπαραγωγή» στο πλαίσιο της δράσης "Υποστήριξη των πολιτικών και κάλυψη μελλοντικών αναγκών - Πράσινο Νησί" με κωδικό MIS 376215 (ΚΑΠΕ, 2013). Τον Ιούλιο του 2016 εκδίδεται και επανεκδίδεται από το Υπουργείο Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού νέα πρόσκληση η οποία απευθυνόταν στον δήμο Αγίου Ευστρατίου και στο Κ.Α.Π.Ε. για την υποβολή προτάσεων έργων που θα εντάσσονταν στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία» και τον Μάρτιο του 2017 πραγματοποιείται η ένταξη στο πρόγραμμα το οποίο θα συγχρηματοδοτούταν από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (Υπουργείο Ανάπτυξης, Οικονομίας και Τουρισμού, 2016, 2016, 2017). Το έργο προέβλεπε την εγκατάσταση και λειτουργία ενός

Υβριδικού Σταθμού Ηλεκτροπαραγωγής από ΑΠΕ, σε συνδυασμό με συστήματα μακροχρόνιας αποθήκευσης ενέργειας και την κατασκευή συστήματος τηλεθέρμανσης³⁷ που θα υποστηρίζεται από αποθηκευμένη θερμική ενέργεια των ΑΠΕ και θα καλύπτει τις ανάγκες θέρμανσης των κτηρίων του οικισμού και της χρήσης ζεστού νερού. Το χρονοδιάγραμμα της πράξης έθετε την έναρξη του έργου την 01-03-2017 και την περάτωση του στις 30-06-2022. Το 2018 τροποποιείται η απόφαση τόσο στο φυσικό όσο και στο οικονομικό αντικείμενο με σκοπό να επιτευχθεί η αποτελεσματικότερη υλοποίηση και παρακολούθηση της πράξης (Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης, 2018). Σε αυτά τα πλαίσια, και σε συνέχεια της προγραμματικής σύμβασης του 2016, υπεγράφη κοινή προγραμματική σύμβαση μεταξύ του Δήμου Αγίου Ευστρατίου, του Κέντρου Ανανεώσιμων Πηγών & Εξοικονόμησης Ενέργειας και της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου, η οποία θα ήταν και ο φορέας υλοποίησης του έργου λόγω της μη ύπαρξης αρμόδιας υπηρεσίας στο δήμο Αγίου Ευστρατίου, για το έργο: «Ενεργειακή αναβάθμιση τεσσάρων δημοτικών κτιρίων στον οικισμό του Αγίου Ευστρατίου». Το 2020 εκδίδεται ειδική απόφαση (αρ.αποφ. 429/2020) για το πρόγραμμα «Πράσινο νησί» στην εφημερίδα της κυβερνήσεως με τίτλο «Καθορισμός ειδικού πλαισίου λειτουργίας και διαχείρισης του ερευνητικού - επιδεικτικού υβριδικού σταθμού και του ηλεκτρικού συστήματος της νήσου Άγιος Ευστράτιος, κατά παρέκκλιση του Κώδικα Διαχείρισης Μη Διασυνδεδεμένων Νησιών (ΦΕΚ Β' 304/11.02.2014), σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 152 του ν. 4495/2017» (ΦΕΚ Β', 2004/25.05.2020). Τέλος, τον Οκτώβριο του 2021, τροποποιείται εκ νέου η σύμβαση, την οποία οι φορείς υλοποίησης, λόγω της πανδημίας Covid, δεν μπόρεσαν να περατώσουν εγκαίρως, και ορίζεται ως νέα καταληκτική ημερομηνία παράδοσης του έργου η 31-12-2023 (Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων, 2021). Ανάδοχος του έργου, μετά από διεθνή διαγωνισμό, ανακηρύχθηκε η ΤΕΡΝΑ Ενεργειακή (31-03-2021) και το έργο πια βρίσκεται σε εξέλιξη, μετά από σχεδόν 13 χρόνια από την πρώτη σύλληψη και συμφωνία έχοντας πλέον υπερβεί πολλά γραφειοκρατικά εμπόδια και διαδικαστικά προαπαιτούμενα και γράφοντας μια νέα σελίδα στην ιστορία της νήσου. Με την ολοκλήρωση του έργου προβλέπεται ότι εκτός των θετικών περιβαλλοντικών, οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων που θα υπάρξουν, το πιλοτικό αυτό πρόγραμμα θα λειτουργήσει και ως οδηγός για την ανάπτυξη αντίστοιχων έργων μεγαλύτερης κλίμακας εντός και εκτός των συνόρων.

---

³⁷ Την εγκατάσταση του συστήματος τηλεθέρμανσης την ανέλαβε με υπεργολαβία η κατασκευαστική εταιρεία Θ. Μαυρίδης Ι.Κ.Ε..

2.5. Κοινωνική πολιτική

Εκ των πραγμάτων ο δήμος δεν μπορεί να ασκήσει σημαντικό μέρος των συντρεχουσών αρμοδιοτήτων του κυρίως στους τομείς των κοινωνικών υπηρεσιών, της πρόνοιας και της τοπικής ανάπτυξης λόγω του ότι δεν διαθέτει επαρκές προσωπικό και πόρους για να καλύψει ίδιες ανάγκες. Σε μια θαρραλέα προσέγγιση όμως και σύμφωνα με τον Στρατηγικό και Επιχειρησιακό Σχεδιασμό του δήμου Αγίου Ευστρατίου η άσκηση της κοινωνικής του πολιτικής επικεντρώνεται κυρίως στα εξής σημεία: στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων, αλλά και των επισκεπτών, μέσω της αναβάθμισης των παρεχόμενων υπηρεσιών και υπαρχόντων υποδομών, στην βελτίωση της υγειονομικής περίθαλψης, και στην σταθεροποίηση και βελτίωση των συγκοινωνιών με την ηπειρωτική χώρα (Δήμος Αγίου Ευστρατίου, 2015). Όσον αφορά στην ποιότητα ζωής, η νήσος του Αγίου Ευστρατίου είναι ακόμη, από κάθε άποψη, ένα «παρθένο» μέρος με υψηλό επίπεδο διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος, γεγονός που συνάδει με τις αρχές της βιωσιμότητας και βιώσιμης – αειφόρου ανάπτυξης. Δικαίως θεωρείται ως ένα από τα νησιά με τα καλύτερα διατηρημένα οικοσυστήματα στο Αιγαίο πέλαγος με σημαντική βιοποικιλότητα τόσο επίγεια όσο και υποθαλάσσια. Πέραν της μονάδας παραγωγής και διανομής ηλεκτρισμού, η οποία κατ' ουσίαν δημιουργεί αμελητέα περιβαλλοντική ρύπανση λόγω των μικρών ενεργειακών αναγκών του νησιού, δεν υπάρχουν άλλες ρυπογόνες εγκαταστάσεις στην περιοχή. Επιπλέον, η δράση «Πράσινο Νησί» προσβλέπει στην μείωση ως και την εξάλειψη ακόμη και αυτής της μικρής περιβαλλοντικής ρύπανσης εφόσον προβλέπεται η, περίπου 85-100%, παραγωγή ενέργειας από ΑΠΕ και η ενεργειακή αυτάρκεια και αυτονόμηση του νησιού. Η ολοκλήρωση της κατασκευής του Σταθμού Μεταφόρτωσης Απορριμμάτων, ο οποίος έχει λάβει όλες τις απαραίτητες περιβαλλοντικές άδειες, με την ταυτόχρονη δημιουργία «Συστήματος Διαχείρισης Απορριμμάτων» και την δημιουργία εγκαταστάσεων για την «Προσωρινή Αποθήκευση και Μεταφόρτωση Ανακυκλώσιμων Υλικών», και η λειτουργία του συστήματος Βιολογικού Καθαρισμού στον αποχετευτικό τομέα συμβάλουν στην βιώσιμη περιβαλλοντική διαχείριση των απορριμμάτων και των λυμάτων του τόπου. Εκτός των σχετικών με το περιβάλλον δράσεων οι ενέργειες του δήμου για την διασφάλιση της ποιότητας ζωής στοχεύουν και στην τόνωση της οικονομίας και της απασχόλησης με την πρόβλεψη δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, ενδυνάμωση των ελεύθερων επαγγελματιών που ασχολούνται στους τομείς αλιείας και κτηνοτροφίας καθώς και στην πολιτιστική ανάταση των κατοίκων μέσω

των πολιτιστικών εκδηλώσεων που διοργανώνονται και των πολιτιστικών έργων³⁸ που βρίσκονται σε εξέλιξη. Στους τομείς παιδείας και αθλητισμού οι εγκαταστάσεις θεωρούνται επαρκείς αν και χρήζουν βελτίωσης όπως προβλέπεται στο Ε.Π. του δήμου. Οι υποδομές εντός του οικισμού θεωρούνται καλές, με την ύπαρξη ασφαλοστρωμένου οδικού δικτύου εντός του οικισμού, υπηρεσίες αποκομιδής και διακομιδής απορριμμάτων, ενώ η κατασκευή του νέου λιμένα συνέβαλε στην μείωση των μη εκτελεσθέντων ελλειμνισμών λόγω δυσμενών καιρικών συνθηκών. Τα δημοτικά κτήρια, αν και σε καλή και λειτουργική κατάσταση, χρήζουν ενεργειακής αναβάθμισης η οποία προβλέπεται στα πλαίσια της δράσης «Πράσινο Νησί». Δυστυχώς η υποστελέχωση, και πολλές φορές η ανυπαρξία δημοτικών υπηρεσιών, καθιστούν πολλές από τις αρμοδιότητες που έχουν επιφορτιστεί οι ΟΤΑ α' βαθμού αδύνατον να πραγματοποιηθούν και για αυτό το λόγο ο δήμος έχει συνάψει προγραμματικές συμβάσεις, είτε διαδημοτικές είτε διαβαθμιδικές, προς περάτωση αυτών.

Στον τομέα της υγείας οι πολιτικές του δήμου εξαρτώνται άμεσα από το κεντρικό κράτος και την πολιτική υγείας που εφαρμόζει. Ωστόσο ο δήμος Αγίου Ευστρατίου έχει διαθέσει κτήριο όπου στεγάζεται το Πολυδύναμο Περιφερειακό Ιατρείο³⁹ και φιλοξενούνται οι υπηρετούντες ιατροί υπαίθρου⁴⁰. Το ιατρείο διαθέτει εξεταστήριο και θάλαμο βραχείας νοσηλείας και είναι εξοπλισμένο με τα βασικά όργανα απόδοσης πρώτων βοηθειών και αντιμετώπισης έκτακτων περιστατικών, μέχρι την διακομιδή των ασθενών, αν κρίνεται απαραίτητο, σε καλύτερα εξοπλισμένα νοσοκομεία. Επίσης, διαθέτει εξοπλισμό για την διεξαγωγή βιοχημικών και αιματολογικών εξετάσεων και οι υπηρετούντες ιατροί είναι αρμόδιοι για την συνταγογράφηση τακτικών αλλά και έκτακτων περιστατικών. Με την άυλη συνταγογράφηση πλέον δίνεται η δυνατότητα στους χρονίως πάσχοντες να λαμβάνουν την αγωγή τους χωρίς να χρειάζεται να επισκέπτονται τους θεράποντες ιατρούς (Επιμορφωτική Πύλη Ψηφιακών Υπηρεσιών). Επιπλέον, διαθέτει εξοπλισμό για την εφαρμογή της τηλεϊατρικής εξέτασης ασθενών και διάγνωσης από ιατρούς συγκεκριμένων ειδικοτήτων. Ως ιατρικό και παραϊατρικό προσωπικό υπάρχουν δυο ιατροί υπαίθρου, ένας μόνιμος νοσηλευτής κι ένας επικουρικός, ένας

---

³⁸ Αποκατάσταση και ανάδειξη του παλαιού οικισμού, δημιουργία πολιτιστικής διαδρομής και συντήρηση του Ιερού Ναού Αγίου Βασιλείου.

³⁹ Οι πληροφορίες δόθηκαν από την ιατρό υπαίθρου δρ. Κοτσιλίτη Δήμητρα.

⁴⁰ Αγροτικοί ιατροί

τραυματιοφορέας και διαθέσιμο ασθενοφόρο. Αν και προβλέπεται μόνιμη θέση γενικού ιατρού δεν έχει ακόμη καλυφθεί λόγω των δημοσιονομικών προβλημάτων που ταλανίζουν την χώρα μας. Σε περίπτωση που τα ιατρικά περιστατικά δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν στο ιατρείο υπάρχει άμεση ενημέρωση στο ΕΚΑΒ και αναλόγως τις καιρικές συνθήκες αλλά και την κρισιμότητα του περιστατικού αποστέλλεται άμεσα είτε σκάφος του λιμενικού είτε ελικόπτερο του ΕΚΑΒ για την διακομιδή του ασθενούς. Αν και το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού θεωρείται γερασμένο δεν υπάρχουν δομές και υπηρεσίες για την κοινωνική μέριμνα, όπως ΚΑΠΗ⁴¹, ΚΗΦΗ⁴² ή το πρόγραμμα «Βοήθεια στο σπίτι» κυρίως λόγω υποχρηματοδότησης από το κράτος. Επικουρικά με το ιατρείο υπάρχουν αρκετοί Μη Κερδοσκοπικοί Οργανισμοί οι οποίοι, εθελοντικά και σε τακτά χρονικά διαστήματα, επισκέπτονται το νησί και παρέχουν υπηρεσίες προληπτικών εξετάσεων αλλά και φροντίδα σε τομείς όπως οδοντιατρική, υπερηχογραφήματα, εξειδικευμένες καρδιολογικές εξετάσεις, μαστογραφίες, για τα οποία οι κάτοικοι θα ήταν υποχρεωμένοι να μεταβούν σε νοσοκομείο ή ιατρείο εκτός νησιού. Παρά το γεγονός ότι μέσω των ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων βελτιώθηκαν οι υποδομές, αυτή τη στιγμή υπάρχουν δυσχέρειες στη στελέχωση, συντήρηση και λειτουργία των υποδομών υγείας. Απαιτούνται ειδικές θεσμικές ρυθμίσεις και μέτρα που θα διασφαλίζουν την ισονομία και τα δικαιώματα των κατοίκων των μικρών νησιών προσδοκώντας σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο ποιότητας ζωής.

Όσον αφορά στις συγκοινωνίες ο δήμος πέτυχε να εγκριθεί μετά από πολλές γραφειοκρατικές καθυστερήσεις η κατασκευή νέου λιμένα κατορθώνοντας έτσι να μειώσει την αίσθηση απομόνωσης των κατοίκων, καθώς το πλοίο της γραμμής μπορεί να προσεγγίσει τις περισσότερες φορές ακόμη και με δυσμενείς καιρικές συνθήκες. Εκτός αυτού ο δήμος έχει καταφέρει να ακουστεί από τις αρμόδιες αρχές και το νησί εξυπηρετείται εκτός από το πλοίο της άγονης γραμμής, το οποίο εκτελεί την γραμμή Λαύριο – Άγιος Ευστράτιος – Λήμνος – Καβάλα, τρεις φορές την εβδομάδα τον χειμώνα και τέσσερις φορές το καλοκαίρι, και από πλοίο που εκτελεί μόνο το τοπικό δρομολόγιο, Άγιος Ευστράτιος – Λήμνος, καθημερινά. Ως πολιτική του δήμου μπορεί να αναγνωριστεί ότι οι μόνιμοι κάτοικοι του νησιού δεν πληρώνουν εισιτήριο για τις μετακινήσεις τους από και προς την Λήμνο αλλά και οι διευκολύνσεις που γίνονται, σε συνεννόηση με τις

---

⁴¹ Κέντρο Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων

⁴² Κέντρο Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων

πλοιοκτήτριες εταιρείες που εξυπηρετούν τα δρομολόγια από και προς Άγιο Ευστράτιο, στους διοργανωτές δράσεων που αφορούν στο νησί, είτε πρόκειται για πολιτιστικές δράσεις είτε για δράσεις κοινωνικής πρόνοιας και αλληλεγγύης. Μελανό σημείο της πολιτικής που εφαρμόζει η κεντρική διοίκηση στις συγκοινωνίες είναι η μη πρόβλεψη αντικατάστασης των πλοίων σε περίπτωση βλάβης ή κατά την διάρκεια της διεξαγωγής των διαγωνισμών για την απόδοση της άγονης γραμμής στις ναυτιλιακές εταιρείες με αποτέλεσμα το νησί να μένει χωρίς σύνδεση με την υπόλοιπη χώρα για αρκετές ημέρες. Θεωρητικά αυτό το ζήτημα θα επιλυθεί με την εφαρμογή του νέου προγράμματος «Νέαρχος», με την ψήφιση του νόμου 4770/2021, (Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, 2021) το οποίο προβλέπει πολυετείς συμβάσεις ακτοπλοϊκών συνδέσεων, δρομολόγηση νεώτερων πλοίων και άμεση αντικατάσταση των πλοίων που φέρουν μηχανικά προβλήματα.

2.6. Πολιτιστικός σχεδιασμός

Ως πολιτισμός θα μπορούσε να οριστεί το σύνολο των πνευματικών και υλικών επιτευγμάτων των κοινωνιών που οδηγούν στην δημιουργία και διαμόρφωση, σε συγκεκριμένες χρονικές και χωρικές φάσεις της ιστορίας του ανθρώπου, των πνευματικών και υλικών αξιών που τις διέπουν (Λεξικό της Νεοελληνικής γλώσσας, 2006). Ο πολιτισμός, όντας ένας από τους τέσσερις πυλώνες της αειφόρου ανάπτυξης σύμφωνα με τον J.Hawkes (2001), είναι πολύ σημαντικό να συμπεριλαμβάνεται στον σχεδιασμό των δημόσιων και αναπτυξιακών πολιτικών τόσο των κρατών όσο και των δήμων (UCLG, 2010). Ένας νεοφυής επιστημονικός κλάδος είναι και αυτός της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς που ασχολείται με την έρευνα, τεκμηρίωση, προστασία, συντήρηση, ανάδειξη και ερμηνεία της πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς και με την κοινωνική και πολιτική διάσταση της διαχείρισης του πολιτιστικού αποθέματος, δίνοντας εξέχουσα προσοχή και σημασία στην αναγνώριση των αξιών του και στην ευαισθητοποίηση και ενεργή συμμετοχή των πολιτών (Πάντζου, Ν., 2020). Έχοντας ως γνώμονα πάντα το κοινό και δημόσιο συμφέρον και την πολιτιστική ανόρθωση και ανάδειξη του τόπου ο δήμος Αγίου Ευστρατίου έχει προβεί σε αρκετές ενέργειες που συμβάλλουν προς αυτή την πορεία. Κάθε χρόνο σχεδιάζονται και εφαρμόζονται δράσεις που περιλαμβάνουν πολιτιστικά δρώμενα, όπως καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, μουσικές εκδηλώσεις, εκθέσεις βιβλίου, θεατρικές παραστάσεις, με σκοπό την πολιτιστική καλλιέργεια, όχι μόνο των μονίμων κατοίκων του νησιού αλλά και των επισκεπτών του.

Το νησί του Αγίου Ευστρατίου έχει μια μακραίωνη ιστορία, ήδη από την παλαιολιθική εποχή ήταν κατοικημένος, αναφέρεται στα Ομηρικά έπη, και υπήρξε σημείο, λόγω της γεωγραφικής του θέσης, ενδιαφέροντος και έριδος κατά τα βυζαντινά χρόνια, η οποία όμως είτε αγνοείται παντελώς είτε δεν αναδεικνύεται όσο πρέπει (Γιάννος, Ι., 1983). Ωστόσο δυο πολύ σημαντικά ιστορικά γεγονότα έχουν σημαδέψει την νεώτερη ιστορία του τόπου: η χρήση του νησιού ως τόπος εκτοπισμού των «αντιφρονούντων», ήδη από την εποχή του Ελ. Βενιζέλου, και ο καταστροφικός σεισμός του 1968, που στοίχισε την ζωή σε 20 ανθρώπους και τραυμάτισε ανεξίτηλα την μνήμη του συνόλου των επιζησάντων.

Ως απότιση φόρου τιμής στους εκτοπισμένους στα στρατόπεδα εξορίας στον Άγιο Ευστράτιο, αλλά και σε άλλα νησιά⁴³ που είχαν την ίδια μοίρα, και στην δημοκρατία, δημιουργήθηκε το Μουσείο Δημοκρατίας στον Άγιο Ευστράτιο, όπου υπάρχει πλούσιο φωτογραφικό υλικό από την εποχή της χρήσης του νησιού ως στρατοπέδου εκτοπισμού και εκθέματα από την καθημερινή ζωή των εξόριστων (www.mouseiodimokratias.gr). Το κτήριο στο οποίο στεγάζεται το Μουσείο, είχε χτιστεί αρχικά ως το διδακτήριο του νησιού, ήταν το πρώτο⁴⁴, ενώ στα χρόνια του εκτοπισμού των πολιτικών εξόριστων χρησιμοποιήθηκε ως αναρρωτήριο. Το Μουσείο Δημοκρατίας, το οποίο εγκαινιάστηκε τον Νοέμβριο του 2007 από τον τότε πρωθυπουργό κ. Κωνσταντίνο Καραμανλή, είναι το **πρώτο δημόσιο** ελληνικό μουσείο για μια κρίσιμη, από πολιτική και κοινωνική άποψη, περίοδο της νεώτερης ιστορίας μας.

Το δεύτερο σημαντικό γεγονός που σημάδεψε τον Άγιο Ευστράτιο κατά τον 20^ο αιώνα ήταν ο καταστροφικός σεισμός του 1968 που, εκτός των θανάτων που προκάλεσε, είχε ως αποτέλεσμα την κατεδάφιση του παλαιού οικισμού που έστεκε στην δυτική πλαγιά του νησιού. Η χούντα εκμεταλλευόμενη αυτό το γεγονός έχτισε εκ νέου όλον τον οικισμό, αφού κυριολεκτικά γκρέμισε όσα σπίτια είχαν γλυτώσει από τον εγκέλαδο, στην παρακείμενη πεδιάδα με ρυμοτομικό σχεδιασμό που παραπέμπει άμεσα σε στρατόπεδο. Η επανασύσταση και ανάδειξη του παλαιού οικισμού, ο οποίος είχε ξεχωριστή για τα δεδομένα των νησιών του Βορείου Αιγαίου αρχιτεκτονική (Γιάννος Ι.,1983) ήταν ένα ζήτημα που απασχολούσε τις δημοτικές αρχές ανέκαθεν. Για τον σκοπό αυτόν ουσιαστικά εκδόθηκε και σχετικό Προεδρικό Διάταγμα (ΦΕΚ 171/16-2-2005 Δ), στις 13/1/2005 με

---

⁴³ Κυριότερα εξ αυτών ήταν τα νησιά: Μακρόνησος, Γυάρος, Ικαρία και Ανάφη, από όπου πέρασε και ο μεγαλύτερος πληθυσμός πολιτικών εξόριστων.

⁴⁴ Ακολούθησε η Μαράσλειος σχολή η οποία ολοκληρώθηκε το 1909.

τίτλο: «Χαρακτηρισμός τμήματος του οικισμού του Αγίου Ευστρατίου της νήσου του Αγίου Ευστρατίου του Νομού Λέσβου παραδοσιακού, θέσπιση ζώνης προστασίας στο υπόλοιπο τμήμα του οικισμού και καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης αυτών». Βάσει αυτού του Διατάγματος εκπονήθηκε τον Νοέμβριο του 2008 μελέτη με τίτλο «Κτηματογράφηση του απαλλοτριωμένου χώρου του παλαιού οικισμού του Αγίου Ευστρατίου» που είχε ως αντικείμενο την απομάκρυνση των οικοδομικών υλικών που είχαν καθαιρεθεί και καταπλακωθεί στον παλιό οικισμό μετά τον σεισμό του 1968 ώστε να καταστεί δυνατή η αποκατάσταση των κοινόχρηστων χώρων, με στόχο τη διάσωση των παραδοσιακών στοιχείων αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος και τη δημιουργία προϋποθέσεων για την ανάδειξη και αποκατάσταση του παραδοσιακού οικισμού. Σε δεύτερη φάση, και μετά την αποκάλυψη και τη χαρτογράφηση των δημόσιων χώρων, θα ακολουθήσει η μελέτη της επέκτασης του δικτύου ύδρευσης, αποχέτευσης και ηλεκτροφωτισμού στον παλιό οικισμό. Το έργο το έχει αναλάβει η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου και το έχει εντάξει στο πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων της. Τελικός στόχος είναι να δημιουργηθεί μια πολιτιστική διαδρομή, όπου θα αναδεικνύεται η πολιτιστική κληρονομιά του τόπου, η οποία θα ξεκινά από τον παλιό οικισμό, θα διασχίζει τα μικρά του σοκάκια, θα φτάνει στο Μουσείο Δημοκρατίας και θα καταλήγει στο άλλο κτήριο ορόσημο του νησιού, την Μαράσλειο σχολή και θα αποσκοπεί εκτός από την τέρψη και αναψυχή των επισκεπτών και στην εκπαίδευση, ενημέρωση και ευαισθητοποίηση τους. Πρόκειται για ένα μεγάλου έργου, με τελικό προϋπολογισμό άνω των τριών εκατομμυρίων ευρώ, το οποίο θα συμβάλει στην επαναφορά της πολιτιστικής ταυτότητας του νησιού που καταπλακώθηκε μαζί με τα ερείπια του σεισμού. Επιπλέον, στο πλαίσιο της τοπογράφησης του παλαιού οικισμού του Αγίου Ευστρατίου, και της ανάδειξης των τειχών του μεσαιωνικού Κάστρου που υπάρχει στην δυτική πλαγιά, το Υπουργείο Πολιτισμού έχει υπογράψει Προγραμματική Σύμβαση Πολιτισμικής Ανάπτυξης με τον Δήμο Αγίου Ευστρατίου και την Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου στο πλαίσιο υλοποίησης του έργου «Αποκάλυψη κοινόχρηστων χώρων Παλαιού Χωριού-Δημιουργία Δανειοθαλάμου Δομικών Λίθων», για τις εργασίες αποκατάστασης των μονοπατιών που εφάπτονται του παλαιού οικισμού και του Κάστρου.

Πέραν αυτών των αδιαμφισβήτητα σημαντικών πολιτιστικών στοιχείων, στο νησί, λόγω της θέσης του στην καρδιά του Αιγαίου, υπάρχει πλήθος μικρών ναών χτισμένων διάσπαρτα, που κατά τις παραδόσεις χτίστηκαν ως «τάματα» από ναυτικούς που επέζησαν των δυσμενών καιρικών συνθηκών που ζώνουν το Βόρειο Αιγαίο αλλά και από τους

ντόπιους κατοίκους. Φυσικά, σημαντικότεροι των ναών που υπάρχουν στο νησί, είναι ο Ναός των Πέντε Μαρτύρων, χτισμένος στον παλαιό οικισμό πάνω σε αρχαιοελληνικό ναό από το 1693, και ο Ναός του Αγίου Βασιλείου, αρχιτεκτονικής μεταβυζαντινής περιόδου, που χρονολογείται από το 1727 και έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο. Αναγνωρίζοντας την σπουδαιότητα του Ιερού Ναού Αγίου Βασιλείου ως ιστορικού θρησκευτικού μνημείου, το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού ενέταξε στο Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάκαμψης την αποκατάσταση και ανάδειξη του και το έργο αυτό βρίσκεται πια σε εξέλιξη (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 05-01-2022).

2.7. Τουριστικός σχεδιασμός – Τουριστική Προβολή

Ο σχεδιασμός πολιτικών με την ευρύτερη έννοια του θα μπορούσε να αποδοθεί ως η οργάνωση των ενεργειών και των δράσεων με στόχο την επίτευξη ενός συγκεκριμένου αποτελέσματος στο μέλλον. Οι βασικοί τομείς όπου ο σχεδιασμός έχει εξέχουσα σημασία είναι αυτοί της οικονομίας, των υποδομών και υπηρεσιών που αποσκοπούν στην βελτίωση της κοινωνικής ζωής, της περιβαλλοντικής διαχείρισης, και της χωρικής ανάπτυξης (Inskeep, E. 1991). Όπως είναι εύκολα αντιληπτό όλοι οι παραπάνω τομείς σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τον τουρισμό και την βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη. Ο τουριστικός σχεδιασμός πρέπει να ενθαρρύνει την συμμετοχή στην διαμόρφωση των πολιτικών της τοπικής κοινωνίας καθώς είναι άμεσα επηρεαζόμενη από τον αντίκτυπο και τις επιπτώσεις του τουρισμού, να εξετάζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και την φέρουσα ικανότητα του τόπου⁴⁵ (UNWTO, 1990), το φυσικό και τεχνητό περιβάλλον, και τρόπους για την βέλτιστη διατήρηση και συντήρηση του περιβάλλοντος και του οικοσυστήματος, και την άριστη διαχείριση των φυσικών και ανθρώπινων πόρων, να σέβεται την τοπική κουλτούρα, τις τοπικές παραδόσεις και την πολιτιστική, υλική και άυλη κληρονομιά, να προωθεί την οικονομική ανάπτυξη και ευημερία της τοπικής κοινωνίας με την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και αύξηση του εισοδήματος, και να συμβάλει στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων του τόπου προορισμού. Οι στόχοι που θέτονται πρέπει να είναι ρεαλιστικοί και να βασίζονται στις αρχές της αειφορίας. Επιπλέον, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε ποια φάση τουριστικής

---

⁴⁵ Ο μέγιστος αριθμός ατόμων που μπορούν να επισκέπτονται έναν τουριστικό προορισμό ταυτόχρονα, χωρίς να προκαλείται καταστροφή του φυσικού, οικονομικού, κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και δίχως να υφίσταται μείωση της ποιότητας της ικανοποίησης των επισκεπτών.

ανάπτυξης⁴⁶ βρίσκεται και τι είδους τουριστική ανάπτυξη επιδιώκεται (Κοκκώσης Χ., και Τσάρτας Π., 2019, Ανδριώτης, Κ., 2005). Για να επιτευχθεί όμως η βιωσιμότητα της τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να υπάρξει, πέραν του σχεδιασμού, και η κατάλληλη αξιολόγηση των αποτελεσμάτων. Υπάρχουν πολλά εργαλεία προγραμματισμού και σχεδιασμού, είτε πρόκειται για βραχυπρόθεσμο σχεδιασμό, δράσεις και ενέργειες που προγραμματίζονται για το άμεσο μέλλον, είτε για μακροπρόθεσμο προγραμματισμό, δράσεις που θα πραγματοποιούνται διαδοχικά, ώστε να υπάρχει η απαραίτητη συνέχεια και μεταξύ τους σύνδεση, στο μέλλον, αλλά και δείκτες αξιολόγησης των πολιτικών, των δράσεων, των πόρων, των έργων, και του αντίκτυπου που θα επιφέρει η τουριστική ανάπτυξη σε όλους τους τομείς της κοινωνίας (Κομίλης, Π., Βαγιόνης, Ν., 1999).

Η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, αναγνωρίζοντας ότι δεν βρίσκεται ακόμη στο επίπεδο των άλλων νησιωτικών περιφερειών, όσον αφορά στον τουρισμό, στο Περιφερειακό Χωροταξικό Πλαίσιο που συνέταξε για τα έτη 2021-2017, στοχεύει στην ανάπτυξη του τουρισμού με την δημιουργία νέων ποιοτικότερων υποδομών και στην προβολή όλων των νησιών της περιφέρειας ως προορισμών εναλλακτικών μορφών τουρισμού (ΙΝΣΕΤΕ, σελ.52-56, 2017). Βάσει του περιφερειακού τουριστικού σχεδιασμού ο δήμος Αγίου Ευστρατίου, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στον οικείο στρατηγικό και επιχειρησιακό του προγραμματισμό, αποσκοπεί σε μια ήπιας μορφής τουριστική ανάπτυξη και μάλιστα προωθεί το μοντέλο παρουσίασης του νησιού ως τόπου γαλήνης, αναψυχής και άμεσης επαφής με το φυσικό περιβάλλον (Δήμος Αγίου Ευστρατίου, 2015). Θεωρητικά αλλά και πρακτικά το οικοσύστημα και περιβάλλον του νησιού είναι απαλλαγμένο και προστατευμένο από ανθρώπινες επεμβάσεις και παρεμβάσεις, καθιστώντας το ως ένα από τα πιο ανέγγιχτα του Αιγαίου Πελάγους, προς το παρόν⁴⁷. Η ευαισθητοποίηση των πολιτών για την διατήρηση τέτοιων τοπίων και η σωστή περιβαλλοντική διαχείριση συμβάλουν στην εκ των πραγμάτων παρουσίαση ενός αυθεντικού τοπίου και στην ανάπτυξη ήπιων, με σεβασμό προς το περιβάλλον, μορφών

---

⁴⁶ Τα στάδια της τουριστικής ανάπτυξης επιγραμματικά θα μπορούσαν να συνοψισθούν στις εκής φάσεις: Εξερεύνηση, εμπλοκή, ανάπτυξη, σταθεροποίηση, μαρσμός , πτώση και αναζωογόνηση.

⁴⁷ Με την υλοποίηση του έργου «Πράσινο Νησί» θα υπάρξουν παρεμβάσεις, πολύ μικρής όμως κλίμακας, στο περιβάλλον του νησιού, όπως η εγκατάσταση και λειτουργία ανεμογεννήτριας και φωτοβολταϊκού πάρκου με τα οφέλη όμως που θα αποκομίσει η τοπική κοινωνία να κρίνονται πολύ σημαντικά, καθώς αυτές οι ενέργειες θα συμβάλουν στην αποδέσμευση, σε μεγάλο μέρος, από την καύση ορυκτών καυσίμων, στην ενεργειακή αναβάθμιση του τόπου, στην επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης και στην στροφή προς μια «πράσινη» οικονομία. .

τουρισμού και τουριστικής ανάπτυξης. Προς επίτευξη αυτών των στόχων έχει συνάψει διαδημοτική συνεργασία με τον δήμο Λήμνου συμμετέχοντας στην *ΑΜΚΕ Λήμνος Τουριστική* με σκοπό την τουριστική προβολή του νησιού και των μορφών τουρισμού που προσφέρονται και αναπτύσσονται στον Άγιο Ευστράτιο. Ταυτόχρονα υπάρχει επαρκής προβολή του νησιού στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης, σε τουριστικές και ταξιδιωτικές διαδικτυακές σελίδες, όπως οι www.ferryhopper.com, www.visitgreece.gr, www.happytraveller.gr, www.web-greece.gr, www.letsferry.com, μεταξύ άλλων, και στον επίσημο ιστότοπο του δήμου, www.agios-efstratios.gov.gr, όπου οι εν δυνάμει επισκέπτες μπορούν να περιηγηθούν εικονικά σε διάφορα σημεία του νησιού και να τους δημιουργηθεί σε πρώτη φάση το αίσθημα της εξερεύνησης και της εμπλοκής με τον τόπο. Πρωταρχική του επιδιώξη παραμένει η βελτίωση των συγκοινωνιών ώστε να μπορέσει να προσελκύσει μεγαλύτερο αριθμό τουριστών και να επιμηκύνει την τουριστική περίοδο, καθώς οι σταθερές συγκοινωνίες μπορούν να συμβάλλουν στην μείωση της αβεβαιότητας που δημιουργείται λόγω των δυσμενών καιρικών συνθηκών. Στόχος του δήμου όπως αναφέρεται στον Ε.Π., στο μέτρο 3.1.3, είναι η εκπόνηση ενός Ολοκληρωμένου Προγράμματος και Σχεδιασμού για την ανάδειξη του Αγίου Ευστρατίου ως πρότυπου προορισμού Οικολογικού Τουρισμού, όντας ενταγμένος στο δίκτυο *Natura 2000*. Πλέον αυτού η δράση «Πράσινο Νησί» καθιστά το νησί και ως πρότυπο νησί εναλλακτικής ενεργειακής διαχείρισης και αυτονομίας προσελκύοντας μελετητές, ερευνητές και επιστήμονες. Σημαντικό στοιχείο είναι οι ενέργειες για την βελτίωση του αγροτικού οδικού δικτύου ώστε να υπάρχει καλύτερη πρόσβαση στις παραλίες του νησιού και η χάραξη μονοπατιών για την προώθηση του περιηγητικού τουρισμού. Στον Ε.Π. επίσης συνίσταται η στροφή προς τον αλιευτικό τουρισμό με την εκμετάλλευση και ελαφριά μετατροπή των υπαρχόντων αλιευτικών σκαφών, μετά την έκδοση των απαραίτητων αδειών και πραγματοποίηση των ενδεδειγμένων ενεργειών για την ασφάλεια των επιβατών, για την εξάσκηση δραστηριοτήτων αλιευτικού τουρισμού, αλλά και η προώθηση προγραμμάτων αγροτουρισμού στις κτηνοτροφικές μονάδες που υπάρχουν διάσπαρτες στο νησί καθώς και η πιστοποίηση των ντόπιων προϊόντων ως βιολογικών και υψηλής διατροφικής αξίας. Ήδη από τις 03/10/2022 τα κατσίκια, τα πρόβατα και τα αρνιά που εκτρέφονται στην Λήμνο και το Άγιο Ευστράτιο έχουν χαρακτηριστεί ως Προϊόντα Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης βάσει του άρθρου 7 του κανονισμού 1151/2012 που έχει θεσπιστεί από την ΕΕ, παρουσιάζοντας ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στον παραδοσιακό τρόπο εκτροφής και στη διατροφή τους, που αποτελείται

ουσιαστικά από την πλούσια χλωρίδα των νησιωτικών βοσκοτόπων (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2021). Εξαιρετική ώθηση αναγνωρισιμότητας στα ντόπια προϊόντα θα είχε και η πιστοποίηση του παραγόμενου στο νησί τυριού, το οποίο παράγεται με τις ίδιες μεθόδους με το αντίστοιχο Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης «Καλαθάκι» και το υπό ένταξη στα προϊόντα ΠΟΠ «Μελίχλωρο» της Λήμνου. Η σύνδεση της αύξησης του τουρισμού και της οικονομικής ανάπτυξης είναι εμφανής και ολοένα και περισσότεροι κάτοικοι του νησιού επωφελούνται από την τουριστική ανάπτυξη. Ο ρόλος του δήμου εδώ είναι να λειτουργήσει ως θεματοφύλακας της βιώσιμης διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης, ώστε να μην δημιουργηθούν προβλήματα που αντιμετώπισαν άλλα μικρά νησιά με την απότομη αύξηση της επισκεψιμότητας τους και τον αρνητικό αντίκτυπο που είχε στο περιβάλλον και την κοινωνία, με την έκδοση κανονιστικών και ρυθμιστικών οδηγιών που αποσκοπούν στην διασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης του τόπου.

2.8. Όραμα δήμου

Όραμα κάθε δήμου που σέβεται και εκτιμά τους πολίτες και κατοίκους του είναι η διασφάλιση μιας ποιότητας ζωής που θα στηρίζεται στις αρχές της αειφορίας και της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλους τους τομείς: κοινωνία, περιβάλλον, πολιτισμό και οικονομία. Λαμβάνοντας υπόψη τις προαναφερθείσες πολιτικές του δήμου Αγίου Ευστρατίου εξάγεται το συμπέρασμα ότι το όραμα και οι δράσεις του αποσκοπούν στους ίδιους στόχους. Πρωτεύων στόχος είναι να διασφαλίσει την όσο το δυνατόν καλύτερη ποιότητα ζωής των κατοίκων του και κατ' επέκταση την παραμονή τους, καθώς η μείωση των πληθυσμών των νησιών είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νησιωτικές περιοχές. Τα έργα «Πράσινο Νησί» και «Ανασκαφή, ανάπλαση και ανάδειξη του παλαιού οικισμού», ο οποίος έχει χαρακτηριστεί ως παραδοσιακός, θα έχουν καταλυτική επίδραση στο μέλλον του νησιού. Κατά πρώτο λόγο θα λειτουργήσουν ως κίνητρο παραμονής των κατοίκων καθώς θα έχουν την ευκαιρία να ζήσουν σε ένα τόπο που σέβεται και προάγει την βιωσιμότητα του περιβάλλοντος, θα έχουν την ευκαιρία να επιστρέψουν και να αναπαλαιώσουν και ίσως και να εκμεταλλευτούν εμπορικά ή τουριστικά τις οικογενειακές τους κατοικίες, αλλά και ως πόλος έλξης νέων κατοίκων που θα θελήσουν να μείνουν και να επενδύσουν στον Άγιο Ευστράτιο αντιλαμβανόμενοι τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται σε ένα τόπο υψηλού οικολογικού ενδιαφέροντος και χαμηλού οικολογικού αποτυπώματος. Το πιλοτικό έργο

«Πράσινο Νησί» το οποίο είναι πρωτοπόρο από κάθε άποψη, θα συμβάλλει στην περιβαλλοντική διαχείριση, καθώς η απαιτούμενη ενέργεια θα παράγεται από ΑΠΕ καταλήγοντας σε ελάχιστες ως μηδενικές εκπομπές αερίων βελτιώνοντας έτσι την ποιότητα ζωής των κατοίκων, και θα λειτουργήσει ως μοντέλο μελέτης προσελκύοντας ερευνητικές και επιστημονικές ομάδες. Επιστήμονες και ερευνητές θα έχουν την δυνατότητα να μελετήσουν από κοντά την ενεργειακή διαχείριση του τόπου και πιθανόν να αποφασίσουν να παραμείνουν και να επενδύσουν σε έναν καινοτομικά αναπτυσσόμενο τόπο τονώνοντας έτσι την τοπική οικονομία. Η ανάπλαση του παλαιού οικισμού θα μπορέσει να συμβάλλει στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και θα έχει ως αποτέλεσμα την συγκράτηση του ντόπιου πληθυσμού αλλά και την δημιουργία προϋποθέσεων για την επιστροφή των απόδημων Αγιοστρατιτών, ή και των γόνων τους, καθώς θα τους δίνεται η ευκαιρία αναπαλαίωσης και επανακατοίκησης των κτηρίων του παλαιού οικισμού. Βασικό επίσης μέλημα του δήμου είναι η προβολή του νησιού ως τόπου αναψυχής , γαλήνης και ξεκούρασης κοντά στην φύση και θάλασσα αλλά και ως τόπου εξάσκησης και προώθησης εναλλακτικών ήπιων μορφών τουρισμού με σεβασμό προς το περιβάλλον και την τοπική κοινωνία συμβάλλοντας έτσι στην βιώσιμη ανάπτυξη του νησιού (Δήμος Αγίου Ευστρατίου, 2015).

2.8.1. Διπλή νησιωτικότητα

Ωστόσο, υπάρχει ένας παράγοντας, αυτός της λεγόμενης «διπλής νησιωτικότητας» (Κονσόλας Μ., 2020), ο οποίος λειτουργεί ως τροχοπέδη στο όραμα του δήμου και στις αναπτυξιακές ευκαιρίες που παρουσιάζονται. Η απόσταση, όχι μόνο από την ηπειρωτική χώρα, αλλά και από τα μεγαλύτερα νησιά της περιοχής, και η δυσκολία ακόμη και της ενδοπεριφερειακής διασύνδεσης, έχει πολλαπλό αρνητικό αντίκτυπο σε πολλούς τομείς της καθημερινής ζωής των νησιωτών. Το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι αυτό που σχετίζεται με την υγειονομική περίθαλψη και την αντιμετώπιση επειγόντων περιστατικών καθώς οι υποδομές για την παροχή υγειονομικής περίθαλψης στις μικρές νησιωτικές περιοχές είναι περιορισμένες, αν όχι ανύπαρκτες, και η ανάγκη μετακίνησης στις περιπτώσεις σοβαρών ασθενειών και εγχειρήσεων, έχει υψηλή φυσική, ψυχική και οικονομική επιβάρυνση στην κατάσταση των ασθενών και των οικογενειών τους (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 1998). Επιπλέον, ο αυξημένος χρόνος, το υψηλό κόστος και η, πολλές φορές, αδυναμία μεταφοράς ανθρώπινου δυναμικού και υλικών πόρων, όπως εμπορών ζώων και τοπικών προϊόντων, συνεργείων επισκευής, προϊόντων πρώτης

ανάγκης, ανταλλακτικών, και η άμεση εξάρτηση των μικρότερων νησιών από τα γειτονικά μεγαλύτερα, στην περίπτωση του Αγίου Ευστρατίου από το όμορο νησί της Λήμνου, για επισκέψεις διαφόρων ειδικοτήτων ιατρών, διεκπεραίωση υποθέσεων από επαγγελματίες που δεν εμπίπτουν στις αρμοδιότητες των ΟΤΑ, όπως λογιστές και δικηγόροι, για ανεφοδιασμό ειδών πρώτης ανάγκης, αλλά και για την διεκπεραίωση των αρμοδιοτήτων των ΟΤΑ θέτει τα νησιά δορυφόρους σε μειονεκτική θέση και τονώνει το αίσθημα απομόνωσης και ανασφάλειας των κατοίκων τους (ΙΤΑ, 2016).

Κεφάλαιο 3^ο

3.1. Μεθοδολογία έρευνας

Κάθε ερευνητική διαδικασία είτε αποσκοπεί στην εκπόνηση εργασίας, προπτυχιακής, πτυχιακής, μεταπτυχιακής, διδακτορικής διατριβής ή παραγωγικής έρευνας, είτε στην διεξαγωγή πειράματος που αποσκοπεί στην διεύρυνση των γνώσεων πάνω σε ένα θέμα, ξεκινά με την διατύπωση ενός ή περισσότερων ερευνητικών ερωτημάτων και τον σχεδιασμό της μεθοδολογίας έρευνας που θα ακολουθηθεί (Τσέκος Θ., n-d). Η μεθοδολογία έρευνας περιλαμβάνει την προσέγγιση, ήτοι διερευνητική, περιγραφική ή πειραματική, ποσοτική, ποιοτική ή μεικτή έρευνα, τις τεχνικές διεξαγωγής της έρευνας, όπως για παράδειγμα η εξομοίωση συνθηκών, η παρατήρηση, το πείραμα, η συνέντευξη, η δειγματοληψία ή δημοσκόπηση, τον τρόπο προσέγγισης, από το γενικό στο ειδικό ή αντίστροφα⁴⁸, από πάνω προς τα κάτω ή αντίστροφα⁴⁹, και τα μέσα συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων, δηλαδή τα εργαλεία για εργαστηριακά πειράματα ή πειράματα πεδίου, τα ερωτηματολόγια, το δείγμα και το μέγεθος του πληθυσμού που θα συμμετάσχει στην έρευνα, και τα στατιστικά προγράμματα ανάλυσης δεδομένων, και τα υλικά που θα επιλέξει ο μελετητής για τη διεξαγωγή της έρευνας του (Δημητρόπουλος Ε., 2009).

Η έναρξη της ερευνητικής διαδικασίας αρχίζει με την επιλογή του θέματος και την διατύπωση των πιθανών ερευνητικών ερωτημάτων. Στην περίπτωση που η ερευνητική διαδικασία συνεπάγεται στην εκπόνηση εργασίας το θέμα θα ήταν καλό να άπτεται των ενδιαφερόντων του/της συγγραφέα-ος ώστε να μπορέσει να το διερευνήσει άχολα και να ασχοληθεί με την δέουσα προσοχή που αρμόζει, να συνάδει με τις γνώσεις που αποκόμισε στην διάρκεια των σπουδών του/της ώστε να μπορέσει να τις αξιοποιήσει αλλά και να τις διευρύνει, και να συμβάλει στην εκπλήρωση των προσωπικών ή επαγγελματικών του/της επιδιώξεων (Τσακίρη Λ. n-d). Έπεται η διαμόρφωση, βάσει της επιλογής του θέματος και των ερευνητικών ερωτημάτων, του είδους της έρευνας που μπορεί να διακρίνεται ανάλογα με τον σκοπό, το είδος των δεδομένων, την λογική ανάλυση και προσέγγιση, την ερευνητική μέθοδο και τον χώρο που διεξάγεται σε εθνογραφική, νατουραλιστική,

---

⁴⁸ Απαγωγική/Παραγωγική ή επαγωγική μέθοδος

⁴⁹ Προσέγγιση top-down ή bottom-up

ιστορική, περιγραφική, παρεμβατική, μελέτη περίπτωσης, έρευνα εκ των υστέρων, έρευνα συσχετίσεων, έρευνα πειράματος και έρευνα δράσης (Cohen L., Manion L., Morrison K., 2007).

Η επιλογή του θέματος της παρούσας ερευνητικής εργασίας έγινε λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω παραμέτρους. Ο συγγραφέας της εργασίας ασχολείται με τα κοινά, και ειδικότερα με τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης Α΄ βαθμού, όντας μέλος του δημοτικού συμβουλίου του δήμου Αγίου Ευστρατίου, εκλεγμένος επί δυο συνεχόμενες θητείες και έχει συντελέσει αντιπρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου επί επτά συναπτά έτη. Βασικός σκοπός επιλογής όχι μόνο του θέματος της εργασίας αλλά και της προσπάθειας του να συμμετάσχει στο παρόν Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών είναι η ανιδιοτελής αγάπη που τρέφει προς τον τόπο όπου διαμένει⁵⁰ και η επιθυμία του να συνεισφέρει με τις γνώσεις που θα αποκομίσει από το παρόν ΠΜΣ στην διαμόρφωση των πολιτικών του δήμου με απώτερο στόχο την βελτίωση της ποιότητας ζωής όλων των κατοίκων, την διασφάλιση της αειφόρου ανάπτυξης του τόπου, την αύξηση της αναγνωρισιμότητας και επισκεψιμότητας του νησιού, και τέλος της αποτίναξης της φήμης που κατέχει το νησί μόνο ως τόπος εξορίας ενώ έχει να επιδείξει τόσα πολλά ιστορικά, πολιτισμικά και περιβαλλοντικά στοιχεία και προσφάτως τεχνολογικά επιτεύγματα⁵¹.

Τα ερευνητικά ερωτήματα προέκυψαν κατά πρώτο λόγο εξετάζοντας τις πολιτικές που σχεδιάζει και εφαρμόζει ο δήμος όσον αφορά στην διασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης του τόπου, πάνω σε όλους τους τομείς που σχετίζονται με την αειφορία, πολιτισμό, περιβάλλον, οικονομία, κοινωνία, και έπειτα εξετάζοντας τις πολιτικές που σχεδιάζονται και εφαρμόζονται όσον αφορά στην προώθηση του τουριστικού προϊόντος και την αύξηση του τουρισμού του νησιού. Ο τουρισμός είναι ένας τομέας που επηρεάζει άμεσα όλους τους τομείς – πυλώνες της αειφορίας, όπως έχουν τεθεί από τον φορέα UCLG⁵² (2010), και επομένως η μελέτη του παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον και δύναται να επισημάνει τόσο τα δυνατά σημεία του τόπου σε σχέση με την βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη όσο και τα αδύνατα, καθώς και τις ευκαιρίες που θα παρουσιαστούν

---

⁵⁰ Και κατά το ήμισυ τόπο καταγωγής του.

⁵¹ Το πιλοτικό πρωτοποριακό πρόγραμμα «Πράσινο Νησί».

⁵² United Cities and Local Governments

στο μέλλον όσο και τους κινδύνους που ελλοχεύουν από μια υπέρμετρη και ανεξέλεγκτη τουριστική ανάπτυξη.

Η έρευνα για την εκπόνηση της ερευνητικής διαδικασίας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «καθαρή» ή βασική, καθώς αποσκοπεί στην εξαγωγή συμπερασμάτων τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μεθοδολογικά εργαλεία για τον επαναπροσδιορισμό και ανασχεδιασμό των πολιτικών του δήμου (Τσέκος Θ., n-d), *διερευνητική και περιγραφική*, καθώς προσδιορίζεται μια υφιστάμενη κατάσταση και εν συνεχεία παραθέτονται τα αποτελέσματα που εξήχθησαν, και *έρευνα πολιτικής*, καθώς από τα αποτελέσματα μπορούν να εξετασθούν και να επαναπροσδιορισθούν οι εφαρμοζόμενες από τον δήμο πολιτικές. Η διαδικασία που ακολουθήθηκε μετά τον καθορισμό του θέματος και την πρώτη διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων ήταν η εξής: η εκτεταμένη βιβλιογραφική επισκόπηση και ακολούθως η αποδελτίωση πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, καθώς η παρούσα εργασία έχει ένα ευρύ πεδίο μελέτης και εφαρμογών, η επανεξέταση και επαναδιατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων βάσει της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, η μεθοδολογία έρευνας, στην παρούσα περίπτωση επιλέχθηκε η δημοσκόπηση μέσω δομημένων ερωτηματολογίων με ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού τύπου, οι τυχόν περιορισμοί που θα προέκυπταν, για παράδειγμα ο μικρός αριθμός δείγματος λόγω του ότι ο ίδιος ο τόπος αριθμεί περί τους 150 μόνιμους κατοίκους όλων των ηλικιών γεγονός που περιορίζει τον πληθυσμό των συμμετεχόντων στην έρευνα, η συλλογή και καταγραφή των απαντήσεων που δόθηκαν, η ανάλυση τους και ακολούθως η εξαγωγή των συμπερασμάτων που απορρέουν από τις απαντήσεις και τέλος προτάσεις του γράφοντος για τον επαναπροσδιορισμό των πολιτικών, όπου κρίνει ότι είναι απαραίτητο, βασιζόμενος, πέραν των συμπερασμάτων που προέκυψαν, και στην προσωπική του εμπειρία και γνώση.

Η προσέγγιση που χρησιμοποιήθηκε ήταν η «*από πάνω προς τα κάτω*», *top down approach*, καθώς στο πρώτο μέρος της εργασίας περιγράφονται οι πολιτικές που εφαρμόζονται από το κεντρικό κράτος και ακολούθως στο δεύτερο μέρος, που είναι κατ' ουσίαν *μελέτη περίπτωσης*, διερευνώνται, παρουσιάζονται και αναλύονται οι πολιτικές που εφαρμόζει ο δήμος Αγίου Ευστρατίου στους συγκεκριμένους υπό έρευνα τομείς. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η *ποσοτική*, καθώς βασίζεται σε ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού τύπου και αποσκοπεί στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων σε γραφήματα ή πίνακες. Η επιλογή αυτής της μεθόδου κρίθηκε ως η

προσφορότερη για την συλλογή των απόψεων των ερωτηθέντων καθώς είναι ανώνυμη, απαιτεί μικρό χρόνο συμπλήρωσης και τα αποτελέσματα έχουν μετρήσιμο χαρακτήρα. Τα ερωτηματολόγια, τα οποία συνετάχθησαν από τον γράφοντα, περιέχουν πρωτότυπες ερωτήσεις και διαπιστώσεις. Για την κοινοποίησή τους χρησιμοποιήθηκε τόσο το διαδίκτυο, e-mail και μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όσο και ο επιτόπου προσωπικός διαμοιρασμός εκτυπωμένων εντύπων. Η ερευνητική δεοντολογία που επιτάσσει την αναφορά του ονοματεπώνυμου του συγγραφέα, το σκοπό της έρευνας και την μετέπειτα χρήση των αποτελεσμάτων, την ανωνυμία των συμμετεχόντων και τη μη παραποίηση των επιλογών τους τηρήθηκε στο έπακρο και όλα αυτά αναγράφονται ευκρινώς στην πρώτη σελίδα του ερωτηματολογίου (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2010). Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από επτά μικρές ενότητες, με τρεις ως έξι ερωτήσεις σε κάθε ενότητα. Πέραν των δημογραφικών στοιχείων, εξετάζονται οι τομείς της κοινωνίας, απασχόλησης, περιβάλλοντος, πολιτισμού, ποιότητας ζωής και τουρισμού. Η πλειονότητα των ερωτήσεων είναι κλειστού τύπου ενώ υπάρχουν και δυο ερωτήσεις ανοικτού τύπου όπου ζητείται από τους ερωτώμενους να απαντήσουν ποιο θεωρούν το χαρακτηριστικό τουριστικό προϊόν του Αγίου Ευστρατίου και υπό ποιες προϋποθέσεις θα επέλεγαν το νησί ως τόπο μόνιμης κατοικίας. Οι ερωτήσεις κλειστού τύπου είχαν την μορφή ερωτήσεων διχοτόμησης, «Ναι/Όχι», προκαθορισμένων επιλογών, όπου οι ερωτώμενοι επέλεγαν από την αντίστοιχη ομάδα επιλογών, πολλαπλής προκαθορισμένης απόκρισης, όπου οι ερωτώμενοι είχαν την δυνατότητα πολλαπλών επιλογών στο ίδιο ερώτημα, ερωτήσεις ιεράρχησης, όπου καλούνταν να ιεραρχήσουν τις επιλογές που δίνονταν και ερωτήσεις κλίμακας Likert, όπου καλούνταν να αξιολογήσουν την δοθείσα πρόταση. Οι ερωτήσεις ανοικτού τύπου έδιναν την ευχέρεια στους συμμετέχοντες να αποτυπώσουν με λίγα λόγια ή λέξεις την άποψή τους σε συγκεκριμένα ερωτήματα (Cohen L., Manion L., Morrison K., 2007). Όσα συμπληρώθηκαν ηλεκτρονικά καταγράφονταν απευθείας στην εφαρμογή Google Forms, ενώ για την συμπλήρωση των ιδιόχειρων γραπτών ερωτηματολογίων ο γράφων περίμενε μέχρι να συμπληρώσει έναν ικανό αριθμό ώστε να διασφαλίζεται η ανωνυμία των συμμετεχόντων και έπειτα να τα καταχωρήσει στο Google Forms. Οι απαντήσεις αναπτύσσονταν συγκεντρωτικά σε πίνακες και γραφήματα και αναλυτικά σε υπολογιστικά φύλλα του προγράμματος Excel και για την περαιτέρω ανάλυσή τους, όπου χρειαζόταν, χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πρόγραμμα της IBM, SPSS Statistics 29 (Δημητριάδης Ε., 2002, 2007). Τα αποτελέσματα και η αξιολόγησή τους περιγράφονται και αναλύονται στα παρακάτω κεφάλαια.

3.2. Αποδελτίωση ερωτηματολογίων

Το ερωτηματολόγιο απαντήθηκε από 93 άτομα, είτε μέσω του προγράμματος Google Forms, είτε χειρόγραφα σε διανεμημένα έντυπα αντίγραφα. Βασική επιδίωξη ήταν να απαντηθεί όσον το δυνατόν από περισσότερους κατοίκους που διαμένουν τον περισσότερο χρόνο στον Άγιο Ευστράτιο ή έχουν σταθερή παρουσία ως επισκέπτες, για παράδειγμα συγγενείς μόνιμων κατοίκων που τους επισκέπτονται κάθε χρόνο ή τακτικότερα, καθώς έχουν καλύτερη γνώση των πραγμάτων και οι απαντήσεις τους σχετικά με τις καταστάσεις και περιπτώσεις που εξετάζονται είναι πιο κοντά στην καθημερινότητα των κατοίκων του νησιού.

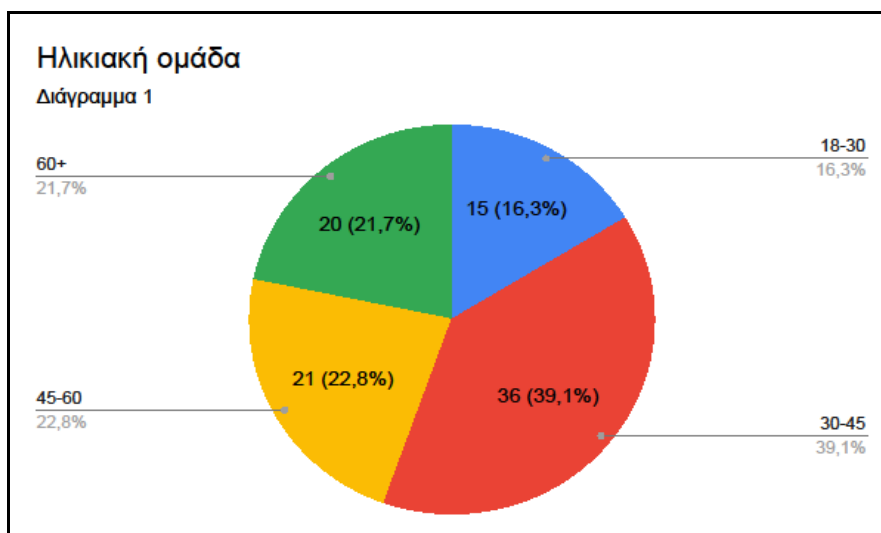
Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από επτά ενότητες με διακριτό αντικείμενο διαπραγμάτευσης η καθεμία. Στην πρώτη ενότητα ζητούνται μερικά από τα δημογραφικά στοιχεία των ερωτώμενων. Στην δεύτερη ενότητα μετά από μια σύντομη επεξηγηματική παράγραφο εξετάζονται οι κοινωνικές παράμετροι και ο ρόλος των κατοίκων και του δήμου σε σχέση με την κοινωνική συνοχή και την ποιότητα ζωής. Στο τρίτο μέρος γίνεται επισκόπηση της οικονομίας και των πολιτικών του δήμου που άπτονται αυτής. Στο τέταρτο μέρος εξετάζεται ο τουρισμός και το τουριστικό προϊόν. Λόγω του ότι ως έννοια ο τόσο ο τουρισμός όσο και το τουριστικό προϊόν έχουν μια ευρεία δυνατότητα ορισμού δόθηκαν διευκρινιστικές παράγραφοι πριν τα ερωτήματα προς διευκόλυνση των συμμετεχόντων στην έρευνα. Στην πέμπτη ενότητα εξετάζονται οι παράμετροι του περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης ενώ στην έκτη ενότητα ο πολιτισμός και η προβολή του νησιού. Τέλος στην έβδομη και τελευταία ενότητα επισκοπείται η ποιότητα ζωής και το πώς ο δήμος θα μπορούσε να συμβάλλει στην βελτίωση της.

Υπάρχουν ερωτήματα τα οποία δεν έχουν απαντηθεί από όλους τους συμμετέχοντες με αποτέλεσμα να υπάρχει μια μικρή διαφορά τον αριθμό των απαντήσεων. Ο αριθμός των συμμετεχόντων κρίνεται ικανός ώστε να αποτυπώσει με μεγάλο βαθμό εμπιστοσύνης τα αποτελέσματα. Η στατιστική ανάλυση τους έγινε μέσω του προγράμματος Microsoft Excel και όπου χρειαζόταν λεπτομερέστερη ανάλυση με την χρήση τους προγράμματος της IBM, SPSS Statistics 29. Παρακάτω παρουσιάζονται οι ενότητες, οι ερωτήσεις και οι απαντήσεις των συμμετεχόντων.

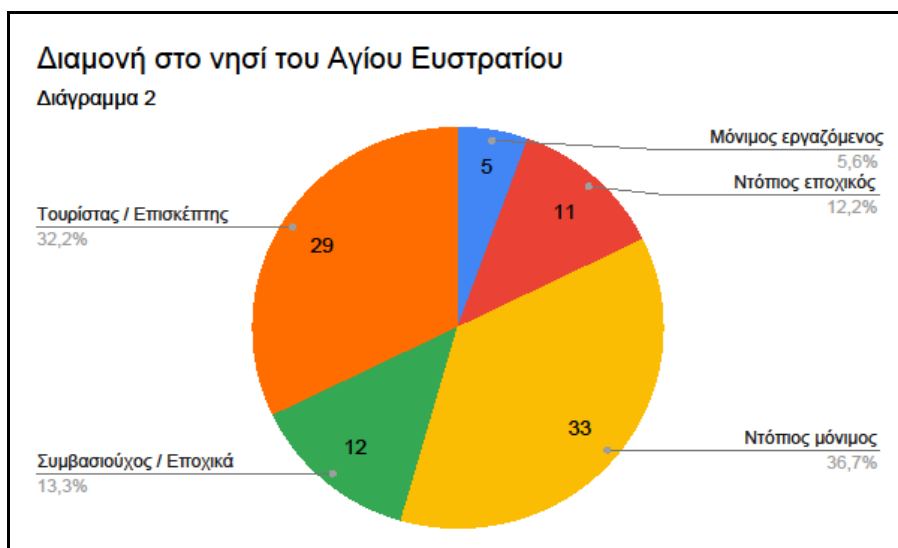
3.2.1.Μέρος 1ο: Δημογραφικά Στοιχεία.

Η πρώτη ερώτηση αφορά στην ηλικία των συμμετεχόντων. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα που ακολουθεί η κυρίαρχη ηλικιακή ομάδα που έλαβε μέρος ήταν η 30-45 με ποσοστό 39,1%, 36 άτομα. Ακολουθεί η ομάδα 45-60 με ποσοστό 22,8%, 21 άτομα, και μετά η 60+ με ποσοστό 21,7%, 20 άτομα. Η ηλικιακή ομάδα των 18-30 κατέγραψε ένα ποσοστό της τάξης του 16,3%, 15 άτομα.

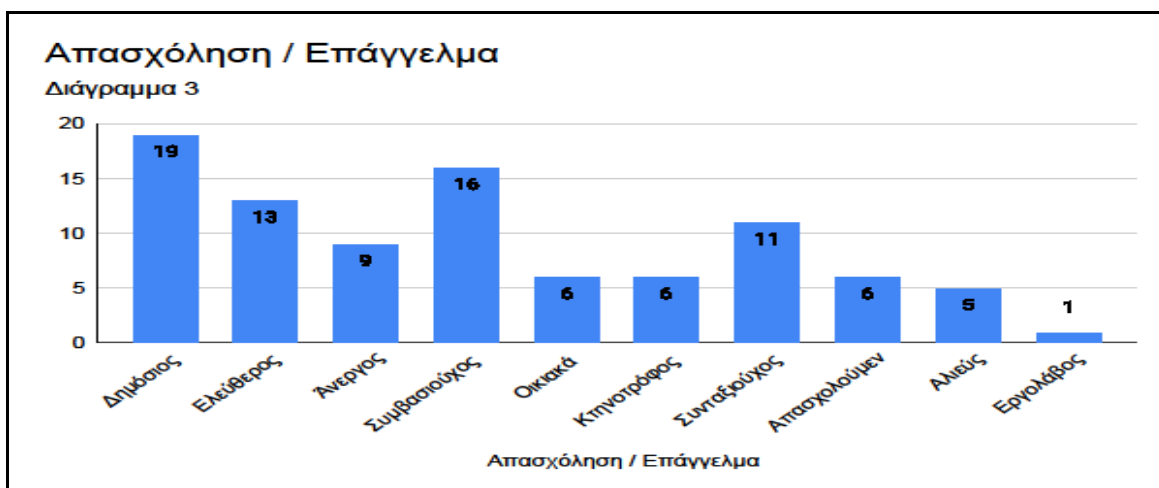
Διάγραμμα 1

Η δεύτερη ερώτηση αφορούσε στο λόγο διαμονής στο νησί. Οι απαντήσεις που δόθηκαν παρουσιάζονται στο διάγραμμα 2. Από τον πληθυσμό που συμμετείχε στην έρευνα οι ντόπιοι κάτοικοι που διαμένουν ολόκληρο το έτος στο νησί είναι 33, ποσοστό 36,7%, οι ντόπιοι κάτοικοι που δεν παραμένουν ολόκληρο το έτος στο νησί είναι 11, ποσοστό 12,2%, οι εποχικά εργαζόμενοι ή συμβασιούχοι ορισμένου χρόνου, 12, ποσοστό 13,3%, οι μόνιμοι εργαζόμενοι 5, ποσοστό 5,6% και τέλος οι επισκέπτες ή τουρίστες, 29, ποσοστό 32,2%.

Διάγραμμα 2

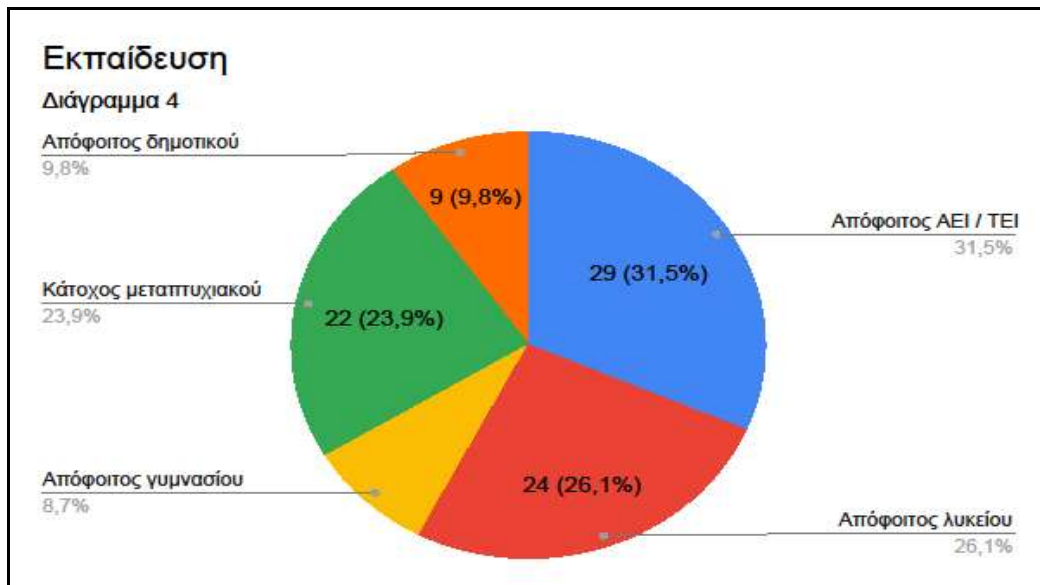
Η τρίτη ερώτηση αφορούσε στην απασχόληση. Τα αποτελέσματα που εξήχθησαν από αυτή την ερώτηση παρουσιάζονται στο διάγραμμα 3. Οι ερωτώμενοι που απάντησαν ότι απασχολούνται στο δημόσιο τομέα ήταν 19, ποσοστό 20,7%, ελεύθεροι επαγγελματίες, κτηνοτρόφοι, αλιείς, εργολάβοι δήλωσαν 25 άτομα, ποσοστό 27,1%, συμβασιούχοι ορισμένου χρόνου ή εποχικά εργαζόμενοι δήλωσαν 16 άτομα, ποσοστό 17,4%, απασχολούμενοι στον τουριστικό τομέα 6, ποσοστό 6,5%, οικιακά 6, ποσοστό 6,5%, συνταξιούχοι 11, ποσοστό 12% και άνεργοι 9, ποσοστό 9,8%.

Διάγραμμα 3

Η τέταρτη και τελευταία ερώτηση στην ενότητα δημογραφικά στοιχεία αφορά στην εκπαίδευση των ερωτηθέντων. Τα αποτελέσματα που εξήχθησαν είναι τα εξής: απόφοιτοι δημοτικού, 9, ποσοστό 9,8%, απόφοιτοι γυμνασίου, 8, ποσοστό 8,7%,

απόφοιτοι λυκείου 24, ποσοστό 26,1%, απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ, 29, ποσοστό 31,5% και κάτοχοι μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου σπουδών, 22, ποσοστό 23,9%.

Διάγραμμα 4

3.2.2. Μέρος 2ο: Κοινωνιολογικά Στοιχεία

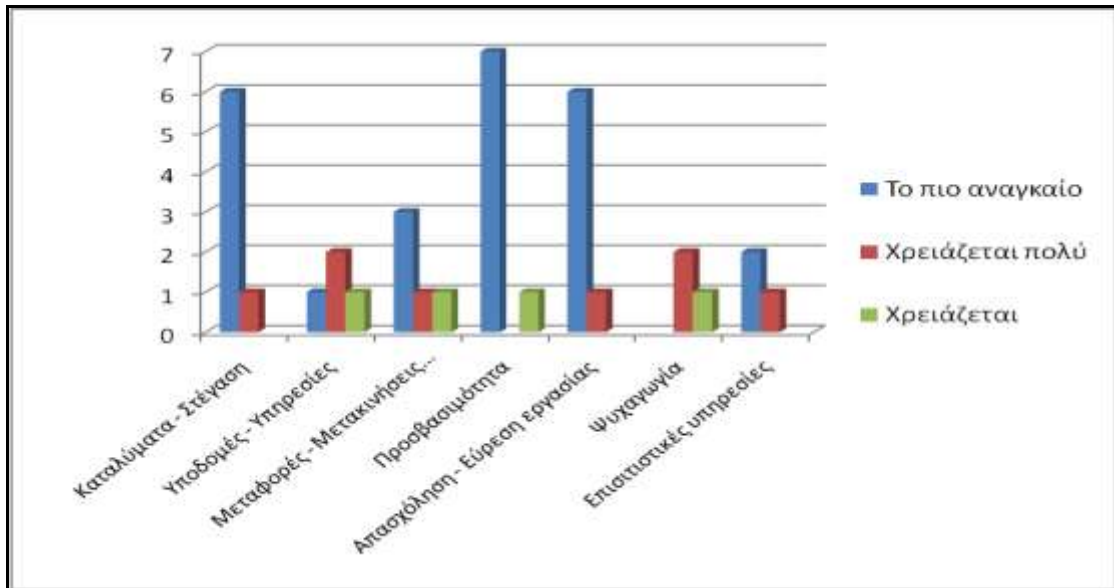
Η επόμενη ενότητα εστιάζει στα κοινωνιολογικά στοιχεία των κατοίκων του Αγίου Ευστρατίου. Η πρώτη ερώτηση αυτής της ενότητας διερωτάται αν και κατά πόσο οι πολιτικές που εφαρμόζει ο δήμος Αγίου Ευστρατίου συμβάλλουν στην αναβάθμιση και βελτίωση της ποιότητας ζωής, της κοινωνικής συνοχής, της τοπικής οικονομίας, και στην ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών, του τόπου.

Διάγραμμα 5.

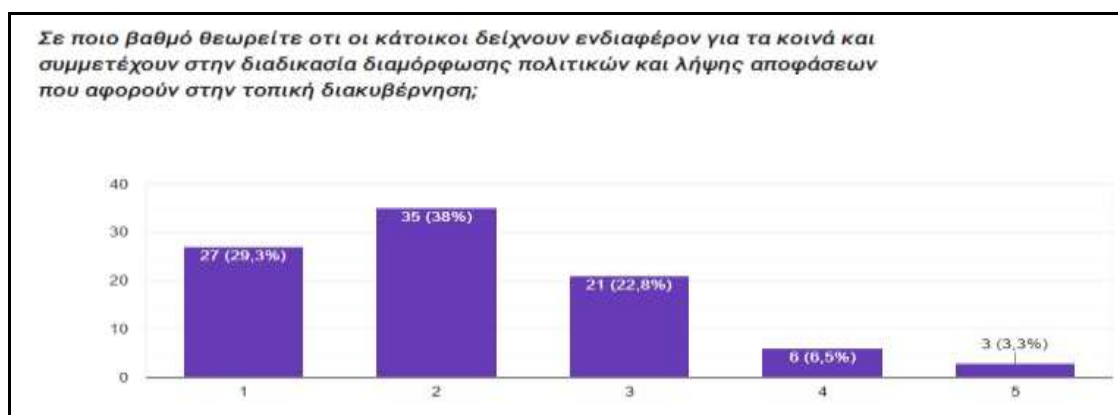
Σε αυτή την ερώτηση χρησιμοποιήθηκε η πεντάβαθμη κλίμακα Likert με την διαβάθμιση να κυμαίνεται από το *καθόλου* έως το *πάρα πολύ* (1=καθόλου, 2=λίγο, 3=ικανοποιητικά, 4=πολύ, 5= πάρα πολύ). Περισσότεροι από τους μισούς ερωτηθέντες, 54, ποσοστό περίπου 59%, έχουν αρνητική εικόνα για τις ενέργειες του δήμου, απαντώντας από «καθόλου», 15, μέχρι «λίγο», 39, ενώ μόλις 12, 9 απάντησαν «πολύ» και 3 «πάρα πολύ», ποσοστό περίπου 13% βλέπουν θετικά τις πολιτικές του δήμου σε αυτούς τους τομείς. Ένα ποσοστό 27,5%, 25 άτομα, απάντησε ότι τις θεωρεί «ικανοποιητικές».

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε στις παρεμβάσεις ή βελτιώσεις που οι ερωτηθέντες θεωρούν ότι πρέπει να γίνουν για την καλύτερη διαβίωση αυτών που διαμένουν αλλά και για την προσέλκυση νέων κατοίκων στο νησί. Δόθηκαν τρεις επιλογές σπουδαιότητας «Το πιο αναγκαίο», «Χρειάζεται πολύ» και «Χρειάζεται» να γίνει με δυνατότητα να επιλεγούν περισσότερες από μια τις επιλογές που δίνονταν. Η προσβασιμότητα, η εύρεση εργασίας και τα καταλύματα συγκέντρωσαν τις περισσότερες απαντήσεις ως η πιο αναγκαία προϋπόθεση για να επιτευχθεί η καλύτερη διαβίωση και η προσέλκυση νέων κατοίκων στο νησί, ενώ αναγκαίο θεωρείται να βελτιωθούν οι υπηρεσίες – υποδομές και η προσφερόμενη ψυχαγωγία.

Διάγραμμα 6

Η επόμενη ερώτηση, και τελευταία της δεύτερης ενότητας, διερωτάται το κατά πόσο οι κάτοικοι του νησιού δείχνουν ενδιαφέρον για τα κοινά και συμμετέχουν στην διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικών και λήψης αποφάσεων που αφορούν στην τοπική διακυβέρνηση. Οι απαντήσεις συλλέχθηκαν και ταξινομήθηκαν με την πεντάβαθμη κλίμακα Likert ξεκινώντας από το «καθόλου» και φτάνοντας στο «πάρα πολύ» (1=καθόλου, 2=λίγο, 3=ικανοποιητικά, 4=πολύ, 5= πάρα πολύ). Οι απαντήσεις που δόθηκαν και βρίσκονται στο διάγραμμα 7 υπογραμμίζουν την έλλειψη ενδιαφέροντος που επιδεικνύουν οι κάτοικοι του νησιού σχετικά με τα κοινά. 27 απάντησαν «καθόλου» και 35 «λίγο» συγκεντρώνοντας 62 από τις 92 απαντήσεις, φτάνοντας ένα ποσοστό της τάξης περίπου 67%. 21 επέλεξαν το «ικανοποιητικά» ενώ 9, 6 και 3 αντίστοιχα, απάντησαν «πολύ» και «πάρα πολύ».

Διάγραμμα 7

3.2.3. Μέρος 3ο: Απασχόληση – Οικονομία

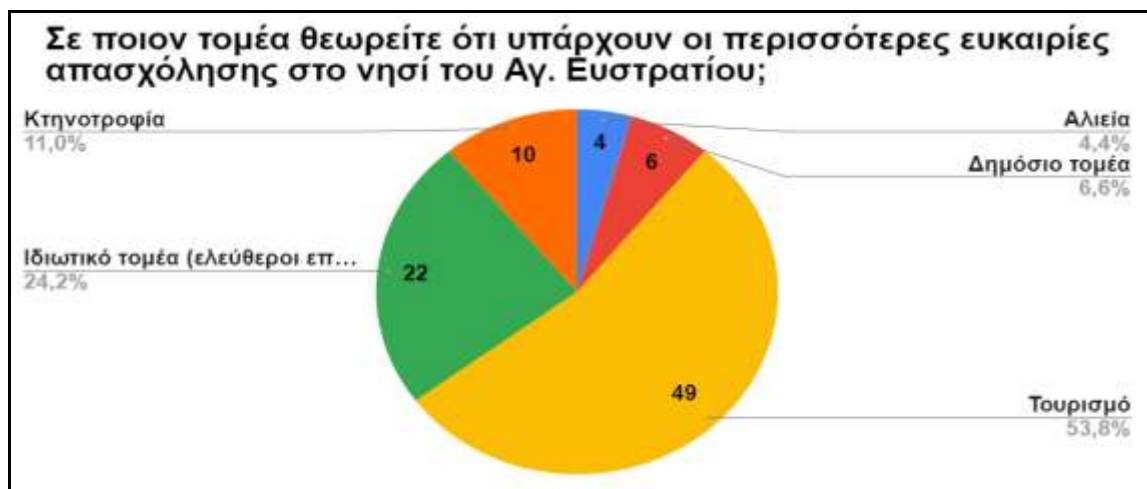
Στο τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου πραγματεύεται ο τομέας της οικονομίας και της απασχόλησης. Οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν το κατά πόσο οι πολιτικές του δήμου στοχεύουν στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, είτε στον ευρύτερο δημόσιο τομέα είτε σε συνεργασία με ιδιώτες, για την αποτροπή της νησιωτικής μετανάστευσης ή ακόμη και την προσέλκυση νέων κατοίκων. Οι απαντήσεις ακολούθησαν την πεντάβαθμη κλίμακα Likert (1=καθόλου, 2=λίγο, 3=ικανοποιητικά, 4=πολύ, 5= πάρα πολύ). Τα αποτελέσματα αυτής της ερώτησης δεν ήταν και πολύ ενθαρρυντικά καθώς μόλις 5 από τους ερωτηθέντες απάντησαν «πολύ» και «πάρα πολύ» φτάνοντας το πολύ μικρό ποσοστό του 5,5%. Το 26,4%, 24 από τους 91 που απάντησαν δηλαδή, τις κρίνει ικανοποιητικές, ενώ 62 από τους ερωτηθέντες θεωρούν ότι οι πολιτικές του δήμου είτε δεν συμβάλλουν καθόλου, 29,7%, 27 άτομα, είτε συμβάλλουν λίγο, 38,5%, 35 άτομα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 8 παρακάτω.

Διάγραμμα 8

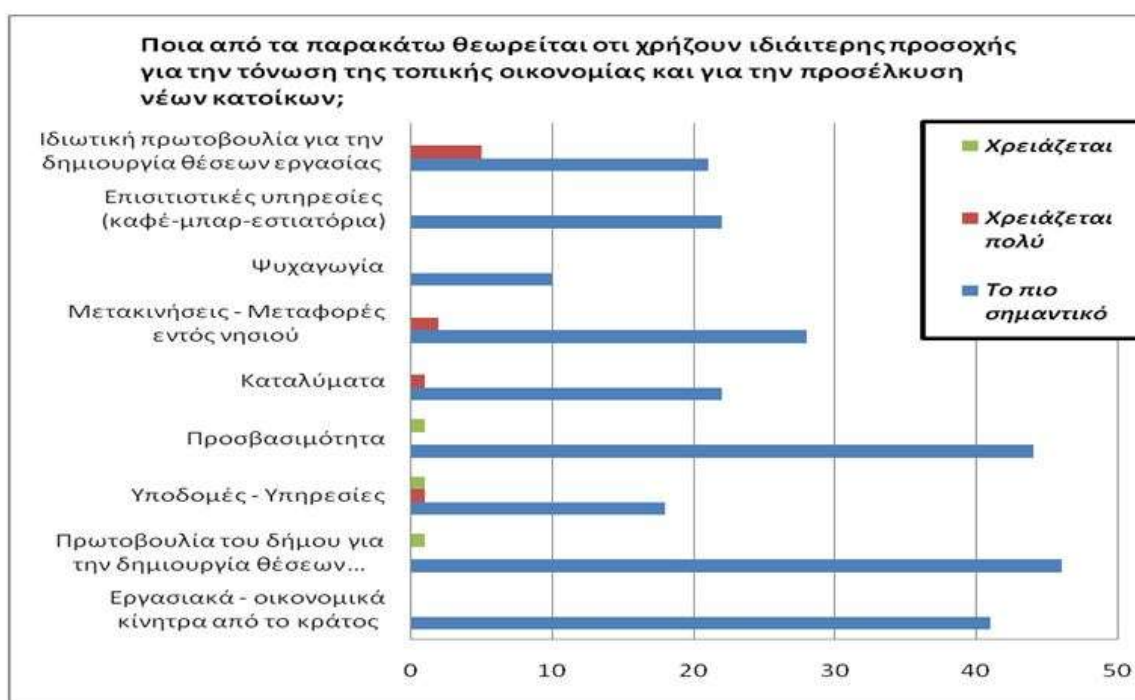
Στην ερώτηση σε ποιο τομέα θεωρούν οι συμμετέχοντες ότι παρουσιάζονται ή υπάρχουν οι περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης απάντησαν, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 9, συγκριτικά υπέρ του τουρισμού, 49 άτομα, ποσοστό 53,8%, ενώ 36 θεώρησαν ότι τα ελεύθερα επαγγέλματα, ήτοι αλιεία, 4,4%, 4 άτομα, κτηνοτροφία, 11%, 10 άτομα, και οι λοιποί ελεύθεροι επαγγελματίες, σε ποσοστό 24,2%, δηλαδή 22 άτομα.

Μόνο 6 άτομα, ποσοστό 6,6% θεωρεί τον δημόσιο τομέα ως υποσχόμενο νέων θέσεων εργασίας.

Διάγραμμα 9

Στην τρίτη και τελευταία ερώτηση της ενότητας, Διάγραμμα 10, η οποία έχει την μορφή πολλαπλών επιλογών και διαβάθμισης οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να επιλέξουν τι θεωρούν ως «το πιο σημαντικό», τι «χρειάζεται πολύ» και τι απλά «χρειάζεται» για να ενισχυθεί και να τονωθεί η τοπική οικονομία και για να λειτουργήσει ως πόλος έλξης νέων κατοίκων.

Διάγραμμα 10

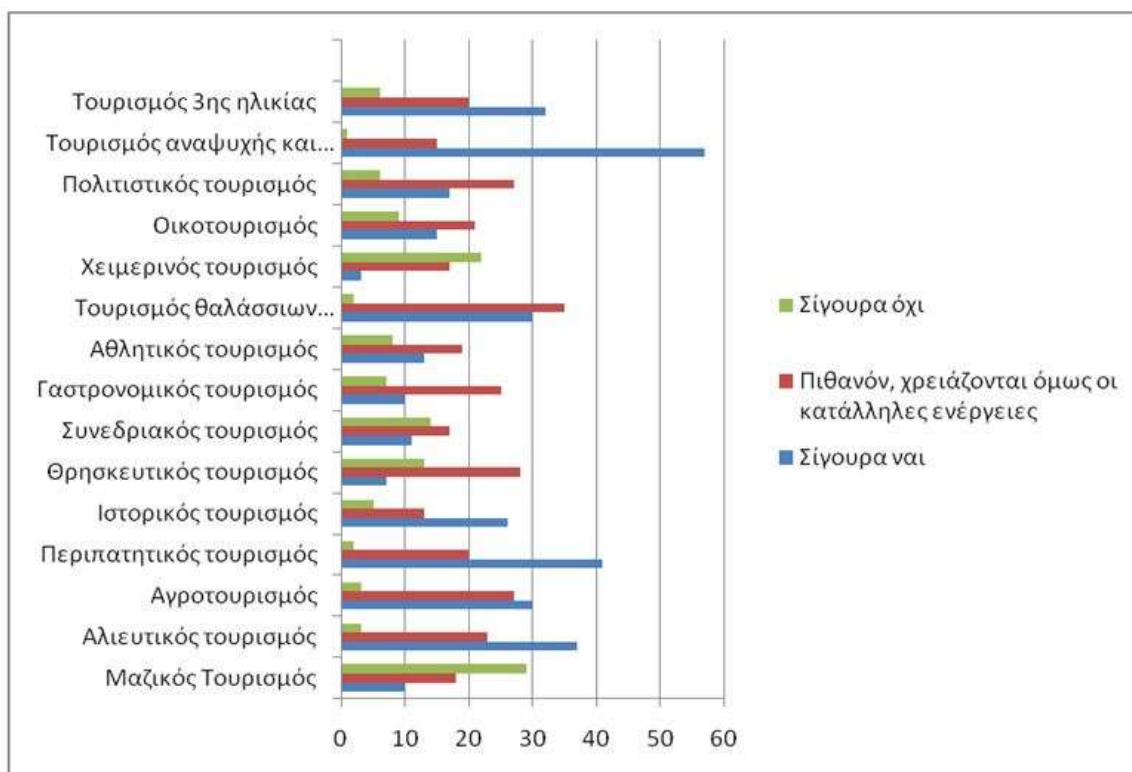
Όπως φαίνεται από τις απαντήσεις ως παράγοντας που χρήζει ιδιαίτερης σημασίας επιλέχθηκε η πρωτοβουλία του δήμου για την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και ακολουθεί η ευκολία πρόσβασης και τα κίνητρα από το κεντρικό κράτος, από 47, 45 και 41 άτομα, ποσοστά που βρίσκονται σχεδόν στο 50% (51,6%, 49,5% και 45% αντίστοιχα). Οι επόμενοι πιο σημαντικοί παράγοντες είναι οι μεταφορές – μετακινήσεις εντός νησιού, το οποίο επελέγη από 28 άτομα ως το πιο σημαντικό και από 2 ότι χρειάζεται πολύ, 26 επέλεξαν, 21 ως το πιο σημαντικό και 5 ως ότι χρειάζεται πολύ, την ιδιωτική πρωτοβουλία για την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, 23 επέλεξαν τα καταλύματα και την στέγαση ως το πιο σημαντικό, ενώ 21 επέλεξαν ότι πρέπει να προσεχθούν οι επισιτιστικές υπηρεσίες. Οι υποδομές – υπηρεσίες και η ψυχαγωγία συγκέντρωσαν αντίστοιχα 20 και 10 επιλογές.

3.2.4. Μέρος 4ο: Τουρισμός – Τουριστικό Προϊόν

Μετά από μια σύντομη επεξηγηματική παράγραφο για τον τουρισμό και τις πτυχές του οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να πάρουν θέση πάνω σε θέματα που άπτονται της αντίστοιχης θεματολογίας και στον ρόλο που θεωρούν ότι διαδραματίζουν οι ενέργειες του δήμου.

Στο πρώτο ερώτημα που ζητείται η άποψη τους είναι στο ποιες μορφές τουρισμού θεωρούν ότι μπορούν να αναπτυχθούν στο νησί. Είναι μια ερώτηση πολλαπλών επιλογών με τις εξής επιλογές ανά αναφερόμενο είδος τουρισμού: «σίγουρα ναι», «πιθανόν, αλλά χρειάζονται οι κατάλληλες ενέργειες» και «σίγουρα όχι» όπως φαίνεται παρακάτω στο Διάγραμμα 11. Η συντριπτική πλειοψηφία θεωρεί ως πιθανότερη να αναπτυχθεί μορφή τουρισμού τον τουρισμό αναψυχής και ξεκούρασης ο οποίος συγκέντρωσε 57 απαντήσεις «σίγουρα ναι» και 15 «πιθανόν, αλλά με τις κατάλληλες ενέργειες». Οι επόμενες τρεις επικρατέστερες απόψεις καταδεικνύουν τον περιπατητικό τουρισμό, τον αλιευτικό τουρισμό και τον τουρισμό τρίτης ηλικίας με 41, 37 και 32 «σίγουρα ναι» απαντήσεις, ενώ αν σε αυτές προσθέσουμε και την πιθανότητα ανάπτυξης με τις κατάλληλες ενέργειες, 20, 23 και 20 αντίστοιχα, οι πιθανότητες ανάπτυξης αυτών των τριών μορφών τουρισμού ξεπερνούν το 55%.

Διάγραμμα 11: Ποιες μορφές τουρισμού θεωρείτε ότι μπορούν να αναπτυχθούν στο νησί;

Ακολουθούν ο τουρισμός θαλάσσιων δραστηριοτήτων και ο αγροτουρισμός, οι οποίοι επελέγησαν από 30 φορές έκαστος ως «σίγουρα ναι», και ο ιστορικός τουρισμός με 26 «σίγουρα ναι» επιλογές. Στις μορφές τουρισμού που δίνονται οι χαμηλότερες πιθανότητες ανάπτυξης είναι ο μαζικός τουρισμός, ο οποίος έλαβε 29 «σίγουρα όχι» και ο χειμερινός τουρισμός με 22 «σίγουρα όχι». Η ανάλυση αυτού του ερωτήματος θα γίνει στην ενότητα «Αξιολόγηση ερωτηματολογίων» και από εκεί μπορούν να εξαχθούν πολύ χρήσιμα συμπεράσματα.

Η επόμενη ερώτηση, η οποία είναι δοσμένη στην πεντάβαθμη κλίμακα Likert, με το 1 να είναι το «καθόλου» και το 5 το «πάρα πολύ» (1=καθόλου, 2=λίγο, 3=ικανοποιητικά, 4=πολύ, 5= πάρα πολύ), εξετάζει το κατά πόσο η τουριστική ανάπτυξη θα ωφελούσε το νησί και τους κατοίκους του και κατ' επέκταση πόσο θα συνέβαλλε στην τοπική ανάπτυξη. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 12, 61 από τους 92 που απάντησαν σε αυτό το ερώτημα, ποσοστό 66,3% θεωρούν ότι η τουριστική ανάπτυξη θα ήταν «πάρα πολύ» ωφέλιμη για όλους, σε αυτούς αν προσθέσουμε και τους 19, ποσοστό 20,7% που θεωρούν «πολύ», φτάνουμε στο 87%, γεγονός που μαρτυρά ότι σχεδόν 9 στους 10

θεωρούν ότι ο τουρισμός και η τουριστική ανάπτυξη θα συνεισφέρουν θετικά στον δήμο και στους κατοίκους του νησιού. 10 άτομα, ποσοστό 10,9% απάντησε «ικανοποιητικά», 2 μόνο απάντησαν «λίγο» ενώ κανένας δεν απάντησε «καθόλου».

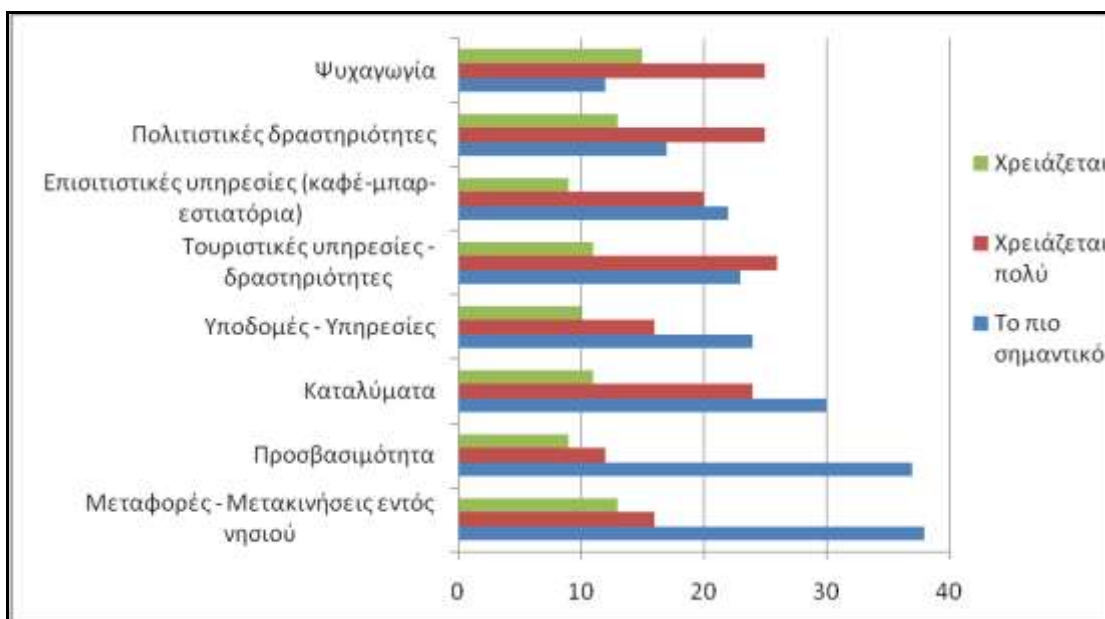
Διάγραμμα 12

Η επόμενη ερώτηση, η οποία είναι και αυτή στην πεντάβαθμη κλίμακα Likert, με το 1 να είναι το «καθόλου» και το 5 το «πάρα πολύ» (1=καθόλου, 2=λίγο, 3=ικανοποιητικά, 4=πολύ, 5= πάρα πολύ), εξετάζει το κατά πόσο οι υποδομές και παρεχόμενες υπηρεσίες στο νησί είναι επαρκείς για να καλύψουν την υποδοχή, φιλοξενία και ψυχαγωγία των τουριστών (Διάγραμμα 13). Εδώ οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν οι εξής: 26 άτομα, 28,3%, απάντησαν «καθόλου», 42 άτομα, 45,7%, απάντησαν «λίγο», 20 άτομα, 21,7%, απάντησαν «ικανοποιητικά», 4 άτομα απάντησαν «πολύ», 4,3%, ενώ κανένα άτομο δεν επέλεξε το «πάρα πολύ».

Διάγραμμα 13

Η ερώτηση που ακολουθεί θα μπορούσε να χαρακτηριστεί, εν μέρει, ως ερώτηση εξακρίβωσης καθώς οι συμμετέχοντες ερωτούνται σχετικά με το τι θα μπορούσε να κάνει τον τόπο «ελκυστικό» όχι μόνο για τους τουρίστες αλλά και για τους εν δυνάμει νέους κάτοικους. Είναι μια ερώτηση ταξινόμησης από το «Πιο σημαντικό», στο «Χρειάζεται πολύ» και στο «Χρειάζεται» με αυτή την σειρά αναγκαιότητας. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 14, τις περισσότερες επιλογές ως «Το πιο σημαντικό» συγκέντρωσαν οι μεταφορές – μετακινήσεις εντός νησιού, η προσβασιμότητα, και τα καταλύματα/στέγαση, με 38, 37 και 30 επιλογές αντίστοιχα. Ακολουθούν οι υποδομές – υπηρεσίες, οι τουριστικές υπηρεσίες/ δραστηριότητες και οι επισιτιστικές υπηρεσίες με 24, 23, 22 επιλογές αντίστοιχα. Τέλος, οι πολιτιστικές δραστηριότητες και η ψυχαγωγία επιλέγονται ως ο «πιο σημαντικός παράγοντας» 17 και 12 φορές. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα καταλύματα/ στέγαση, οι τουριστικές υπηρεσίες/ δραστηριότητες, οι επισιτιστικές υπηρεσίες, οι πολιτιστικές δραστηριότητες και η ψυχαγωγία συγκεντρώνουν πολλές απαντήσεις στην επιλογή «χρειάζεται πολύ»⁵³ δείχνοντας έτσι ότι όλα σχεδόν είναι αλληλένδετα και η βελτίωση του ενός τομέα θα επιφέρει την βελτίωση και των άλλων.

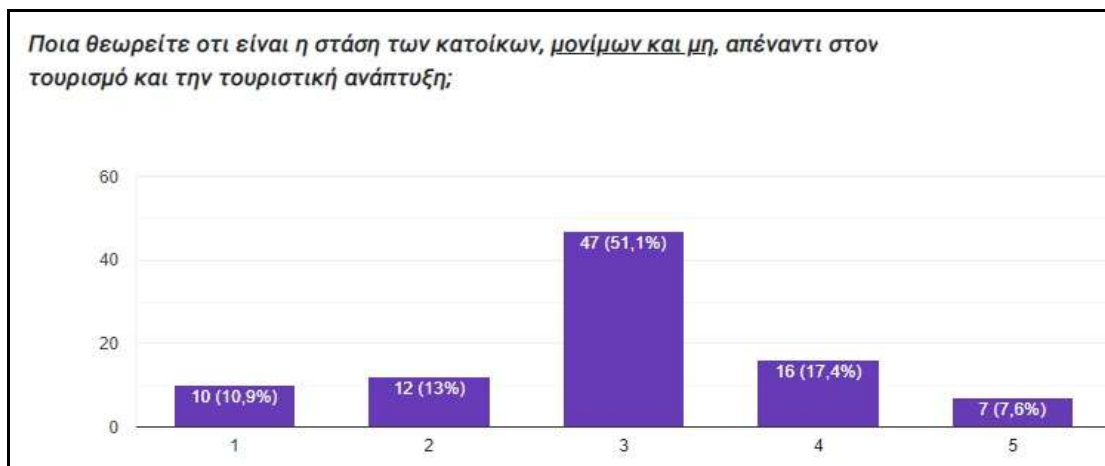

Διάγραμμα 14: Ποιες βελτιώσεις χρειάζονται ώστε να γίνει το νησί ελκυστικός προορισμός;

Η ερώτηση που αφορά στην στάση των κατοίκων απέναντι στον τουρισμό και την τουριστική ανάπτυξη, Διάγραμμα 15, η οποία δόθηκε σε κλίμακα Likert, με το 1 να αντιστοιχεί στο «πολύ αρνητική» και το 5 στο «πολύ θετική» (1=πολύ αρνητική, 2=αρνητική, 3= ουδέτερη, 4= θετική, 5=πολύ θετική), το 51,1% των ερωτηθέντων την θεωρεί

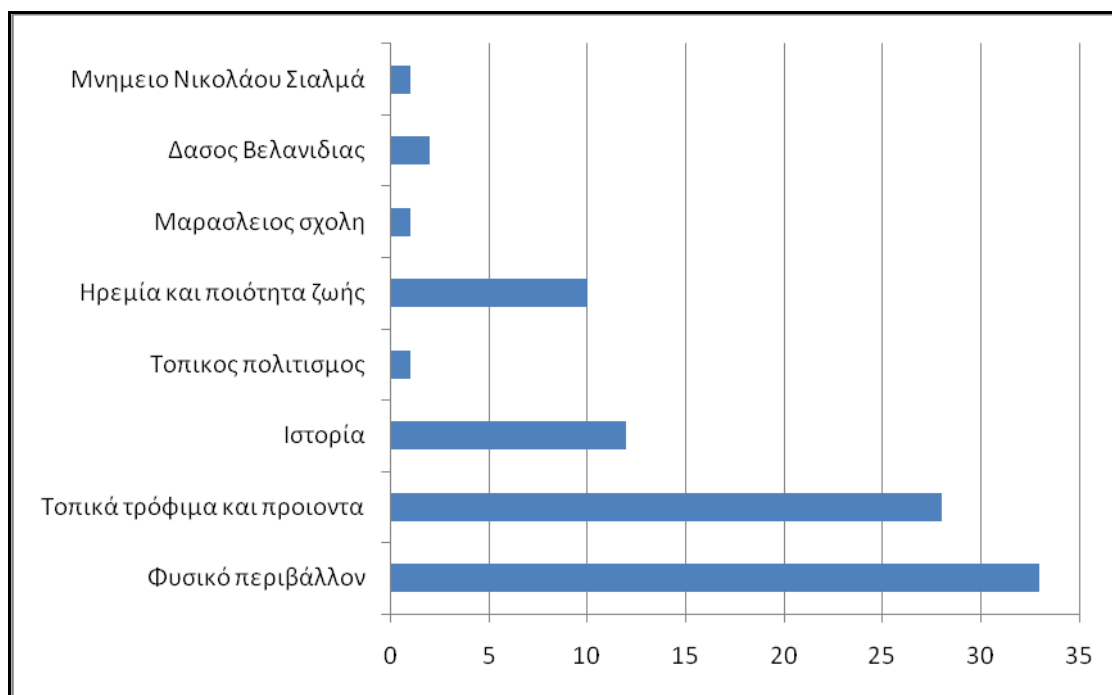
⁵³ 24, 26, 20, 25 και 25 είναι αντίστοιχα οι φορές που επελέγησαν ως «Χρειάζεται πολύ».

ουδέτερη, 47 άτομα, ενώ η αρνητική κλίση, 22 απαντήσεις, και η θετική κλίση, 23 απαντήσεις, έχουν μόλις 1 απάντηση διαφορά, 1,1%, δείχνοντας έτσι ότι η επικρατούσα άποψη είναι όντως πιο κοντά στην πραγματικότητα και όχι μόνο από στατιστική άποψη.

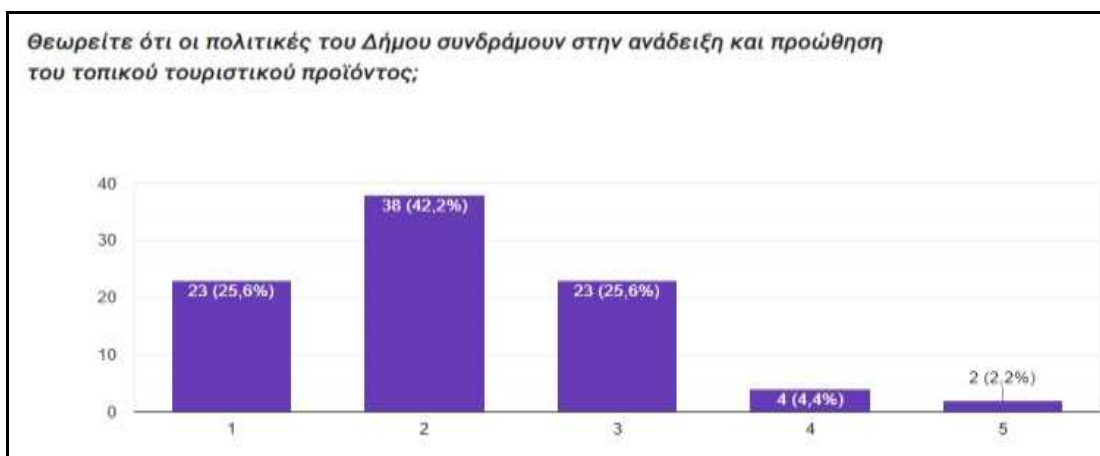
Διάγραμμα 15

Μπαίνοντας στην ενότητα «Τουριστικό Προϊόν», δίνεται μια σύντομη περιγραφή για το τι μπορεί να θεωρηθεί ως τουριστικό προϊόν και απαντάται η πρώτη ερώτηση ανοιχτού τύπου όπου οι ερωτηθέντες καλούνται να γράψουν τι θεωρούν ως το πιο χαρακτηριστικό τουριστικό προϊόν του νησιού. Σημειώθηκαν 73 διαφορετικές απαντήσεις, σε σύνολο 88 εγγραφών, χωρίς βέβαια να απέχουν εννοιολογικά τόσο πολύ. Στο Διάγραμμα 16 παρουσιάζονται ομαδοποιημένες οι απαντήσεις. Έτσι λοιπόν το πιο χαρακτηριστικό προϊόν θεωρείται ο ίδιος ο τόπος με τις παραλίες του και τα φυσικά του τοπία με 33 εγγραφές. Αμέσως μετά ακολουθούν τα τοπικά τρόφιμα και προϊόντα, όπου περιλαμβάνονται τα ψάρια και τα αλιεύματα, τα κτηνοτροφικά προϊόντα, αρνάκι και κατσικάκι, τα τυροκομικά προϊόντα, το καλαθάκι και το μελίχλωρο, και τα κουκιά, για τα οποία από τα παλιά τα χρόνια ο Άγιος Ευστράτιος ήταν ξακουστός. Η ιστορία του τόπου συγκέντρωσε 12 έγγραφές και η ηρεμία και ποιότητα ζωής 10. Αναφορά γίνεται και σε σημαντικά τοπόσημα του νησιού, όπως το μνημείο προς τιμήν του πεσόντα εν ώρα υπηρεσίας αεροπόρου Νικολάου Σιαλμά, της Μαράσλειου σχολής και του δάσους της βελανιδιάς, το οποίο είναι υπεραιώνόβιο και μάλιστα οι καρποί του ήταν βασικός εμπορικός πόρος στα παλαιότερα χρόνια καθώς χρησιμοποιούνταν στην βυρσοδεψία και ως ζωοτροφή. Τέλος υπάρχει και μια εγγραφή όσον αφορά στον τοπικό πολιτισμό.

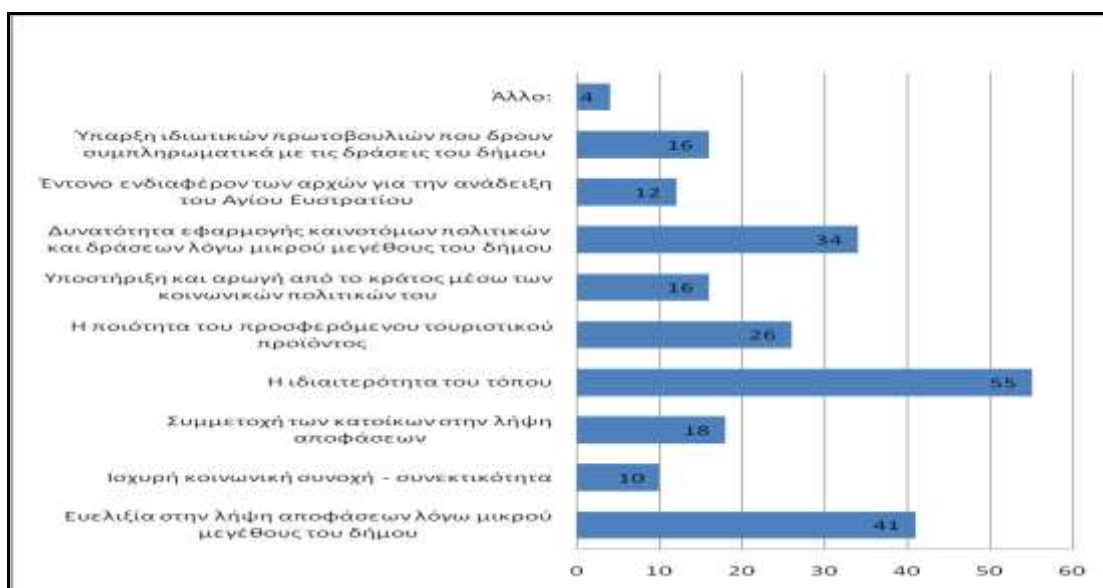
Διάγραμμα 16: Χαρακτηριστικό τοπικό προϊόν Αγίου Ευστρατίου

Οι επόμενες τρεις ερωτήσεις εστιάζουν στις πολιτικές του δήμου και τα δυνατά και αδύναμα σημεία του όσον αφορά στην ευκολία ή δυσκολία λήψης αποφάσεων και εφαρμογής των πολιτικών του για την ανάδειξη του τόπου και την προώθηση του τουριστικού προϊόντος. Η ερώτηση που φαίνεται στο Διάγραμμα 17, αφορά στο πώς κρίνουν οι πολίτες τις πολιτικές του δήμου όσον αφορά στην προώθηση και ανάδειξη του τόπου και του τουριστικού προϊόντος. Η ερώτηση βασίζεται στην πεντάβαθμη κλίμακα Likert με το 1 να συμβολίζει το καθόλου και το 5 το πάρα πολύ (1=καθόλου, 2=λίγο, 3=ικανοποιητικά, 4=πολύ, 5= πάρα πολύ). Από τις 92 απαντήσεις που δόθηκαν οι 38, ποσοστό 42,2% θεωρούν ότι οι πολιτικές του δήμου συνδράμουν λίγο ενώ 23 άτομα, ποσοστό 25,6%, απάντησαν καθόλου. «Ικανοποιητικά» απάντησαν 23 άτομα, 25,6%, ενώ «πολύ» και «πάρα πολύ» απάντησαν συνολικά μόνο 6 άτομα, 4 και 2, 4,4% και 2,2%, αντίστοιχα.

Διάγραμμα 17

Η επόμενη ερώτηση, Διάγραμμα 18, αφορά στα δυνατά σημεία του δήμου ως προς την λήψη αποφάσεων και εφαρμογή των πολιτικών του. Οι συμμετέχοντες είχαν την δυνατότητα να επιλέξουν όσες ήθελαν από τις δοθείσες επιλογές και τα αποτελέσματα που προέκυψαν συνοψίζονται στο παρακάτω Διάγραμμα.

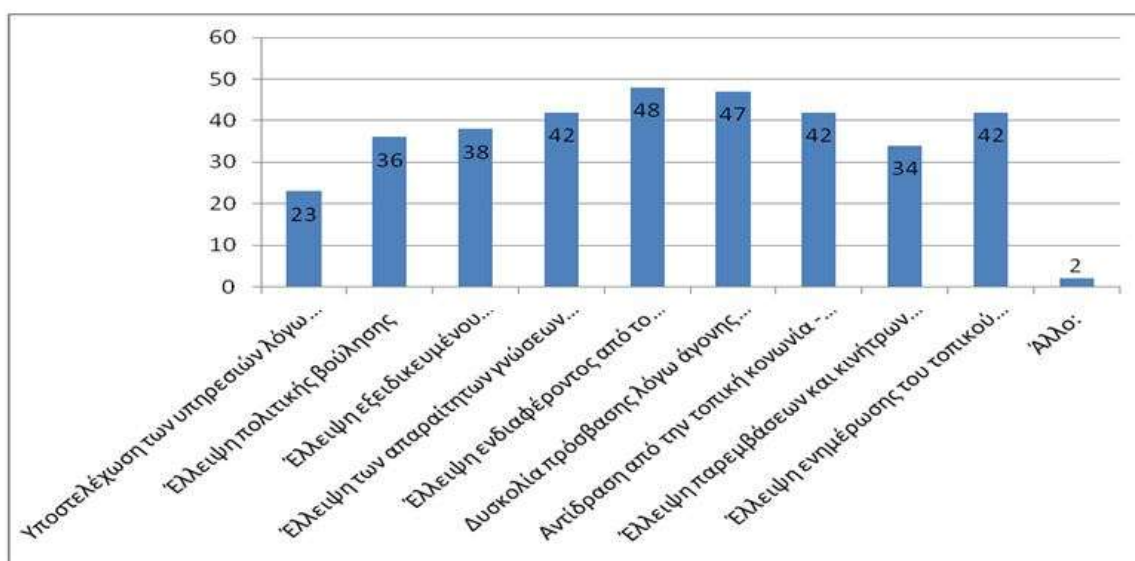

Διάγραμμα 18: Ποια θεωρείτε ότι είναι τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του Δήμου για την χάραξη και εφαρμογή πολιτικών ανάδειξης και προώθησης του τοπικού τουριστικού προϊόντος και του τόπου ως τουριστικού προορισμού;

Από τους 92 ερωτηθέντες 55 άτομα, ποσοστό 60,4%, απάντησαν ότι ο ίδιος ο τόπος αποτελεί πλεονέκτημα. 41 άτομα κρίνουν ότι το μικρό μέγεθος του δήμου του προσδίδει ευελιξία στην λήψη και εφαρμογή των αποφάσεων του και 34 ότι του δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την εφαρμογή καινοτόμων πολιτικών. 26 άτομα θεωρούν ότι τα ίδια το τουριστικό προϊόν και η ποιότητά του είναι το συγκριτικό πλεονέκτημα και 18 άτομα, ποσοστό 19,8% την συμμετοχή των πολιτών στην λήψη αποφάσεων. Αξίζει να

αναφερθεί ότι οι ιδιωτική πρωτοβουλία θεωρείται από 16 άτομα, ποσοστό 17,6%, ως ένα ακόμη συγκριτικό πλεονέκτημα.

Από την άλλη πλευρά, τα αδύναμα σημεία του δήμου όπως παρουσιάζονται στο παρακάτω Διάγραμμα (19) περιλαμβάνουν τις εξής απαντήσεις: 48 απάντησαν ότι η έλλειψη ενδιαφέροντος από το δημοτικό συμβούλιο δυσχεραίνει την χάραξη και εφαρμογή πολιτικών προώθησης και ανάδειξης του τόπου. 47 άτομα το αποδίδουν στην δυσκολία πρόσβασης λόγω του άγονου της γραμμής, ενώ 42 απαντήσεις το αποδίδουν στην έλλειψη γνώσεων από το δημοτικό συμβούλιο, στην αντίδραση από την τοπική κοινωνία λόγω των πολλές φορές συγκρουόμενων συμφερόντων και λόγω έλλειψης επαρκούς ενημέρωσης του τοπικού πληθυσμού για τα πλεονεκτήματα και οφέλη που μπορεί να αποφέρει η τουριστική ανάπτυξη αντίστοιχα. Η υποστελέχωση και η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού συγκεντρώνουν 61 απαντήσεις, 23 και 38, αντίστοιχα, ενώ η έλλειψη πολιτικής, από το δήμο, βούλησης και κινήτρων, από το κράτος, εμφανίζονται 70 φορές συνολικά, 36 και 34, αντίστοιχα.

Διάγραμμα 19: Αδύναμα σημεία στην χάραξη και εφαρμογή πολιτικών ανάδειξης και προώθησης του τοπικού τουριστικού προϊόντος και του τόπου ως τουριστικού προορισμού.

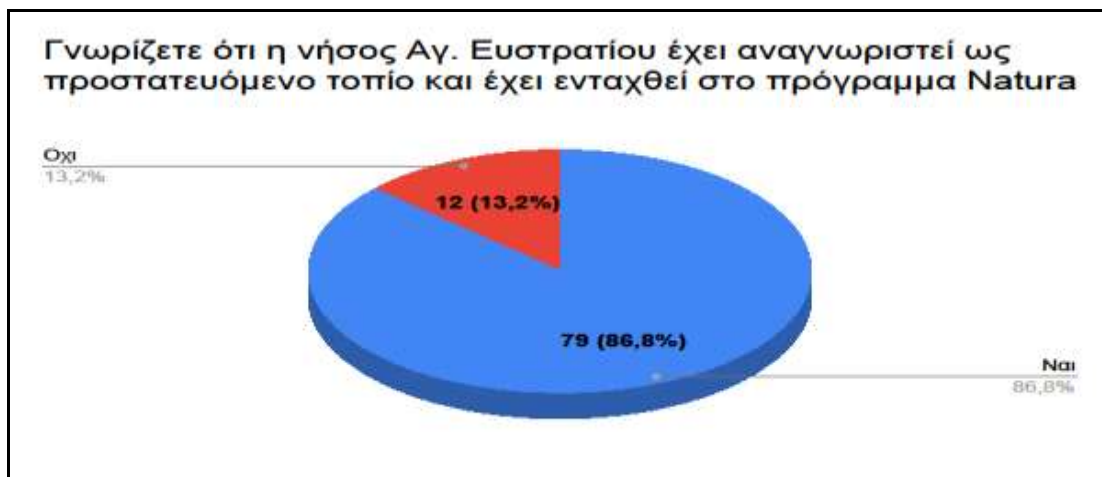
Περαιτέρω ανάλυση όλων των παραπάνω δεδομένων θα δοθεί στην ενότητα αξιολόγηση των αποτελεσμάτων.

3.2.5.Μέρος 5ο: Περιβάλλον – Βιώσιμη Ανάπτυξη

Σε αυτή την ενότητα εξετάστηκαν οι ενέργειες του δήμου όσον αφορά στην περιβαλλοντική διαχείριση του τόπου και το αν οι πολιτικές του συνάδουν με τις

πρακτικές της βιώσιμης ανάπτυξης. Επίσης τέθηκαν δυο ερωτήματα σχετικά με την συμμετοχή του νησιού στο δίκτυο Natura 2000 και σχετικά με τα «φιλικά» προς το περιβάλλον έργα που λαμβάνουν χώρα επί της παρούσης ή σχεδιάζεται να πραγματοποιηθούν στο μέλλον.

Στο Διάγραμμα 18 παρουσιάζεται μια ερώτηση διχοτόμησης, «Ναι» ή «Όχι» και διαπιστώνεται ότι η μεγάλη πλειοψηφία των ερωτηθέντων γνωρίζει ότι το νησί είναι ενταγμένο στο Δίκτυο Natura 2000, 79 στους 91 απάντησαν «Ναι», ενώ μόνο οι 12 απάντησαν «Όχι», ποσοστά 86,8% και 13,2% αντίστοιχα.

Διάγραμμα 18

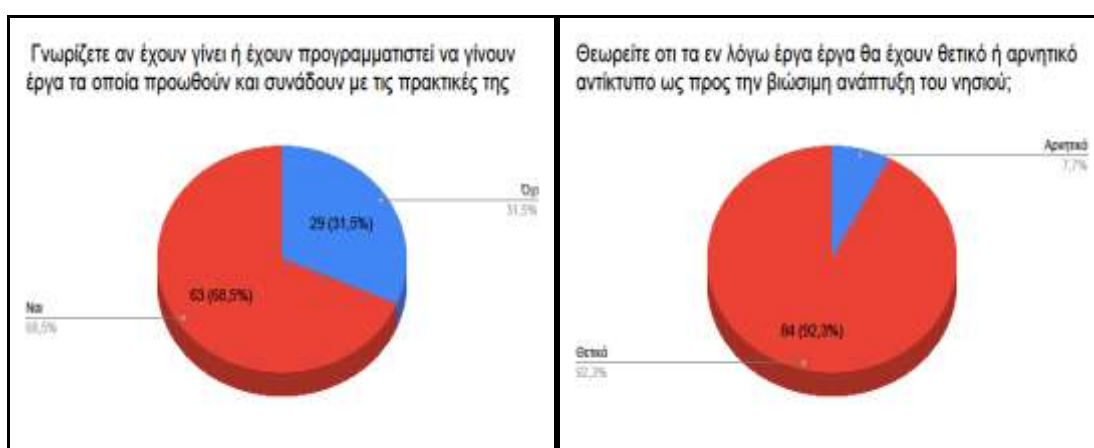
Στην επόμενη ερώτηση οι ερωτώμενοι καλούνται να απαντήσουν τι αντίκτυπο θεωρούν ότι έχει η ένταξη της νήσου στο Δίκτυο Natura 2000. Πρόκειται για ερώτηση Διχοτόμησης, με πιθανές απαντήσεις «Θετικό» ή «Αρνητικό». Και πάλι η μεγάλη πλειοψηφία 78 στους 92, ποσοστό 84,8% απάντησε πως η ένταξη στο δίκτυο έχει θετικό αντίκτυπο, Διάγραμμα 19.

Διάγραμμα 19

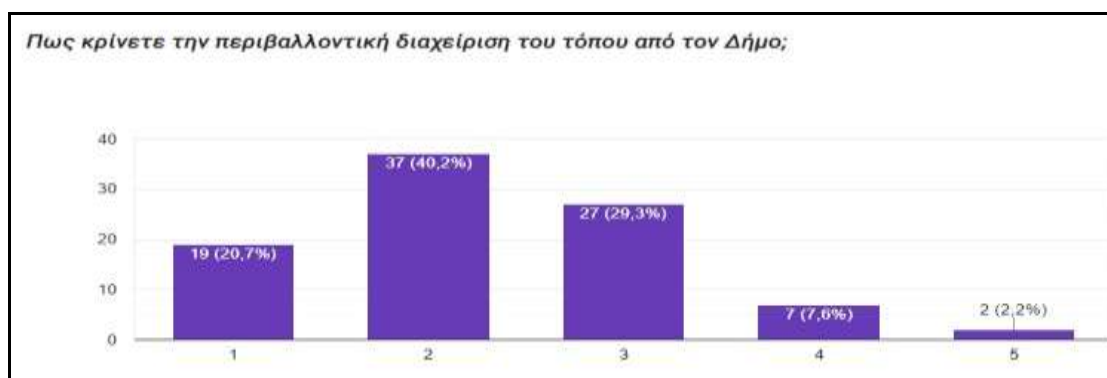
Τα επόμενα δυο ερωτήματα αφορούν στα έργα που θα συμβάλλουν στην οικολογική ανάπτυξη του νησιού και τον αντίκτυπο που θα έχουν στο νησί. Οι ερωτήσεις είναι διχοτόμησης «Ναι/Όχι» και «Θετικό/Αρνητικό». Στα Διαγράμματα 20 και 21 Παρουσιάζονται οι επιλογές των ερωτηθέντων όπου ενώ στο πρώτο ερώτημα, Διάγραμμα... μόνο 2 στους 3, ήτοι οι 63 στους 92, ποσοστό 68,5%, γνωρίζουν για έργα που σχετίζονται με την βιώσιμη περιβαλλοντική ανάπτυξη στο επόμενο ερώτημα 84 στους 92, ποσοστό 92,3% θεωρούν ότι αυτά τα έργα θα έχουν θετικό αντίκτυπο στην βιώσιμη περιβαλλοντική ανάπτυξη του νησιού

Διάγραμμα 20

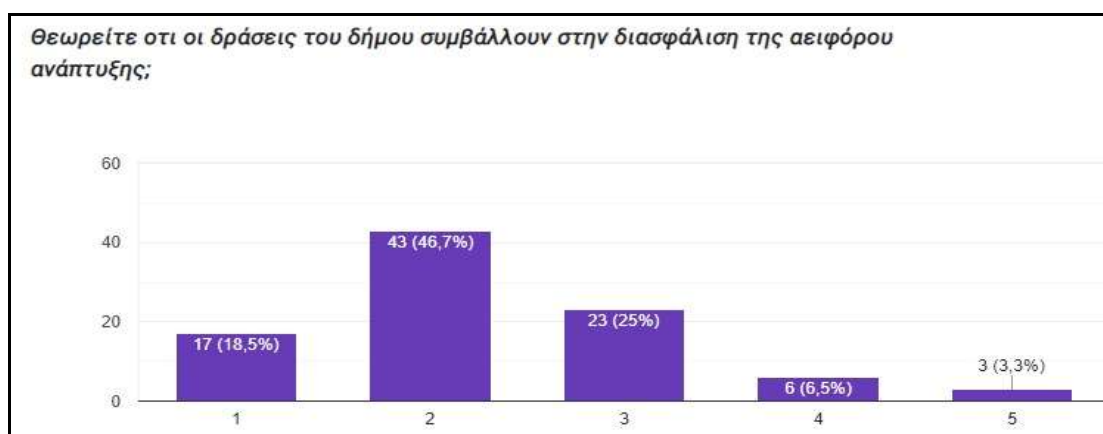
Διάγραμμα 21

Το επόμενο ερώτημα αφορά στις ενέργειες για την περιβαλλοντική διαχείριση που πραγματοποιούνται από τον δήμο. Η ερώτηση δόθηκε με την πεντάβαθμη κλίμακα Likert όπου το 1 αντιπροσώπευε το «Πολύ κακή» και το 5 το «Πολύ Καλή» (1=πολύ κακή, 2= κακή, 3= ικανοποιητική, 4= καλή, 5= πολύ καλή). Οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν 92, Διάγραμμα 22, με το 40,2%, 37 άτομα, να την κρίνουν «Κακή», και το 29,3%, 27 άτομα, «Ικανοποιητική». Μόνο 9 άτομα, 7 και 2, ποσοστά 7,6% και 2,2% την κρίνουν ως «καλή» και «πολύ καλή» αντίστοιχα, ενώ 19 άτομα, ποσοστό 20,7% την κρίνουν ως «πολύ κακή».

Διάγραμμα 22

Η τέταρτη και τελευταία ερώτηση της ενότητας που παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 23 αξιολογεί με την πεντάβαθμη κλίμακα Likert το αν οι δράσεις του δήμου συμβάλλουν στην διασφάλιση της αειφόρου ανάπτυξης. Οι απαντήσεις κυμαίνονταν από το «Καθόλου» ως το «Πάρα πολύ» (1= Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Ικανοποιητικά, 4= Πολύ, 5= Πάρα πολύ). Οι 60 από τους 92 που απάντησαν σε αυτή την ερώτηση, θεωρούν ότι οι πολιτικές του δήμου συμβάλλουν «καθόλου», 17 άτομα, ποσοστό 18,5%, ή «πολύ λίγο», 43 άτομα, ποσοστό 46,7%, ενώ μόνο 9, 6 και 3 αντίστοιχα, ποσοστά 6,5% και 3,3%, επέλεξαν το «πολύ» ή «πάρα πολύ». Οι υπόλοιποι 23 από τους ερωτηθέντες απάντησαν «ικανοποιητικά», ποσοστό 25%.

Διάγραμμα 23

3.2.6. Μέρος 6ο: Πολιτισμός – Προβολή Νησιού

Στην ενότητα αυτή ερευνάται το κατά πόσο οι πολιτικές που εφαρμόζονται από τον δήμο συμβάλλουν στην προβολή του νησιού και των ιδιαίτερων πολιτιστικών του στοιχείων και εξετάζεται το αν η φήμη που περιβάλλει το νησί ως τόπο εξορίας υπερिσχύει όλων των άλλων ιδιαίτερων πολιτιστικών και τοπικών του στοιχείων. Αποτελείται από τέσσερις ερωτήσεις, εκ των οποίων οι τρεις είναι δοσμένες σε κλίμακα Likert και η τέταρτη με μορφή πολλαπλών επιλογών.

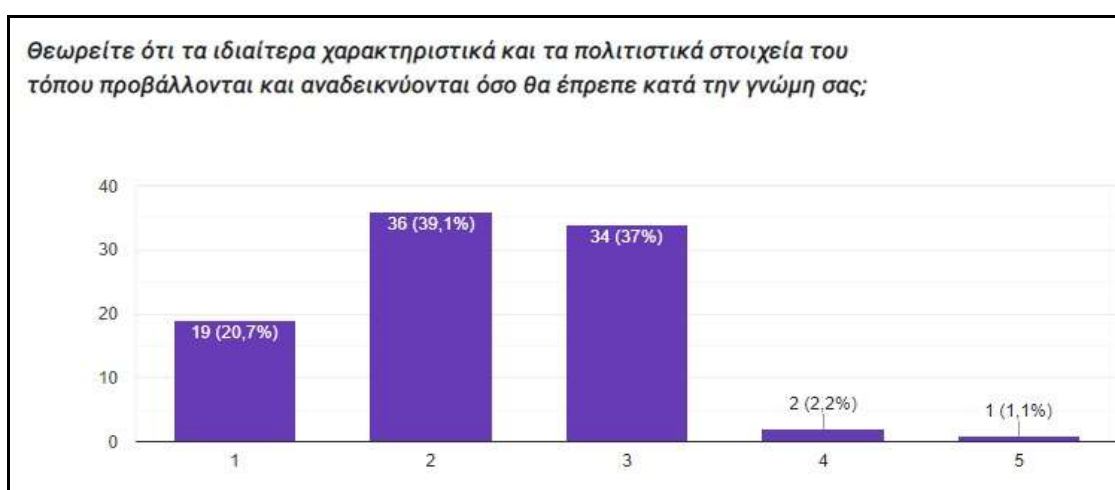
Η πρώτη ερώτηση εξετάζει το κατά πόσο υπάρχει προβολή του νησιού στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης και στο Διαδίκτυο. Οι απαντήσεις μπορούσαν να κυμανθούν από «Καθόλου» μέχρι «Πάρα πολύ» (1= Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Ικανοποιητικά, 4= Πολύ, 5= Πάρα πολύ). Περισσότεροι από τους μισούς ερωτηθέντες, 49, ποσοστό 54,4%, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 24, απάντησαν ότι υπάρχει ικανοποιητική προβολή στα ΜΚΔ και στο Διαδίκτυο, ενώ οι υπόλοιπες απαντήσεις κινήθηκαν προς την αρνητική κατεύθυνση,

με 9 να επιλέγουν «καθόλου», ποσοστό 10%, 18 να επιλέγουν «λίγο», ποσοστό 20%, ενώ «πολύ» και «πάρα πολύ» απάντησαν 14 άτομα, 13 και 1 αντίστοιχα.

Διάγραμμα 24

Η επόμενη ερώτηση ασχολείται με το κατά πόσο προβάλλονται και αναδεικνύονται τα ιδιαίτερα τοπικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά του νησιού. Οι επιλογές μπορούσαν να κυμανθούν από «καθόλου» ως «πάρα πολύ» (1= Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Ικανοποιητικά, 4= Πολύ, 5= Πάρα πολύ). Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 25, η πλειοψηφία των απαντήσεων έχει μια αρνητική θεώρηση καθώς σε σύνολο 92 απαντήσεων οι 55 ήταν «λίγο», 36, ποσοστό 39,1%, και «καθόλου», 19, ποσοστό 20,7%, φτάνοντας σε συνολικό ποσοστό 59,8%. 34 άτομα έκριναν ότι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου προβάλλονται «ικανοποιητικά», ποσοστό 37%, ενώ μόλις το 3,3%, 2 και 1 άτομα αντίστοιχα, κρίνουν ότι προβάλλονται «πολύ» και «πάρα πολύ».

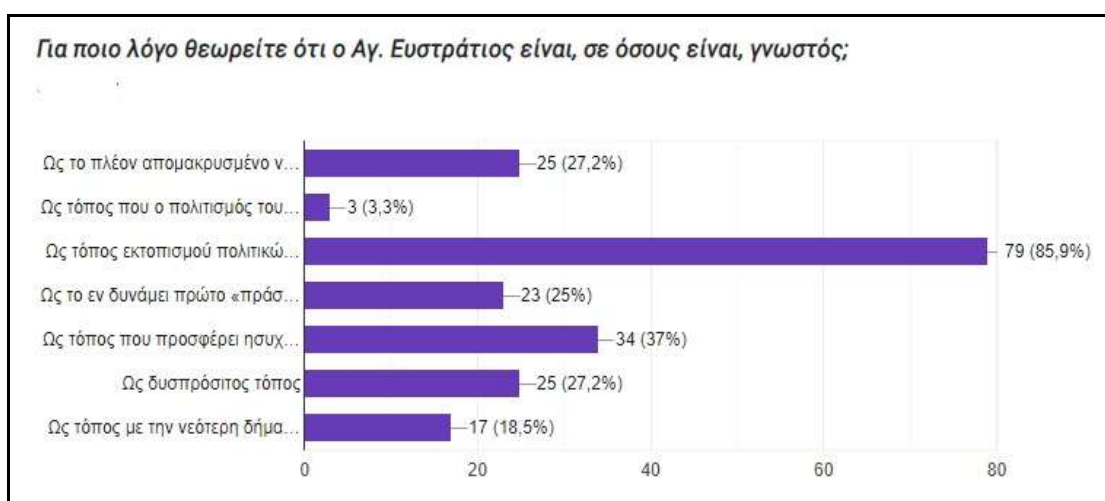

Διάγραμμα 25

Η τρίτη κατά σειρά ερώτηση εξετάζει την φήμη του νησιού, το λεγόμενο City ή Place Branding (Μητούλα Ρ., και Κάλδης Π., 2018). Οι συμμετέχοντες είχαν την δυνατότητα να επιλέξουν περισσότερες από μια από τις κάτωθι απαντήσεις:

- Ως το πλέον απομακρυσμένο νησί της Ελλάδος
- Ως τόπος που ο πολιτισμός του ξεκινά από την πρώιμη εποχή του χαλκού
- Ως τόπος εκτοπισμού πολιτικών εξόριστων/ ως τόπος εξορίας
- Ως το εν δυνάμει πρώτο «πράσινο και ενεργειακά αυτόνομο νησί» της Ελλάδος
- Ως τόπος που προσφέρει ησυχία και ξεκούραση
- Ως δυσπρόσιτος τόπος
- Ως τόπος με την νεότερη δήμαρχο της Ελλάδος

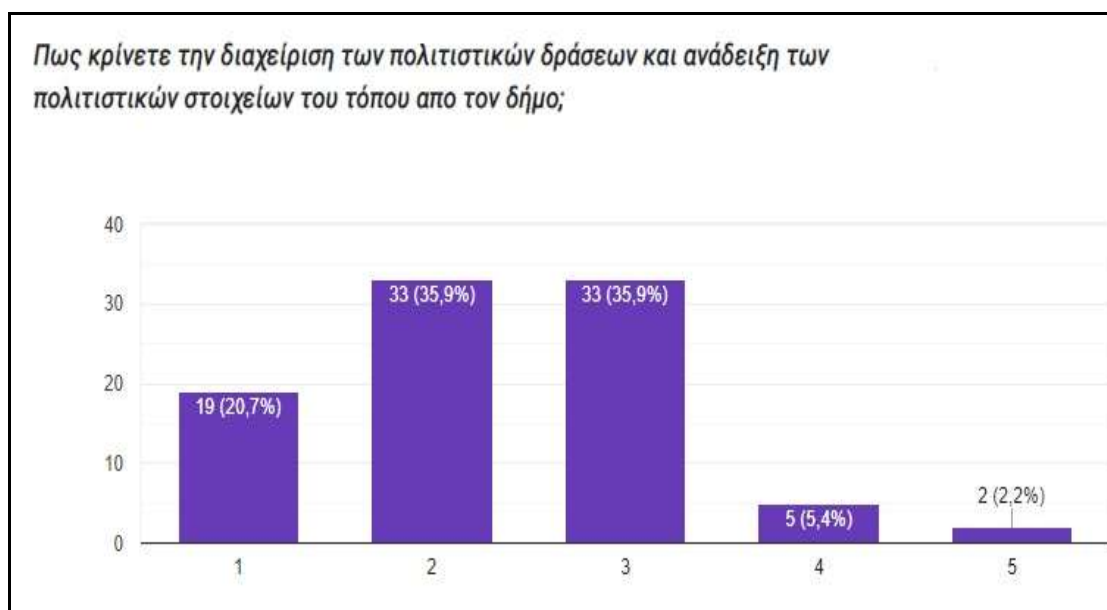
Η συντριπτική πλειοψηφία, 79 στις 92, ποσοστό 85,9%, των συμμετεχόντων απάντησε ότι ο Άγιος Ευστράτιος είναι γνωστός στο ευρύτερο κοινό ως τόπος εκτοπισμού πολιτικών κρατούμενων. Στον αντίποδα, βρίσκεται η επιλογή ότι ο πολιτισμός του νησιού ξεκινά από την πρώιμη εποχή του χαλκού, που συγκέντρωσε 3 μόλις απαντήσεις, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 26. Ως τόπος ηρεμίας και ξεκούρασης επελέγη από 34 άτομα, ως το εν δυνάμει πρώτο «πράσινο νησί» της Ελλάδος επελέγη από 23 άτομα και ως τόπος με την νεότερη δήμαρχο από 17 άτομα. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι επιλογές ως απομακρυσμένος και ως δυσπρόσιτος τόπος συγκέντρωσαν 50 τοποθετήσεις, από 25 έκαστη, γεγονός που δρα προσθετικά στην φήμη του νησιού ως τόπος εξορίας.

Διάγραμμα 26

Στο τελευταίο ερώτημα της ενότητας οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να κρίνουν την διαχείριση των πολιτιστικών δράσεων και την ανάδειξη των πολιτιστικών στοιχείων του τόπου από τον δήμο. Το ερώτημα είχε δοθεί σε κλίμακα Likert και οι απαντήσεις

μπορούσαν να κυμανθούν από «πολύ κακή» ως «πολύ καλή» (1= πολύ κακή, 2= κακή, 3= ικανοποιητική, 4= καλή, 5= πολύ καλή) όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 27.

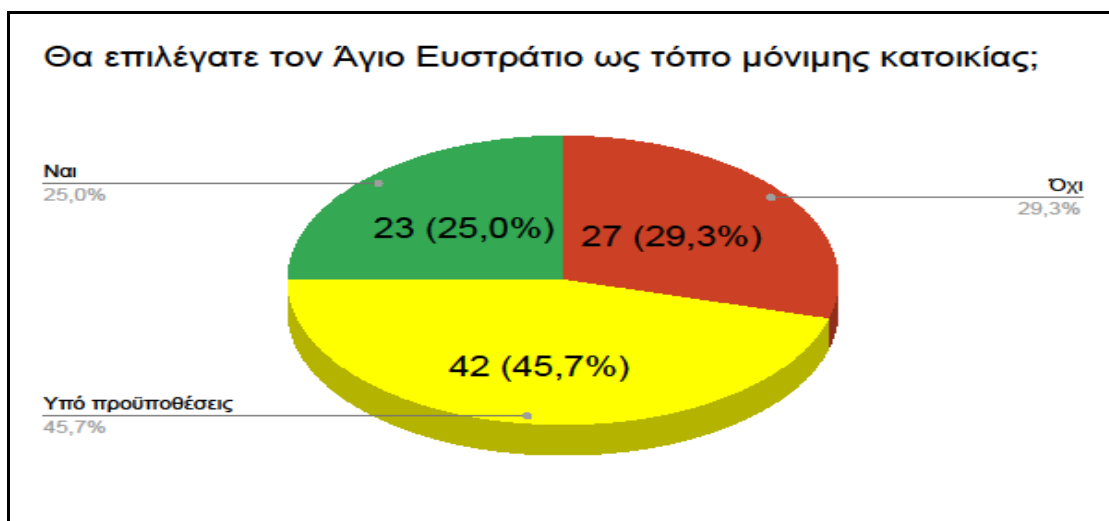
Διάγραμμα 27

Η γενική αντίληψη των συμμετεχόντων σχετικά με τις δράσεις του δήμου όσον αφορά στην πολιτιστική διαχείριση είναι αρνητική καθώς οι επιλογές «πολύ κακή» και «κακή» συγκέντρωσαν ποσοστό 56,6%, 52 από τις 92 απαντήσεις δηλαδή. Ως «ικανοποιητική» επελέγη από 33 άτομα και μόλις 7 από τους συμμετέχοντες, 5 και 2 αντίστοιχα, την έκριναν ως «καλή» και «πολύ καλή».

3.2.7. Μέρος 7ο: Ποιότητα ζωής

Στο 7^ο και τελευταίο μέρος του ερωτηματολογίου εξετάζονται οι προϋποθέσεις που θα επιθυμούσαν οι συμμετέχοντες να υπάρχουν ώστε να θέλουν να επιλέξουν τον Άγιο Ευστράτιο ως τόπο μόνιμης κατοικίας και σε ποιούς τομείς ο δήμος θα μπορούσε να παρέμβει ώστε να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης. Τέλος, το τελευταίο ερώτημα το οποίο απορρέει από το σύνολο των προηγούμενων ερωτημάτων, οι συμμετέχοντες καλούνται να κρίνουν κατά πόσο οι πολιτικές του δήμου συμβάλλουν ώστε το νησί να γίνει επιθυμητό ως τόπος κατοικίας ή/και ως τουριστικός προορισμός.

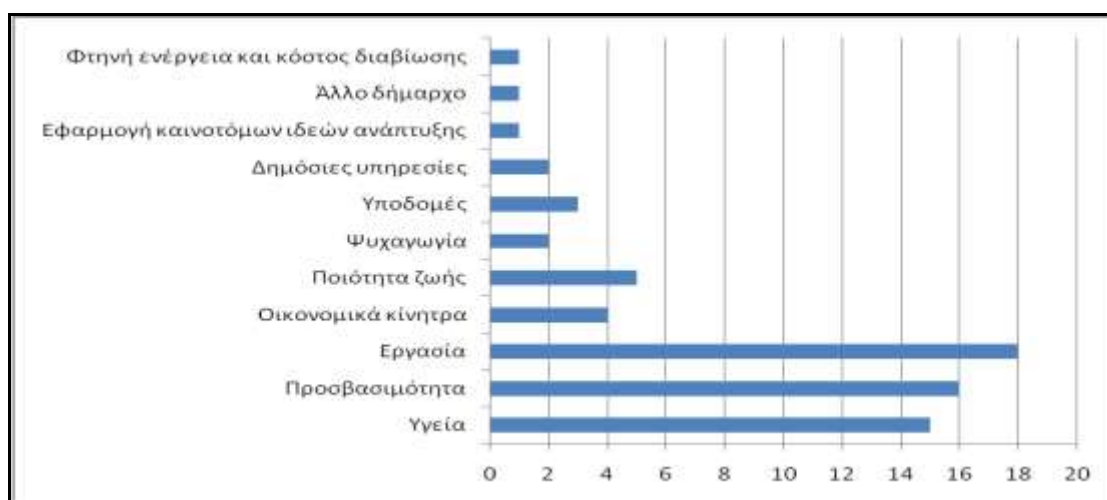
Η πρώτη ερώτηση αυτής της ενότητας εξετάζει το αν οι συμμετέχοντες θα επέλεγαν ή όχι ή υπό ποιες προϋποθέσεις τον Άγιο Ευστράτιο ως τόπο μόνιμης κατοικίας (Διάγραμμα 28).

Διάγ

ράμμα 27

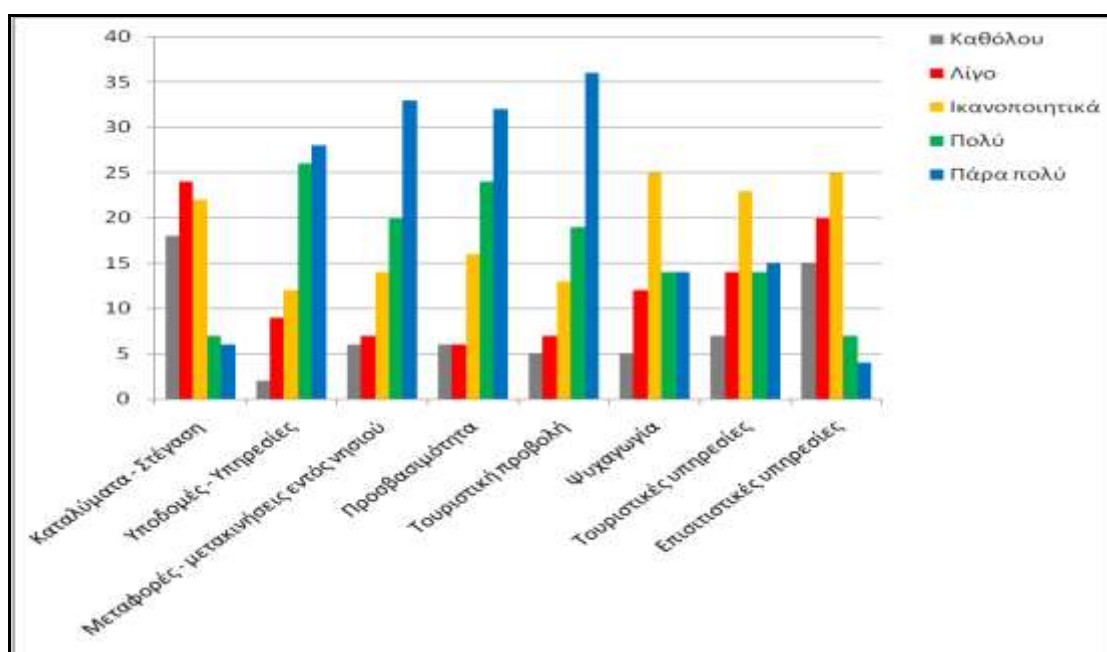
Όπως φαίνεται στο παραπάνω Διάγραμμα 23 απάντησαν θετικά, 27 απάντησαν αρνητικά, ενώ 42 θα επέλεγαν να κατοικήσουν μόνιμα κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις. Όσοι επέλεγαν το «υπό προϋποθέσεις» τους δινόταν η δυνατότητα, σε μια ερώτηση ανοικτού τύπου, να γράψουν ποιες προϋποθέσεις θα επιθυμούσαν να υπάρχουν. Οι απαντήσεις που δόθηκαν, όσες ήταν εφικτό, ομαδοποιήθηκαν σε πεδία όπως η υγεία, όπου περιλαμβάνεται η ιατροφαρμακευτική κάλυψη και περίθαλψη, η εργασία, τα οικονομικά κίνητρα, οι προσβασιμότητα, όπου περιλαμβάνεται η ακτοπλοϊκή διασύνδεση με την ηπειρωτική χώρα και άλλα, μεγαλύτερα και με καλύτερες υποδομές και υπηρεσίες, νησιά, η ποιότητα ζωής, η ψυχαγωγία, οι υποδομές, οι δημόσιες υπηρεσίες, το χαμηλό κόστος διαβίωσης και η φτηνή ενέργεια και οι καινοτόμες ιδέες ανάπτυξης. Οι απαντήσεις παρουσιάζονται στο παρακάτω Διάγραμμα 29.

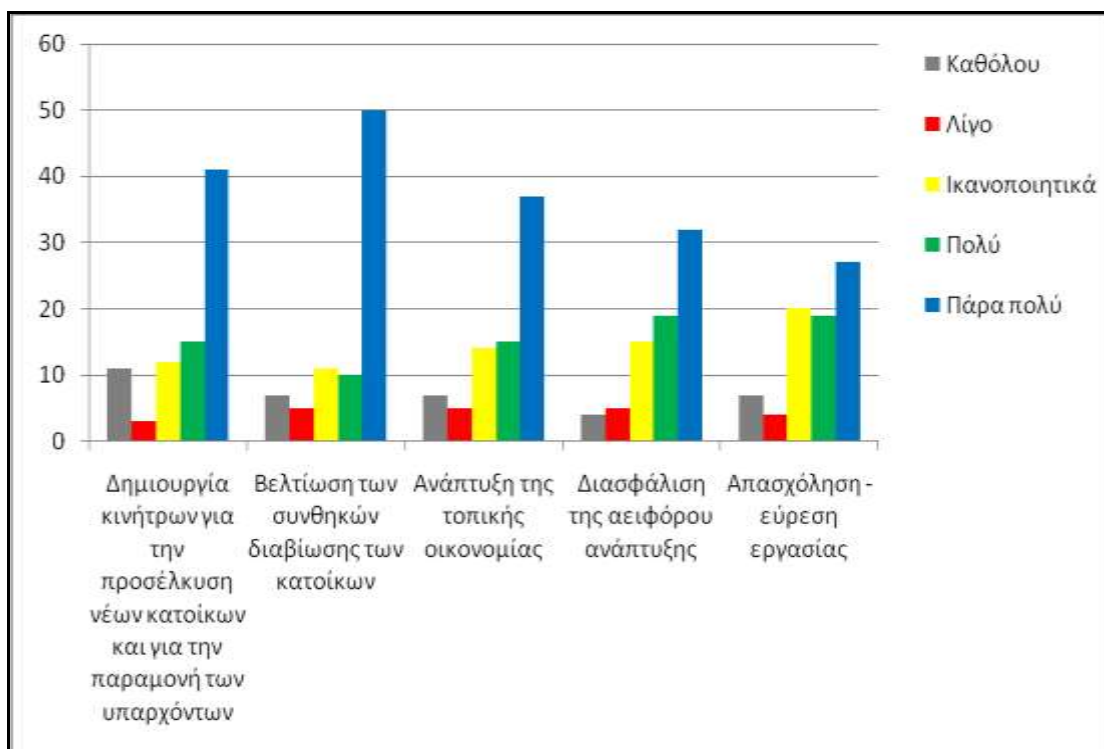
Διάγραμμα 29: Υπό ποιες προϋποθέσεις θα επιλέγατε τον Άγιο Ευστράτιο ως τόπο μόνιμης κατοικίας;

Τις περισσότερες απαντήσεις συγκέντρωσε το πεδίο «Εργασία», 18 απαντήσεις, και ακολούθησαν η «Προσβασιμότητα» και η «Υγεία», 16 και 15 απαντήσεις αντίστοιχα. Η «Ποιότητα ζωής» έλαβε πέντε (5) εγγραφές και τα «Οικονομικά κίνητρα» τέσσερις (4). Οι υπόλοιπες απαντήσεις παρουσίασαν από μια ως τρεις εγγραφές.

Η επόμενη ερώτηση, η οποία είναι και η πιο μακροσκελής του ερωτηματολογίου, εξετάζει το κατά πόσο μπορεί ο δήμος με τις πολιτικές που εφαρμόζει να παρέμβει ώστε να βελτιωθούν διάφοροι τομείς που συμβάλλουν στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Είναι μια σύνθετη σε μορφή ερώτηση όπου συνδυάζεται η πεντάβαθμη κλίμακα Likert (1= Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Ικανοποιητικά, 4= Πολύ, 5= Πάρα πολύ) με την δυνατότητα πολλαπλών επιλογών. Τα αποτελέσματα για λόγους ευκολότερης πρόσβασης και μελέτης παρουσιάζονται σε δυο πίνακες (Διάγραμμα 30 και 31). Όπως φαίνεται στα δυο διαγράμματα οι τομείς που πιστεύεται ότι ο δήμος μπορεί να παρέμβει είναι ο τομέας της «Βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης» και της «Δημιουργίας κινήτρων για την παραμονή και προσέλκυση κατοίκων», με 50 και 41 επιλογές «πάρα πολύ» αντίστοιχα. Ακολουθούν οι τομείς της ανάπτυξης της τοπικής οικονομίας και της τουριστικής προβολής, με 37 και 36 εγγραφές στο πεδίο «πάρα πολύ». Οι τομείς «Προσβασιμότητα» και «Μεταφορές-μετακινήσεις» συγκεντρώνουν 33 και 32 εγγραφές στο «Πάρα πολύ» ενώ οι τομείς «Επισιτιστικές υπηρεσίες» και «Καταλύματα – στέγαση» θεωρούνται ως οι τομείς όπου ο δήμος μπορεί να παρέμβει το λιγότερο.

Διάγραμμα 30

Διάγραμμα 31

Η τελευταία ερώτηση του ερωτηματολογίου αφορά στο κατά πόσο οι πολιτικές που εφαρμόζονται από τον δήμο Αγίου Ευστρατίου συμβάλλουν ώστε το νησί να γίνει ανταγωνιστικός και επιθυμητός τόπος, είτε ως τουριστικός προορισμός είτε ως τόπος μόνιμης κατοικίας. Η ερώτηση παρουσιάστηκε σε κλίμακα Likert με τέσσερις, αντί των πέντε, όμως διαβαθμίσεις, κυμαινόμενη από «καθόλου» ως «πολύ» (1=καθόλου, 2=Λίγο, 3= ικανοποιητικά, 4=πολύ). Όσον αφορά στο ερώτημα για τον Άγιο Ευστράτιο ως τουριστικό προορισμό οι απαντήσεις που δόθηκαν παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 32.

Διάγραμμα 32

Η επιλογή «Ίκανοποιητικά» έλαβε 33 εγγραφές, ενώ οι επιλογές «Λίγο» και «Καθόλου» 28 και 22 αντίστοιχα. Ως επιθυμητός και ανταγωνιστικός τουριστικός προορισμός επελέγη μόνο από 8 άτομα.

Στο ερώτημα που αφορά στον Άγιο Ευστράτιο ως τόπο μόνιμης κατοικίας, σύμφωνα με τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 33 η πλειοψηφία των συμμετεχόντων, 38 άτομα, θεωρεί ότι είναι «Λίγο» ελκυστικός ως τόπος μόνιμης κατοικίας και 33 ότι δεν είναι «Καθόλου». «Ίκανοποιητικά» και «Πολύ» απάντησαν 17 άτομα, 11 και 6 αντίστοιχα.

Διάγραμμα 33

Η μελέτη και εξέταση του συνόλου των απαντήσεων του ερωτηματολογίου μπορεί να οδηγήσει στην εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων πρωτίστως για τις ανησυχίες που βιώνουν οι κάτοικοι, μόνιμοι και μη, όπως η προσβασιμότητα, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, οι συνθήκες και η ποιότητα ζωής, και ακολούθως να λειτουργήσουν ως σημείο αναφοράς για τον μελλοντικό σχεδιασμό κι εφαρμογή πολιτικών από τον δήμο Αγίου Ευστρατίου. Στην ενότητα που ακολουθεί θα παρουσιαστούν και θα αναλυθούν τα συμπεράσματα που εξήχθησαν.

3.3. Συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα της έρευνας μπορούν να οδηγήσουν σε πολύ χρήσιμες διαπιστώσεις και να λειτουργήσουν ως κατευθυντήριοι μοχλοί για τον περαιτέρω σχεδιασμό των πολιτικών του δήμου. Αν και το βασικό θέμα της έρευνας είναι ο σχεδιασμός και εφαρμογή πολιτικών που αφορούν στον τουρισμό δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι ο τουρισμός ως δραστηριότητα σχετίζεται άμεσα με τις αρχές της βιώσιμης αειφόρου ανάπτυξης και έχει αντίκτυπο, θετικό ή αρνητικό, σε όλους τους τομείς της, στο περιβάλλον, στην οικονομία, στον πολιτισμό και στην κοινωνία, και επηρεάζεται τόσο από

τις αποφάσεις και πολιτικές της κεντρικής διοίκησης όσο και από αυτές της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Στην παρούσα ενότητα θα εξετασθούν ορισμένες από τις απαντήσεις που δόθηκαν καθώς από αυτές συνεπάγονται πολύτιμα συμπεράσματα. Το πρώτο σημείο που είναι άξιο αναφοράς είναι ο τομέας της απασχόλησης καθώς οι απαντήσεις που δόθηκαν περιλαμβάνουν πολύ λίγα άτομα, μόλις 6 σε σύνολο 93, που δηλώνουν ότι ασχολούνται αποκλειστικά με τις τουριστικές υπηρεσίες, καταλύματα και επισιτιστικές υπηρεσίες. Σε αυτό το σημείο διακρίβώνεται η πολυέργεια της ελληνικής οικογένειας της υπαίθρου (Δοξιάδης Α., 2015, και Κίζος Αθ., 2018) η οποία ασχολείται με πολλούς τομείς της οικονομίας ταυτόχρονα προσπαθώντας να συμπληρώσει το εισόδημα της καθώς οι νησιωτικές περιοχές χαρακτηρίζονται ως οικονομίες μικρής κλίμακας και επομένως η αποκλειστική απασχόληση με ένα μόνο τομέα της οικονομίας δεν αρκεί για την εξασφάλιση των απαραίτητων εσόδων για μια αξιοπρεπή διαβίωση. Αφαιρώντας τα 41 άτομα που δήλωσαν επισκέπτες ή συμβασιούχοι, οι οποίοι κατά πάσα πιθανότητα δεν έχουν άλλες οικονομικές δραστηριότητες στο νησί, τα υπόλοιπα 52 άτομα σχετίζονται έμμεσα ή άμεσα, ως δευτερεύουσα απασχόληση, με τις τουριστικές υπηρεσίες είτε ενοικιάζοντας καταλύματα, είτε απασχολούμενοι στις επισιτιστικές υπηρεσίες εποχικά, είτε ανεφοδιάζοντας με προϊόντα, τα οποία παράγουν οι ίδιοι ή αλιεύουν, τα τοπικά καταστήματα. Επιπλέον 80 στους 92, ποσοστό περίπου 87%, απάντησαν ότι η τουριστική ανάπτυξη, υπό όρους φυσικά, θα ωφελούσε τόσο τον δήμο όσο και τους κατοίκους του. Φαίνεται λοιπόν ξεκάθαρα η επίδραση του τουρισμού, ο οποίος δρα ως συμπληρωματική πηγή εσόδων, στον τομέα της οικονομίας.

Το αμέσως επόμενο πεδίο που χρήζει προσοχής είναι γενική εικόνα που απορρέει από τις απαντήσεις σχετικά με τις δράσεις και πολιτικές του δήμου. Σε όσες ερωτήσεις αναφέρεται ο δήμος ως φορέας δράσεων και πολιτικών οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν, ως επί το πλείστον, αρνητικές, κυμαινόμενες από «Καθόλου» ως «Λίγο» και από το «Πολύ κακή» ως «Κακή». Ενδεικτικά θα αναφερθούν τα ερωτήματα που αναφέρονται στο κατά πόσο συμβάλλουν οι πολιτικές του δήμου στην βελτίωση της ποιότητας ζωής, στην αναβάθμιση της τοπικής οικονομίας, στην ανάδειξη των ιδιαίτερων τοπικών χαρακτηριστικών, και την διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής όπου, σχεδόν, 6 στους 10, απάντησαν από «καθόλου» ως «λίγο», 54 στους 91, στις ενέργειες που κάνει για την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας με στόχο να τονώσει την τοπική οικονομία, όπου 62

στους 91 επέλεξαν καθόλου και λίγο, ποσοστό σχεδόν 68%, στις δράσεις για την ανάδειξη και προώθηση του τοπικού τουριστικού προϊόντος, όπου 61 άτομα επέλεξαν καθόλου ως λίγο, ποσοστό περίπου 68%, στις δράσεις που συμβάλλουν στην διασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης, με 60 από τις 92 εγγραφές να βρίσκονται στο καθόλου και το λίγο, ποσοστό 65%, και στις πολιτικές του δήμου ώστε να καταστήσει το νησί ένα κατάλληλο τόπο μόνιμης διαβίωσης, όπου 8 στους 10 επέλεξαν το «καθόλου» και το «λίγο», 71 άτομα στο σύνολο, καθώς και τα ερωτήματα που αφορούν στις δράσεις για την περιβαλλοντική διαχείριση από τον δήμο, στο οποίο 56 στους 92 την κρίνουν από «πολύ κακή» ως «κακή», ποσοστό 61%, και στις δράσεις που αφορούν την πολιτιστική διαχείριση και ανάδειξη του τοπικού πολιτιστικού προϊόντος, στην οποία ερώτηση 52 από τους 92 που την απάντησαν επέλεξαν «πολύ κακή» και «κακή», ποσοστό περίπου 57%. Συνολικά θα μπορούσε να εξαχθεί ότι 2 στους 3 κατοίκους, μόνιμους και μη, είναι δυσαρεστημένοι από τις πολιτικές του δήμου σε αυτούς τους τομείς. Προστιθέμενο στα παραπάνω έρχεται και το ερώτημα που αφορά στις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ο δήμος στην χάραξη κι εφαρμογή των πολιτικών του, όπου η μεγάλη πλειοψηφία των συμμετεχόντων θεωρεί υπεύθυνο τον δήμο και το δημοτικό συμβούλιο είτε λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος, 52,7%, είτε λόγω έλλειψης των απαραίτητων γνώσεων, 46,2%, είτε λόγω έλλειψης πολιτικής βούλησης, 39,6%. Ως αντίλογος όμως αναγνωρίζεται το γεγονός ότι οι υπηρεσίες του δήμου, παρά τις αυξημένες αρμοδιότητες που τις έχουν ανατεθεί βάσει της πιο πρόσφατης νομοθεσίας, Ν. 4555/2018, είναι υποστελεχωμένες και χωρίς το κατάλληλα καταρτισμένο προσωπικό, 25,3% και 41,8% αντίστοιχα, καθώς και η δυσκολία πρόσβασης και αμεσότητας στην διεκπεραίωση των υποθέσεων, 51,6%. Επιπλέον, κρίνεται από 62 στους 92 ερωτηθέντες, ποσοστό 67,3%, ότι οι κάτοικοι δεν ενδιαφέρονται και δεν συμμετέχουν αρκετά στην διαδικασία της διαβούλευσης και της λήψης αποφάσεων στερώντας έτσι από το δήμο το πλεονέκτημα της πολυφωνίας και της γόνιμης κριτικής και ανταλλαγής απόψεων πάνω στην χάραξη των πολιτικών του.

Ένα ακόμη εύρημα που προκύπτει από τις απαντήσεις που δόθηκαν σχεδόν σε όλα τα ερωτήματα που εξετάζαν το τι χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, είτε επρόκειτο για την βελτίωση της ποιότητας ζωής, είτε για την βελτίωση και ανάδειξη της εικόνας του τόπου ως πιο ελκυστικό τόπο προορισμού αλλά και μόνιμης διαβίωσης, είτε αφορούσαν στην τόνωση της τοπικής οικονομίας, είτε τις προϋποθέσεις για την επιλογή του νησιού ως τόπο μόνιμης κατοικίας, είναι το θέμα της προσβασιμότητας και μεταφορών. Η θέση των νησιών της λεγόμενης άγονης γραμμής, και δη περισσότερο η θέση του Αγίου Ευστρατίου

που είναι το πιο απομακρυσμένο νησί από οποιαδήποτε γειτονική στεριά, καθιστούν την ανάγκη προσβασιμότητας και μεταφορών αδήριτη. Η δυσκολία πρόσβασης δυσχεραίνει τον σχεδιασμό πολιτικών και εφαρμογή δράσεων καθώς υπάρχει άμεση εξάρτηση τόσο από τις καιρικές συνθήκες όσο και από τα πλοία που εκτελούν τα δρομολόγια της άγονης γραμμής που ομολογουμένως δεν είναι και τα διαμάντια του ελληνικού επιβατικού στόλου. Η περίπτωση της διπλής νησιωτικότητας η οποία είναι πολύ έντονη στο νησί, η υποστελέχωση των δημοτικών υπηρεσιών, η έλλειψη πλήρως εξοπλισμένου και επανδρωμένου νοσοκομείου, η απουσία εξειδικευμένων επαγγελματιών, όπως δικηγόροι, λογιστές, φαρμακοποιοί και διάφορες ειδικότητες ιατρών αναγκάζει τους κατοίκους να μετακινούνται στο γειτονικό νησί της Λήμνου ή και στην ηπειρωτική χώρα για να μπορέσουν να διεκπεραιώσουν τις υποθέσεις τους. Οι κάτοικοι έχοντας αποδεχτεί το γεγονός ότι ζουν στο πιο απομακρυσμένο νησί της χώρας αποζητούν τουλάχιστον την σιγουριά των μετακινήσεων από και προς άλλα μέρη. Η βελτίωση της προσβασιμότητας στον Άγιο Ευστράτιο θα επιφέρει πολλαπλά οφέλη στην τοπική κοινωνία. Πρωτίστως θα μειώσει το αίσθημα της απομόνωσης και της ανασφάλειας που βιώνουν οι κάτοικοι, έπειτα θα μπορέσει να δώσει το έναυσμα για την αύξηση της επισκεψιμότητας του νησιού αυξάνοντας έτσι τις τουριστικές ροές, μεγαλώνοντας την τουριστική περίοδο και τονώνοντας την τοπική οικονομία. Η δυνατότητα όμως του δήμου Αγίου Ευστρατίου να παρέμβει στην βελτίωση των όρων προσβασιμότητας είναι αρκετά περιορισμένη και εξαρτάται κυρίως από τις αποφάσεις και πολιτικές των φορέων της κεντρικής διοίκησης οι οποίοι είναι υποχρεωμένοι, ακόμη και συνταγματικά, να εξετάζουν και να λαμβάνουν υπόψη τους την ιδιαιτερότητα των νησιωτικών τόπων.

Το πεδίο όμως που ο δήμος με τις πολιτικές του μπορεί να παρέμβει είναι αυτό της τόνωσης της τοπικής οικονομίας και της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, είτε για την κάλυψη των υποστελεχωμένων δημοτικών υπηρεσιών, είτε για την δημιουργία των προβλεπόμενων δημοτικών υπηρεσιών που απουσιάζουν εντελώς, είτε προσφέροντας οικονομικά κίνητρα για την δημιουργία θέσεων στον ιδιωτικό τομέα. Οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες απάντησαν ότι ο δήμος πρέπει να λάβει πρωτοβουλίες για την δημιουργία θέσεων απασχόλησης, ποσοστό 50%, και να συνδράμει στην τόνωση της τοπικής οικονομίας με την παροχή κινήτρων σε νέους ανθρώπους που επιθυμούν να επενδύσουν στον τόπο, ποσοστό 62%. Επιπλέον, στο ανοικτού τύπου ερώτημα υπό ποιες προϋποθέσεις θα μπορούσε να επιλεγεί ο Άγιος Ευστράτιος ως τόπος μόνιμης κατοικίας οι περισσότερες απαντήσεις, 18 εγγραφές, καταγράφηκαν στο πεδίο εύρεσης και

εξασφάλισης εργασίας, δείχνοντας την πρόθεση επιστροφής κατοίκων στο νησί με την προϋπόθεση ότι τα μπορούν να εξασφαλίσουν τουλάχιστον τα αναγκαία προς το ζην. Η πρωτοβουλία του δήμου να συμβάλλει στην δημιουργία θέσεων εργασίας και στην παροχή οικονομικών κινήτρων θα διαδραματίσει καταλυτικό ρόλο στην βελτίωση της ποιότητας ζωής και της κοινωνικής συνοχής καθώς θα δώσει εφόδια και κίνητρα στους κατοίκους ώστε να μην μεταναστεύουν σε άλλα μέρη προς αναζήτηση εργασίας και ίσως να προσελκύσει και νέους αμβλύνοντας, ή ακόμη και εξαλείφοντας, το πρόβλημα της ερημοποίησης των νησιών.

Φτάνοντας στο πεδίο του τουρισμού, ο οποίος θεωρείται ως ο τομέας με τις περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης συγκεντρώνοντας 49 στις 91 απαντήσεις, ποσοστό 53,8%, εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις που δίνονται σχετικά με το ποιες μορφές θα ήταν πιθανόν, αν γίνονταν οι κατάλληλες ενέργειες, να αναπτυχθούν στο νησί. Πέρα από τον τουρισμό θαλάσσιων δραστηριοτήτων που είναι πιθανόν να αναπτυχθεί λόγω της γεωγραφίας του τόπου, επελέγη 35 φορές ως «πιθανόν» να αναπτυχθεί και 30 φορές ως «σίγουρα ναι», συγκεντρώνοντας το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό επιλογής μετά τον τουρισμό αναψυχής και ξεκούρασης, οι υπόλοιπες μορφές τουρισμού που οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι υπάρχουν δυνατότητες ανάπτυξης κατατάσσονται στις λεγόμενες ήπιες μορφές τουρισμού (Ανδριώτης Κ., 2008). Ο θρησκευτικός τουρισμός, συγκεντρώσε 28 εγγραφές, καθώς υπάρχουν διάσπαρτα στο νησί πολλά εκκλησάκια και εντός του οικισμού δυο ναοί⁵⁴, εκτός του κεντρικού ναού, οι οποίοι πέρα από τη θρησκευτική σημασία τους παρουσιάζουν και ιστορικό ενδιαφέρον, και η σπηλιά όπου μόνασε ο Άγιος Ευστράτιος που έδωσε και το όνομα του στο νησί. Ο αγροτουρισμός, ίσως η πιο ανερχόμενη μορφή τουρισμού παγκοσμίως αυτή τη στιγμή, έλαβε 27 εγγραφές όπως και ο πολιτιστικός τουρισμός, και ακολουθεί ο γαστρονομικός τουρισμός με 25 επιλογές, καθώς το «Κατσικάκι Αγίου Ευστρατίου και Λήμνου» έχει ήδη χαρακτηριστεί ως προϊόν ΠΟΠ και ΠΓΕ με τον κανονισμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, 2022/2065, στις 14-11-2022, και έχει εδραιωθεί στην συνείδηση των καταναλωτών ως προϊόν υψηλής διατροφικής αξίας και γεύσης. Οι επόμενες μορφές τουρισμού που συμπληρώνουν την λίστα είναι ο οικοτουρισμός, 21 εγγραφές, ο περιπατητικός τουρισμός και ο τουρισμός 3^{ης} ηλικίας που έλαβαν από 20 εγγραφές έκαστος. Ως επιβεβαίωση των

---

⁵⁴ Ο Ναός των Αγίων πέντε μαρτύρων, ο οποίος χτίστηκε πάνω από αρχαιοελληνικό ναό το 1693 και ο Ναός του Αγίου Βασιλείου, μεταβυζαντινός ναός, του 1727.

παραπάνω στοιχείων έρχεται η ερώτηση ανοιχτού τύπου που δόθηκε στους συμμετέχοντες όπου τους ζητούνταν να γράψουν τι θεωρούν ως χαρακτηριστικό τοπικό προϊόν. Οι περισσότερες εγγραφές, 33, αναφέρονταν στο φυσικό περιβάλλον του νησιού το οποίο είναι ακόμη ανέγγιχτο από την τουριστική ανάπτυξη και στα τοπικά προϊόντα, είτε κτηνοτροφικά, είτε γαλακτοκομικά, είτε προϊόντα αλιείας, που συγκέντρωσαν 28 εγγραφές, η, νεώτερη κυρίως, ιστορία του τόπου παρουσίασε 12 εγγραφές και η ηρεμία και χαλάρωση που προσφέρει το νησί 10. Τα τοπόσημα, Δάσος της Βελανιδιάς, Μαράσλειος σχολή, μνημείο Ν. Σιαλμά έλαβαν τέσσερις εγγραφές, καθιστώντας όμως εμφανή την απουσία εγγραφής του Μουσείου της Δημοκρατίας ως σημείο αναφοράς. Η πιο πιθανή εξήγηση που μπορεί να δοθεί για αυτή την απουσία είναι ότι το θεωρούν αναπόσπαστο κομμάτι της νεώτερης ιστορίας του τόπου και για αυτό δεν αναφέρεται ξεχωριστά. Εξάγεται έτσι το συμπέρασμα ότι αυτά που θεωρούνται ως χαρακτηριστικά τοπικά τουριστικά προϊόντα είναι σε συμφωνία με τις μορφές τουρισμού που έχουν τις περισσότερες πιθανότητες ανάπτυξης αποδεικνύοντας την επίγνωση που έχουν οι κάτοικοι σχετικά με τις δυνατότητες και τις μορφές τουριστικής ανάπτυξης. Η ουδέτερη, και κλίνοντας προς θετική, στάση, ποσοστά 51,1% και 25% αντίστοιχα, των κατοίκων απέναντι στον τουρισμό πηγάζει από το γεγονός ότι ο τόπος ακόμη δεν έχει μπει στην ζώνη τον νησιών με υψηλή, για το μέγεθος τους, επισκεψιμότητα διατηρώντας έτσι την αυθεντικότητα του αλλά και στην κατανόηση των οικονομικών κυρίως ευκαιριών που παρουσιάζονται από τις τουριστικές δραστηριότητες. Ευοίωνο είναι το γεγονός ότι ο μαζικός τουρισμός, ως μορφή τουρισμού, έλαβε τις περισσότερες εγγραφές στο «σίγουρα όχι» δείχνοντας έτσι ότι τα προβλήματα που επιφέρει η άκρατη τουριστική ανάπτυξη δεν είναι ούτε επιθυμητά, ούτε εφικτά, λόγω των ιδιαίτερων τοπογεωγραφικών συνθηκών του νησιού, να συμβούν. Το αγκάθι στην επικείμενη τουριστική ανάπτυξη είναι ότι οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες θεωρούν ότι οι υποδομές και οι υπηρεσίες που προσφέρονται στον τομέα του τουρισμού δεν είναι επαρκείς για να καλύψουν τις ανάγκες των επισκεπτών καθώς οι επιλογές «καθόλου» και «λίγο» συγκέντρωσαν αθροιστικά 68 εγγραφές, ποσοστό 74%, γεγονός που μαρτυρά ότι πρέπει να γίνουν ενέργειες και από τον δήμο αλλά και από τους ιδιώτες που ασχολούνται με τον τουρισμό με σκοπό την βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και υποδομών. Οι ευκαιρίες για βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη που παρουσιάζονται είναι πολλές και θα πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη κατά την σύνταξη του επόμενου Στρατηγικού και Επιχειρησιακού

Προγραμματισμού του δήμου καθώς θα μπορέσουν να συμβάλλουν στην ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τόπου.

Από την άλλη πλευρά όμως τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του δήμου όσον αφορά στην λήψη αποφάσεων και σχεδιασμό πολιτικών που προέκυψαν από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων αφήνουν μια νότα αισιοδοξίας για τους μελλοντικούς χειρισμούς. Ως κυριότερο πλεονέκτημα, πέρα από την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη των κατοίκων, την ιδιαιτερότητα του ίδιου του τόπου και την αυθεντική ποιότητα του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος, θεωρείται το μικρό μέγεθος του δήμου διότι δίνει την δυνατότητα στο δημοτικό συμβούλιο να έχει ευελιξία τόσο στην λήψη αποφάσεων όσο και στην εφαρμογή καινοτόμων δράσεων δεδομένων των αντικειμενικών δυσχερειών που καλείται να αντιμετωπίσει.

Το γενικότερο συμπέρασμα που απορρέει είναι ότι τα αποτελέσματα που εξήχθησαν από το ερωτηματολόγιο δεν είναι κολακευτικά για τις πολιτικές που εφαρμόζει ο δήμος Αγίου Ευστρατίου όσον αφορά στην διασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης και της ανάδειξης του τουριστικού προϊόντος του τόπου. Πολιτικές που αφορούν στην προσβασιμότητα, την υγεία, την απασχόληση, την περιβαλλοντική και πολιτιστική διαχείριση πρέπει να αναθεωρηθούν και να επανασχεδιαστούν Ωστόσο παρά την αρνητική, ως προς τις δράσεις του δήμου, κλίση των απαντήσεων, η κατάσταση με ένα πιο προσεκτικό και στοχευμένο σχεδιασμό, λαμβάνοντας υπόψη και τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου, αλλά και συμβαδίζοντας με τις οδηγίες που προέρχονται τόσο από την κεντρική διοίκηση όσο και από την Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να βελτιωθεί, καθιστώντας τον τόπο ελκυστικό τόσο ως τουριστικό προορισμό όσο και ως τόπο μόνιμης κατοικίας.

3.4. Προτάσεις – Παρουσίαση ευκαιριών και δυνατοτήτων

Ένας από τους κύριους λόγους επίσκεψης ενός τουριστικού προορισμού είναι και οι δραστηριότητες και υπηρεσίες που παρέχονται ανάλογα με τις μορφές τουρισμού που μπορούν να αναπτυχθούν (Βαρβαρέσος Στ., 2005). Ο τόπος οφείλει να παρουσιάσει και τις άλλες, άγνωστες στο ευρύ κοινό, πτυχές της ιστορίας, του πολιτισμού του και της αυθεντικότητας του και να αποτινάξει την φήμη του μόνο ως τόπος εξορίας χωρίς αυτό βέβαια να συνεπάγεται ότι θα αποκηρύξει την νεώτερη ιστορία του. Η νήσος Αγίου Ευστρατίου πληροί πολλές από τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού, περιπατητικού, οικολογικού, φυσιοδιφικού, θρησκευτικού, γαστρονομικού,

πολιτιστικού και ιστορικού τουρισμού, αρκεί να υπάρξει η κατάλληλη ενημέρωση των κατοίκων, ο σωστός σχεδιασμός, και η βούληση και οι πρωτοβουλίες, τόσο από τον δήμο όσο και από τους κατοίκους. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η προώθηση και ανάδειξη των ντόπιων γαλακτοκομικών προϊόντων, μελίχλωρο, φέτα, γάλα, και τροφίμων, όπως τα φλομάρια⁵⁵, ο τραχανάς, οι πίτες, τα οποία είναι υψηλότερης ποιότητας και παρασκευάζονται με τους παραδοσιακούς τρόπους που περνάνε από γενιά σε γενιά και αποτελούν και σημείο πολιτιστικής αναφοράς. Αυτά τα προϊόντα λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών παραγωγής, ελεύθερη βόσκηση, μη χρήση χημικών συμπληρωμάτων, με τις κατάλληλες ενέργειες μπορούν εύκολα να χαρακτηριστούν ως βιολογικά, γεγονός που οδηγεί αυτόματα σε μια υπεραξία πώλησης και συνεπώς στην αύξηση του εισοδήματος των παραγωγών. Η σύσταση ενός αγροτικού συνεταιρισμού θα παρείχε την δυνατότητα ανάδειξης και προώθησης των τοπικών προϊόντων με την δημιουργία ετικέτας προέλευσης και παραγωγής.

Η ανάδειξη της χλωρίδας, πανίδας και των τοπίων φυσικού κάλλους του νησιού και η δυνατότητα πρόσβασης σε αυτά είναι ένα ακόμη σημείο που χρήζει προσοχής. Ο χαρακτηρισμός ολόκληρου του νησιού και της θαλάσσιας περιοχής γύρω από αυτό ως προστατευόμενη ζώνη του δικτύου Natura 2000, το υπεραιωνόβιο δάσος της βελανιδιάς που δεσπόζει στην βόρεια πλευρά του νησιού, η συγκέντρωση μεγάλου πληθυσμού αποδημητικών πτηνών, και ειδικότερα του είδους *Falco eleonora*, γνωστότερου και ως μαυροπετρίτη, η παρουσία σπάνιων ειδών χλωρίδας, καθιστούν τον τόπο ελκυστικό για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού, της παρακολούθησης πτηνών⁵⁶, του περιπατητικού τουρισμού, αλλά και πόλο έλξης επιστημόνων, ερευνητικών ομάδων ή ομάδων φοιτητών που επιθυμούν να μελετήσουν από κοντά αυτά τα είδη. Κοινό σημείο όλων των παραπάνω είναι ο σεβασμός των επισκεπτών προς το περιβάλλον γεγονός που συνάδει με τις αρχές της αειφορίας. Αν και για την κατασκευή οδοποιίας, έργο που χρειάζεται χρόνο και πόρους για να επιτευχθεί, είναι αρμόδια η περιφέρεια, η συντήρηση του υπάρχοντος οδικού δικτύου εμπίπτει στις αρμοδιότητες του δήμου ο οποίος θα πρέπει να μεριμνήσει για την συνεχή του συντήρηση ώστε να το καταστήσει βατό και προσπελάσιμο στους επισκέπτες.

---

⁵⁵ Είδος χειροποίητων ζυμαρικών

⁵⁶ Birdwatching, αναδυόμενη μορφή τουρισμού

Η ανάδειξη των πολιτιστικών και ιστορικών στοιχείων του τόπου σε συνεργασία με πανεπιστήμια, την αρχαιολογική υπηρεσία, την Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου και του υπουργείου Πολιτισμού μπορεί να προσελκύσει επισκέπτες που αναζητούν την πολιτιστική και ιστορική πλευρά των τόπων που επισκέπτονται. Η ανάπτυξη του πολιτιστικού – ιστορικού τουρισμού χρειάζεται αρκετές ενέργειες, που αν όμως γίνουν ο Άγιος Ευστράτιος θα γίνει σημείο πολιτιστικής αναφοράς στο Βόρειο Αιγαίο καθώς έχει να επιδείξει μια πλούσια ιστορία και ένα αξιοσημείωτο πολιτιστικό υπόβαθρο. Από την άλλη και οι κάτοικοι του νησιού έχουν ανάγκη τις πολιτιστικές δραστηριότητες καθώς αυτές συμβάλλουν στην διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής και σύσφιξης των σχέσεων των κατοίκων. Δράσεις όπως καλλιτεχνικά εργαστήρια, μαθήματα μουσικής, φιλαναγνωσία, λειτουργία δανειστικής βιβλιοθήκης, αθλητικές δραστηριότητες μπορούν να συμβάλλουν στην πολιτιστική ανάταση των κατοίκων και κατ' επέκταση στην συναισθηματική τους ευφορία και ψυχολογική τους ισορροπία.

Φτάνοντας στο σημείο που αφορά στην διασφάλιση ευκαιριών εργασίας και οικονομικών κινήτρων, προϋποθέσεις που θεωρούνται αναγκαίες, ώστε να μπορέσουν να παραμείνουν αλλά και να έρθουν νέοι κάτοικοι στο νησί και παρά τις αντικειμενικές δημοσιονομικές δυσκολίες ο δήμος με σωστό οικονομικό προγραμματισμό θα μπορούσε να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας ή να δώσει κίνητρα σε νέους να ξεκινήσουν δικές τους επιχειρήσεις. Όντας ένας οικονομικά υγιής και εύρωστος δήμος, με αρκετά μεγάλο αποθεματικό, με την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας τα κέρδη που θα αποκομίσει θα είναι μεγαλύτερα από τις ζημίες καθώς δεν θα χρειάζεται να αναθέτει τις εργασίες που δεν μπορεί να διεκπεραιώσει σε εξωτερικούς συνεργάτες που αμείβονται αδρά για τις υπηρεσίες που προσφέρουν και από την άλλη θα μπορέσει να προσελκύσει νέους επενδυτές δίνοντας τους οικονομικά κίνητρα συμβάλλοντας στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας τονώνοντας έτσι την τοπική οικονομία.

Επίλογος

Η νήσος του Αγίου Ευστρατίου είναι μια πολύ ιδιαίτερη περίπτωση για ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο. Όντας το πιο απομακρυσμένο νησί από οποιαδήποτε άλλη στεριά της Ελλάδος έχει συνυφάνει την φήμη του με την εξορία, ως τόπος εκτοπισμού αντιφρονούντων. Όμως ο Άγιος Ευστράτιος, *ο Άη Στράτης*, δεν είναι μόνο αυτό. Είναι το μέρος όπου λιγότεροι από 200 μόνιμοι κάτοικοι μάχονται όλο το χρόνο με τις καιρικές συνθήκες και το αίσθημα απομόνωσης για να έχουν και να προσφέρουν μια καλύτερη

ποιότητα ζωής στις οικογένειες τους, είναι το μέρος που προσφέρει ηρεμία και ασφάλεια, ένα μέρος του οποίου η ιστορία και οι παραδόσεις ξεκινάνε από τα βάθη των χρόνων, είναι το μέρος που φιλοδοξεί να γίνει παράδειγμα ενεργειακής διαχείρισης σε ολόκληρη την Ευρώπη μέσω του προγράμματος «Πράσινο Νησί», είναι ένας τόπος εξ ολοκλήρου ενταγμένος στο δίκτυο Natura 2000 με πλούσια χλωρίδα και πανίδα, τόσο επίγεια όσο και υποθαλάσσια, είναι το μέρος που μπορεί να προσφέρει στους επισκέπτες αυθεντικές εμπειρίες, είναι το μέρος όπου μπορούν να δημιουργηθούν πολλές ευκαιρίες βιώσιμης ανάπτυξης με σεβασμό προς τον άνθρωπο, την κοινωνία, το περιβάλλον και τον πολιτισμό.

Παράρτημα 1

Σχεδιασμός και εφαρμογή πολιτικών από τον δήμο Αγίου Ευστρατίου σχετικά με την προώθηση του τοπικού τουριστικού προϊόντος και την διασφάλιση της αειφόρου ανάπτυξης.

Η παρούσα έρευνα διεξάγεται στα πλαίσια της διπλωματικής εργασίας του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών με τίτλο "Δημόσια Διοίκηση και Τοπική Αυτοδιοίκηση". Οι απαντήσεις σας είναι ανώνυμες. Εκτιμώμενος χρόνος συμπλήρωσης 5-8 λεπτά. Σας ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο σας και την προσοχή σας.

Με εκτίμηση, Μουστακάκης Κλεάνθης

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ηλικιακή ομάδα

- 18 - 30
- 30 - 45
- 45 - 60
- 60+

Διαμονή στο νησί του Αγίου Ευστρατίου

- Ντόπιος μόνιμος κάτοικος (12 μήνες)
- Ντόπιος εποχικός κάτοικος (5-7 μήνες)
- Μόνιμος εργαζόμενος
- Συμβασιούχος / Εποχικά εργαζόμενος / Περιστασιακά εργαζόμενος
- Τουρίστας / Επισκέπτης (διαμονή μικρής διάρκειας που δεν αποσκοπεί σε οικονομικό όφελος)

Απασχόληση / Επάγγελμα

- Δημόσιος υπάλληλος
- Συμβασιούχος (δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου)
- Εργολάβος
- Ελεύθερος επαγγελματίας
- Κτηνοτρόφος - Αγρότης
- Ανεργός
- Απασχολούμενος στον τουριστικό τομέα Ουακά
- Συνταξιούχος
- Άνεργος

Εκπαίδευση

- Απόφοιτος δημοτικού
- Απόφοιτος γυμνασίου
- Απόφοιτος λυκείου
- Απόφοιτος ΑΕΙ / ΤΕΙ
- Κάτοχος μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ – ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οι πολιτικές των ΟΤΑ έχουν ως στόχο να συμβάλουν στην αναβάθμιση και βελτίωση της κοινωνικής συνοχής, της ποιότητας ζωής, της τοπικής οικονομίας, και στην ανάδειξη των τοπικών πολιτιστικών στοιχείων και των ιδιαίτερων τοπικών χαρακτηριστικών.

Θεωρείτε ότι οι πολιτικές του Δήμου Αγ. Ευσταθίου στοχεύουν και συνδράμουν προς αυτή την κατεύθυνση:

Καθόλου   Λίγο   Ικανοποιητικά   Πολύ   Πάρα πολύ

Ποιες παρεμβάσεις ή βελτιώσεις θεωρείτε ότι πρέπει να γίνουν για την καλύτερη διαβίωση αυτών που διαμένουν αλλά και για την προσέλκυση νέων κατοίκων στο νησί;

Δεν χρειάζεται να συμπληρωθούν όλες οι επιλογές που δίνονται. Επιλέξτε αυτά που θεωρείτε πιο σημαντικά με σειρά προτεραιότητας.

	<i>Το πιο αναγκαίο</i>	<i>Χρειάζεται πολύ</i>	<i>Χρειάζεται</i>
Καταλύματα - Στέγωση			
Υποδομές – Υπηρεσίες			
Μεταφορές – Μετακινήσεις εντός νησιού			
Προσβασιμότητα			
Απασχόληση – Εύρεση Εργασίας			
Ψυχαγωγία			
Επισιτιστικές υπηρεσίες			

Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι οι κάτοικοι δείχνουν ενδιαφέρον για τα κοινά και συμμετέχουν στην διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικών και λήψης αποφάσεων που αφορούν στην τοπική διακυβέρνηση;

Καθόλου   Λίγο   Ικανοποιητικά   Πολύ   Πάρα πολύ

ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Ένας από τους πολύ σημαντικούς ρόλους των ΟΤΑ είναι η δημιουργία, πάντα σύμφωνα με τις τοπικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες, νέων θέσεων εργασίας με σκοπό την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική ευμάρεια και ευημερία.

Βάσει της παραπάνω διαπίστωσης θεωρείτε ότι οι πολιτικές του Δήμου στοχεύουν στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, είτε στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, είτε σε συνεργασία με ιδιωτικές επιχειρήσεις, με σκοπό την προσέλκυση νέων κατοίκων και την αποτροπή των ήδη μόνιμων κατοίκων να μεταναστεύσουν/ μετακινηθούν προς αναζήτηση εργασίας;

Καθόλου   Λίγο   Ικανοποιητικά   Πολύ   Πάρα πολύ

Σε ποιον τομέα θεωρείτε ότι υπάρχουν οι περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης στο νησί του Αγ. Ευστρατίου;

- Δημόσιο τομέα
- Ιδιωτικό τομέα (ελεύθεροι επαγγελματίες - αυτοαπασχολούμενοι)
- Κτηνοτροφία
- Αλιεία
- Τουρισμό

Ποια από τα παρακάτω θεωρείτε ότι χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής για την τόνωση της τοπικής οικονομίας και την προσέλκυση νέων κατοίκων; (Διαλέξτε ως τρία με σειρά προτεραιότητας κατά την γνώμη σας).

	<i>Το πιο σημαντικό</i>	<i>Χρειάζεται πολύ</i>	<i>Χρειάζεται</i>
Εργασιακά - οικονομικά κίνητρα από το κράτος			
Πρωτοβουλία του δήμου για την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας			
Υποδομές - Υπηρεσίες			
Προσβασιμότητα			
Καταλύματα			
Μετακινήσεις - μεταφορές εντός νησιού			
Ψυχαγωγία			
Τουριστικές υπηρεσίες			
Επισιτιστικές υπηρεσίες (εστιατόρια, καφέ, μπάρ)			
Ιδιωτική πρωτοβουλία δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας			

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο τουρισμός διακρίνεται σε δυο κατηγορίες, τον **μαζικό**, όπου προσφέρονται εκτεταμένες και οργανωμένες υποδομές και υπηρεσίες και δημιουργείται σχεδόν αποκλειστική οικονομική εξάρτηση όλων των άλλων παραγωγικών κλάδων από τον τουρισμό, με τις όποιες επιπτώσεις της ανάπτυξης του στην τοπική κοινωνία, την οικονομία και το περιβάλλον, και τον **ειδικό εναλλακτικό** τουρισμό, που συνδέεται κυρίως με τον σεβασμό της τοπικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής δομής και την αναζήτηση ειδικών κινήτρων όπως για παράδειγμα φυσιολατρία, γαστρονομία, πολιτιστικές διαδρομές, γνωριμία με τις τοπικές παραδόσεις κ.α. (Κοκκόσης Χ., Τσάρτας Π., 2019).

Ποια ή ποιες μορφές τουρισμού θεωρείτε ότι θα έφθισκαν πρόσφορο έδαφος και κατάλληλες συνθήκες ανάπτυξης στον Αγ. Ευστράτιο;

Δεν χρειάζεται να απαντηθούν / συμπληρωθούν όλες οι επιλογές. Σημειώστε αυτές που θεωρείτε πιο σημαντικές είτε για να αναπτυχθούν, είτε όχι.

	Σίγουρα ναι	Πιθανόν, χρειάζονται όμως οι κατάλληλες ενέργειες	Σίγουρα όχι
Μαζικός Τουρισμός			
Αλιευτικός τουρισμός			
Αγροτουρισμός			
Περιπατητικός τουρισμός			
Ιστορικός τουρισμός			
Θρησκευτικός τουρισμός			
Συνεδριακός τουρισμός			
Γαστρονομικός τουρισμός			
Αθλητικός τουρισμός			
Τουρισμός θαλάσσιων δραστηριοτήτων			
Χειμερινός τουρισμός			
Οικοτουρισμός			
Πολιτιστικός τουρισμός			
Τουρισμός αναψυχής και ξεκούρασης			
Τουρισμός 3 ^{ης} ηλικίας			

Θεωρείτε ότι η τουριστική ανάπτυξη θα ωφελούσε τον Δήμο Αγ. Ευστρατίου και κατ' επέκταση τους κατοίκους του;

Καθόλου   Λίγο   Ικανοποιητικά   Πολύ   Πάρα πολύ

Θεωρείτε ότι οι υποδομές και παρिζόμενες υπηρεσίες στο νησί είναι επαρκείς για να καλύψουν την υποδοχή, φιλοξενία και ψυχαγωγία των τουριστών;

Καθόλου   Λίγο   Ικανοποιητικά   Πολύ   Πάρα πολύ

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ποια από τα παρακάτω θεωρείτε ότι χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής ή/και βελτίωσης για την ανάδειξη του νησιού και την βελτίωση της εικόνας του ως τουριστικό προορισμό;

Δεν χρειάζεται να συμπληρωθούν όλες οι επιλογές. Σημειώστε αυτά που θεωρείτε πιο σημαντικά ανάλογα με τον βαθμό βαρύτητας που θεωρείτε ότι έχουν.

	<i>Το πιο σημαντικό</i>	<i>Χρειάζεται πολύ</i>	<i>Χρειάζεται</i>
<i>Καταλύματα - Στέγαση</i>			
<i>Υποδομές – Υπηρεσίες</i>			
<i>Μεταφορές – Μετακινήσεις εντός νησιού</i>			
<i>Προσβασιμότητα</i>			
<i>Τουριστικές υπηρεσίες / δραστηριότητες</i>			
<i>Πολιτιστικές δραστηριότητες</i>			
<i>Ψυχαγωγία</i>			
<i>Επισιτιστικές υπηρεσίες (εστιατόρια – καφέ – μπαρ)</i>			

Ποια θεωρείτε ότι είναι η στάση των κατοίκων, μονίμων και μη, απέναντι στον τουρισμό και την τουριστική ανάπτυξη;

Πολύ αρνητική   Αρνητική   Ουδέτερη   Θετική   Πολύ θετική

Τα τουριστικά προϊόντα μπορούν να χωριστούν σε δυο κατηγορίες, τα ελεύθερα προϊόντα, όπως για παράδειγμα οι άνθρωποι που αποτελούν την τοπική κοινωνία, ο περιβάλλον χώρος (τα τοπία φυσικού κάλλους, οι παραλίες, η χλωρίδα και η πανίδα), ο τοπικός πολιτισμός (ιστορία, μνημεία, αρχιτεκτονική κληρονομιά, υλική και άυλη κληρονομιά, παραδόσεις), το κλίμα (ήπιος μεσογειακό, ήλιος, χιόνι) και τα προϊόντα οικονομικής φύσης, τα οποία είναι το αποτέλεσμα της παραγωγική προσπάθειας των ανθρώπων, όπως για παράδειγμα οι υποδομές, οι υπηρεσίες, τα καταλύματα, τα τοπικά προϊόντα (τρόφιμα, ποτά, ενθύμια) και η ψυχαγωγία (Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ., 2004).

Τι θα ορίζατε ως το πλέον χαρακτηριστικό τουριστικό προϊόν του Αγίου Ευστρατίου;

Παρακαλώ γράψτε την απάντησή σας: _____

Θεωρείτε ότι οι πολιτικές του Δήμου συνδράμουν στην ανάδειξη και προώθηση του τοπικού τουριστικού προϊόντος;

Καθόλου   Λίγο   Ικανοποιητικά   Πολύ   Πάρα πολύ

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ποια θεωρείτε ότι είναι τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του Δήμου για την χάραξη και εφαρμογή πολιτικών ανάδειξης και προώθησης του τοπικού τουριστικού προϊόντος και του τόπου ως τουριστικού προορισμού;

- Ευελιξία στην λήψη αποφάσεων λόγω μικρού μεγέθους του δήμου
- Ισχυρή κοινωνική συνοχή - συνεκτικότητα
- Συμμετοχή των κατοίκων στην λήψη αποφάσεων
- Η ιδιαιτερότητα του τόπου
- Η ποιότητα του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος
- Υποστήριξη και αρωγή από το κράτος μέσω των κοινωνικών πολιτικών του
- Δυνατότητα εφαρμογής καινοτόμων πολιτικών και δράσεων λόγω μικρού μεγέθους του δήμου
- Έντονο ενδιαφέρον των αρχών για την ανάδειξη του Αγίου Ευστρατίου
- Ύπαρξη ιδιωτικών πρωτοβουλιών που όνουν συμπληρωματικά με τις δράσεις του δήμου
- Άλλο:

Από την άλλη, ποιες θεωρείτε ότι είναι οι αδυναμίες και δυσχέρειες στην χάραξη και εφαρμογή τέτοιων πολιτικών;

- Υποστελέχωση υπηρεσιών λόγω των νέων αυξημένων αρμοδιοτήτων
- Έλλειψη πολιτικής βούλησης
- Έλλειψη εξειδικευμένου υπαλληλικού προσωπικού
- Έλλειψη των απαραίτητων γνώσεων από το δημοτικό συμβούλιο
- Έλλειψη ενδιαφέροντος από το δημοτικό συμβούλιο
- Δυσκολία πρόσβασης λόγω άγονης γραμμής
- Αντίδραση από την τοπική κοινωνία - σύγκρουση συμφερόντων
- Έλλειψη παρεμβάσεων και κινήτρων από το κράτος
- Έλλειψη ενημέρωσης του τοπικού πληθυσμού για τα πλεονεκτήματα της ανάδειξης του Αγίου Ευστρατίου ως τουριστικό προορισμό
- Άλλο:

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ – ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Γνωρίζετε ότι η νήσος Αγ. Ευστατίου έχει αναγνωρισθεί ως προστατευόμενο τοπίο και έχει ενταχθεί στο πρόγραμμα Natura 2000;

Ναι Όχι

Η ένταξη στο δίκτυο Natura 2000 θεωρείτε ότι έχει θετικό ή αρνητικό αντίκτυπο στο νησί;

Θετικό Αρνητικό

Γνωρίζετε αν έχουν γίνει ή έχουν προγραμματιστεί να γίνουν έργα τα οποία προωθούν και συνάδουν με τις πρακτικές της αιχμής ανάπτυξης και μείωσης του οικολογικού αποτυπώματος του νησιού;

Ναι Όχι

Θεωρείτε ότι τα εν λόγω έργα θα έχουν θετικό ή αρνητικό αντίκτυπο ως προς την βιώσιμη ανάπτυξη του νησιού;

Θετικό Αρνητικό

Πως κρίνετε την περιβαλλοντική διαχείριση του τόπου από τον Δήμο;

Πολύ κακή Κακή Ικανοποιητική Καλή Πολύ καλή

Θεωρείτε ότι οι δράσεις του δήμου συμβάλλουν στην διασφάλιση της αιχμής ανάπτυξης;

Καθόλου Λίγο Ικανοποιητικά Πολύ Πάρα πολύ

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ – ΠΡΟΒΟΛΗ ΝΗΣΙΟΥ

Υπάρχει προβολή του νησιού στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης και στο Διαδίκτυο;

Καθόλου   Λίγο   Ικανοποιητικά   Πολύ   Πάρα πολύ

Θεωρείτε ότι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τα πολιτιστικά στοιχεία του τόπου προβάλλονται και αναδεικνύονται όσο θα έπρεπε κατά την γνώμη σας;

Καθόλου   Λίγο   Ικανοποιητικά   Πολύ   Πάρα πολύ

Για ποιο λόγο θεωρείτε ότι ο Αγ. Ευστράτιος είναι, σε όσους είναι, γνωστός;

- Ως το πλέον απομακρυσμένο νησί της Ελλάδος
- Ως τόπος που ο πολιτισμός του ξεκινά από την πρώτη εποχή του χαλκού
- Ως τόπος εκτοπισμού πολιτικών εξόριστων/ ως τόπος εξορίας
- Ως το εν δυνάμει πρώτο «πράσινο και ενεργειακά αυτόνομο νησί» της Ελλάδος
- Ως τόπος που προσφέρει ησυχία και ξεκούραση
- Ως δυσπρόσιτος τόπος
- Ως τόπος με την νεότερη δήμαρχο της Ελλάδος

Πως κρίνετε την διαχείριση των πολιτιστικών δράσεων και ανάδειξη των πολιτιστικών στοιχείων του τόπου από τον δήμο;

Πολύ κακή   Κακή   Ικανοποιητική   Καλή   Πολύ καλή

ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ

Θα επιλέγατε τον Άγιο Ευστράτιο ως τόπο μόνιμης κατοικίας;

Ναι   Υπό προϋποθέσεις   Όχι

Αν επιλέξατε την απάντηση "υπό προϋποθέσεις" ποια θεωρείτε ως πιο σημαντική προϋπόθεση;

Παρακαλώ γράψτε την απάντησή σας: _____
_____

Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι ο Δήμος μπορεί, μέσω των πολιτικών του, να παρέμβει για την βελτίωση των κάτωθι:

	<i>Πολύ λίγο</i>	<i>Λίγο</i>	<i>Ικανοποιητικά</i>	<i>Πολύ</i>	<i>Πάρα πολύ</i>
Καταλύματα – Στέγαση					
Υποδομές – Υπηρεσίες					
Μεταφορές - μετακινήσεις εντός νησιού					
Προσβασιμότητα					
Απασχόληση - Εύρεση εργασίας					
Τουριστική προβολή					
Ψυχαγωγία					
Τουριστικές υπηρεσίες – δραστηριότητες					
Επισιτιστικές υπηρεσίες (εστιατόρια, καφέ, μπάρ)					
Δημιουργία κινήτρων για την προσέλκυση νέων κατοίκων και την παραμονή των υπαρχόντων					
Βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων					
Ανάπτυξη και ενίσχυση της τοπικής οικονομίας					
Διασφάλιση της αειφόρου ανάπτυξης					

Εν τέλει, θεωρείτε ότι οι πολιτικές του Δήμου συμβάλουν ώστε το νησί να γίνει ένας ανταγωνιστικός και επιθυμητός τόπος προορισμού, είτε ως τουριστικός προορισμός είτε ως τόπος μόνιμης κατοικίας;

Τουριστικός Προορισμός: Καθόλου   Λίγο   Ικανοποιητικά   Πολύ

Τόπος Μόνιμης Κατοικίας: Καθόλου   Λίγο   Ικανοποιητικά   Πολύ

Σας ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο και την προσοχή σας!

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ανδριώτης, Κωνσταντίνος (2005). Τουριστική ανάπτυξη και σχεδιασμός. Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλης Αθ.

Ανδριώτης, Κωνσταντίνος (2008). Αειφορία και εναλλακτικός τουρισμός. Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλης Αθ.

Αποστολόπουλος, Δ. Κωνσταντίνος, και Σδράλη, Β. Δέσποινα (2016). Εναλλακτικός και ήπιος τουρισμός υπαίθρου. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνοεκδοτική.

Αρχοντίδου – Αργύρη, Αγλαΐα (2005). Αρχαιολογία, Νησιά του Αιγαίου. *Βόρειο και Ανατολικό Αιγαίο, Άγιος Ευστράτιος*, σελ.118-124. Συλλογικός τόμος, επιμέλεια Βλαχόπουλος Γ. Ανδρέας. Αθήνα: Εκδόσεις Μέλισσα

Βακουφάρης, Χρήστος, και Κίζος, Αθανάσιος (2011). *Υπάρχουν εναλλακτικές αγρο-διατροφικές γεωγραφίες; Μια πρώτη προσέγγιση των προϊόντων ονομασίας προέλευσης και γεωγραφικής ένδειξης στην Ελλάδα*. Γεωγραφίες, Νο 16, σελ. 97-119. Αθήνα: Εκδόσεις Εξάντας.

Βαρβαρέσος, Στέλιος (2000). Τουρισμός. Έννοιες, μεγέθη, δομές. Η ελληνική πραγματικότητα. 2^η αναθεωρημένη έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.

Γιάννος, Αργ. Ιωάννης (1983). Ιστορία της νήσου Αγίου Ευστρατίου (Άη-Στράτη). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

ΔΕΔΔΗΕ (n-d). *Στρατηγική-Εκσυγχρονισμός, Καινοτομία, Έξυπνα Νησιά*. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του ΔΕΔΔΗΕ την 01-02-2023: <https://deddie.gr/el/stratigiki-eksugchronismos/kainotomia/eksypna-nhsia/>

Δημαδάμα, Ζέφη (2008). Οικονομία, Ανάπτυξη, Περιβάλλον. Θεωρητικές προσεγγίσεις και πολιτικές της αειφόρου ανάπτυξης. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Δημητριάδης, Ευστάθιος (2002). Περιγραφική Στατιστική. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική

Δημητριάδης, Ευστάθιος (2007). Στατιστικές Εφαρμογές με S.P.S.S..Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική

Δημητρόπουλος, Ευστάθιος (2009). Εισαγωγή στη μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας: Ένα συστημικό δυναμικό μοντέλο. Αθήνα: Εκδόσεις Έλλην

Δήμος Αγίου Ευστρατίου (2015). Στρατηγικό και Επιχειρησιακό Πρόγραμμα δήμου Αγίου Ευστρατίου.

ΔιαΝΕΟσις, Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης. (11-2017) Προστατευόμενες Περιοχές Natura 2000. Ένα Ολοκληρωμένο Σχέδιο για την Προστασία και τη Βιώσιμη Ανάπτυξή τους. Επιστημονική ομάδα: Τριαντής Κώστας, Γεωργίου Κυριάκος, Βαρελίδης Κ. Γιώργος, Κακογιάννης Χρ. Νικόλαος, Μακαντάση Φαίη, Σκόκου Νόρα, Καραουλάνης Θεοδωρής. Αθήνα: Εκδόσεις διαΝΕΟσις, Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης.

Δοξιάδης, Σ. Αρίστος (2015). Το αόρατο ρήγμα. Θεσμοί και συμπεριφορές στην ελληνική οικονομία. 4^η έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Ίκαρος

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (12-2010). *Ηθική και Δεοντολογία στην Επιστημονική Έρευνα*. Τεύχος 81, Δεκέμβριος 2010 – Ιανουάριος 2011. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο του ΕΚΤ την 01-05-2023: <https://www.ekt.gr/el/magazines/features/19073>

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (26-03-2009). Ο Άη Στράτης το πρώτο ενεργειακά αυτόνομο «Πράσινο Νησί». Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του ΕΚΤ την 01-04-2023: <https://www.ekt.gr/en/news/10765>

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (n-d). ΦΙΛΟΤΗΣ. Βάση δεδομένων για την Ελληνική φύση. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου την 01-03-2023: <https://filotis.itia.ntua.gr/biotopes/c/A00020033/>

Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης, ΕΕΤΑΑ (2020). Τουριστικός Σχεδιασμός και Προβολή, Εγχειρίδιο για ΟΤΑ. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΕΤΑΑ Α.Ε.

Ελληνική Προεδρία του Συμβουλίου της Ευρώπης (2020). Πολιτιστικές Διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης που διέρχονται από την Ελλάδα.

Ελληνική Στατιστική Αρχή (17-03-2023). Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού κατοικιών 2021, σελίδες 45-46. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΛΣΤΑΤ

Ελληνική Στατιστική Αρχή (2023). Ελλάς με αριθμούς. Ιανουάριος – Μάρτιος 2023. Τριμηνιαίο δημοσίευμα. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο της ΕΛΣΤΑΤ: https://www.statistics.gr/documents/20181/18074233/GreeceInFigures_2023Q1_GR.pdf/4f6c7b5a-26ee-f4e0-0dd1-bc1ea4a1b1ef

Επιμορφωτική Πύλη Ψηφιακών Υπηρεσιών (n-d). *Αυλή συνταγογράφηση*. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο: <https://howto.gov.gr/mod/book/view.php?id=110>

Επίσημη εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (14-12-2012). Κανονισμός ΕΕ υπ' αριθ. 1151/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Νοεμβρίου 2012 για τα συστήματα ποιότητας των γεωργικών προϊόντων και τροφίμων. Αριθ. L 343/1. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012R1151&from=en>

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2007). Συνθήκη της Λισσαβόνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Όπως ανακτήθηκε την 01-02-2023 από τον επίσημο ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EL>

Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (31. 12. 1983). Γνωμοδότηση για τις πρώτες κατευθυνθείς για μια κοινοτική πολιτική στον τομέα του τουρισμού. Αριθ. C 358/52. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:51983AC0984&from=EN>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (23-04-2009). Οδηγία σχετικά με την προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές και την τροποποίηση και τη συνακόλουθη κατάργηση των οδηγιών 2001/77/EK και 2003/30/EK. 2009/28/EK. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου: <https://rb.gy/wpkb9> (shortened URL)

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (25-10-2012). Οδηγία για την ενεργειακή απόδοση, την τροποποίηση των οδηγιών 2009/125/EK και 2010/30/EE και την κατάργηση των οδηγιών 2004/8/EK και 2006/32/EK. 2012/27/EE. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου την 01-02-2023: <https://rb.gy/fuigj> (shortened URL)

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (30-06-2021). Κανονισμός για τη θέσπιση πλαισίου με στόχο την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας και για την τροποποίηση των κανονισμών (ΕΚ) αριθ. 401/2009 και (ΕΕ) 2018/1999 («ευρωπαϊκό νομοθέτημα για το κλίμα»), 2021/1119/ΕΕ. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου την 01-02-2023: <https://rb.gy/49giy> (shortened URL).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (30-11-2009). Οδηγία Περί της διατήρησης των άγριων πτηνών 2009/147/ΕΚ. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0147&from=EN>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Επιτροπή Περιφερειακής Πολιτικής (23-03-1998). Έκθεση σχετικά με τα προβλήματα των νησιωτικών περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έκθεση A4-0118/1998. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου την 01-04-2023: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-4-1998-0118_EL.html

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2016) – *Συμφωνία των Παρισίων για την κλιματική αλλαγή*. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου την 01-02-2023: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/climate-change/paris-agreement/>

Ευσταθίου, Π.Α. (2004). Αναψυχή και Τουρισμός. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (11-02-2014) Αριθμός απόφασης. 39/2014. Κώδικας διαχείρισης ηλεκτρικών συστημάτων μη διασυνδεδεμένων νησιών (κώδικας ΜΔΝ). (ΦΕΚ Β΄ Αρ. φύλλου 304/11.02.2014)

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (20-05-2020) Αριθμός απόφασης 429/2020. Καθορισμός ειδικού πλαισίου λειτουργίας και διαχείρισης του ερευνητικού - επιδεικτικού υβριδικού σταθμού και του ηλεκτρικού συστήματος της νήσου Άγιος Ευστράτιος, κατά παρέκκλιση του Κώδικα Διαχείρισης Μη Διασυνδεδεμένων Νησιών (ΦΕΚ Β΄ 304/11.02.2014), σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 152 του ν. 4495/2017. (ΦΕΚ Β΄, Αρ. φύλλου 2004/25.05.2020).

Ηγουμενάκης, Γ. Νίκος, Κραβαρίτης, Ν. Κώστας (2004). Τουρισμός, Βασικές Έννοιες. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks

Ινστιτούτο Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων, ΙΝΣΕΤΕ (07-2020). Ελληνική και διεθνής οικονομία. Τεύχος 3: *Οι εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία και στις χώρες προέλευσης των εισερχόμενων τουριστών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΝΣΕΤΕ.

Ινστιτούτο Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων, ΙΝΣΕΤΕ, Ίκκος, Α., Κουτσός, Σ., (2021). Η συμβολή του τουρισμού στην Ελληνική οικονομία το 2020. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΝΣΕΤΕ. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του ΙΝΣΕΤΕ την 01-03-2023: <https://rb.gy/dgkbnm> (shortened URL)

Ινστιτούτο Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων, ΙΝΣΕΤΕ, (2017). Η Χωρική Οργάνωση και Ανάπτυξη του τουρισμού μέσα από την ανάλυση και αξιολόγηση των υπό διαδικασία θεσμοθέτησης νέων περιφερειακών χωροταξικών πλαισίων. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΝΣΕΤΕ.

Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (11-2016). Νησιωτική Πολιτική. Τοπική Αυτοδιοίκηση και Νησιωτικότητα. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο του ΙΤΑ: https://www.ita.org.gr/el/images/meletes_ita/ITA_NHSIOTIKH_teliko.pdf

Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ΚΕΔΕ (2016). Νησιωτική Πολιτική. Τοπική αυτοδιοίκηση και νησιωτικότητα. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΤΑ.

Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Κοντιάδης, Ξ., Καλατζής, Ν., Μίχος, Λ., Μπιτσάνη, Ε., Τσέκος, Θ. (2006). Κοινωνική πολιτική και τοπική αυτοδιοίκηση. Τελική Έκθεση.

Καθημερινή (1998). Ιστορικό Λεύκωμα 1968, «Ο εγκέλαδος ισοπεδώνει τον Αη Στράτη», σελ. 142-143.

Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών και Εξοικονόμησης Ενέργειας (07-11-2013). Διακήρυξη ανοιχτού διαγωνισμού για την επιλογή αναδόχου για το έργο «Ηλεκτροπαραγωγή» στο πλαίσιο της πράξης «Υποστήριξη των πολιτικών και κάλυψη μελλοντικών αναγκών - Πράσινο Νησί» με κωδικό MIS 376215. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του ΚΑΠΕ την 01-04-2023: http://www.cres.gr/cres/files/prokyrixeis_files/2013/prokyr_20131107.pdf

Κίζος, Αθανάσιος (2018). Ανάπτυξη υπαίθρου. Έννοιες, Πρακτικές και Πολιτικές. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Τζιόλα.

Κοκκώσης, Χάρης & Τσάρτας, Πάρις (2019). Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον. 2^η έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική

Κομίλης, Παναγιώτης (2007). Οικοτουρισμός. Η εναλλακτική προοπτική αιφόρου τουριστικής ανάπτυξης. 2^η έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός

Κομίλης, Παναγιώτης, & Βαγιονής, Νίκος (1999). *Τουριστικός σχεδιασμός: μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης*. Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.

Κόνσολα, Ντόρα (1995). Η διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

- Κονσόλας, Μάνος (19-01-2020). Προτάσεις για μια νέα νησιωτική και θαλάσσια πολιτική. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο του κ. Μ. Κονσόλα: <https://shorturl.at/eCDE6>
- Κούτουλας, Δημήτριος (2001). Ο θεωρητικός προσδιορισμός του τουριστικού προϊόντος ως βασική προϋπόθεση του τουριστικού μάρκετινγκ. Διδακτορική διατριβή. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο του Εθνικού Αρχείου Διδακτορικών Διατριβών :<https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/13189#page/1/mode/2up>
- Λαγός, Γ. Δημήτριος (2005). Τουριστική Οικονομική. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική
- Λαγός, Γ. Δημήτριος (2017). Τουρισμός, τουριστική Ανάπτυξη, συμβολές Ελλήνων επιστημόνων. *Ελληνική Τουριστική πολιτική και οικονομική κρίση*. Επιστημονική επιμέλεια: Τσάρτας Π., Λύτρας Π.. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Λαγός, Γ. Δημήτριος (2018). Τουριστική Οικονομική. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική
- Λαδή, Στέλλα & Νταλάκου, Βασιλική (2016). Ανάλυση Δημόσιας Πολιτικής. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Λίτσος, Ηλίας (2014). Ημερίδες ενημέρωσης νεοεκλεγέντων αιρετών. Οργανισμοί εσωτερικής υπηρεσίας δήμων. Εκδόσεις Ε.Ε.Τ.Α.Α. Α.Ε. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της Ελληνικής Εταιρείας Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης: https://www.eetaa.gr/kdvm_eetaa/hmerides2014/yliko/eis_OEY_dimon.pdf
- Μητούλα, Κ. Ροίδω, & Καλδής, Ε. Παναγιώτης (2018). City Branding και Βιώσιμη Ανάπτυξη. Η περίπτωση των πολιτιστικών διαδρομών. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Μπιτσάνη, Π. Ευγενία (2004). Πολιτισμική διαχείριση και περιφερειακή ανάπτυξη: Σχεδιασμός πολιτιστικής πολιτικής και πολιτιστικού προϊόντος. Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος.
- Πάντζου, Νότα (2020). Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μια κριτική επισκόπηση του πεδίου στην Ελλάδα. *Το πεδίο της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές επίπεδο*. σελ. 21-61. Επιμέλεια τόμου: Λεκάκης Στέλιος, Πάντζου Νότα. Αθήνα: Εκδόσεις Ασίνη
- Πάντζου, Νότα (2020). Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μια κριτική επισκόπηση του πεδίου στην Ελλάδα. *Η σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς*. σελ. 297-337. Επιμέλεια τόμου: Λεκάκης Στέλιος, Πάντζου Νότα. Αθήνα: Εκδόσεις Ασίνη

Παρίση, Όλγα (2009). Πράσινο Νησί, Άη Στράτης. Εκδόσεις: Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας. Όπως ανακτήθηκε την 01-04-2023 από τον επίσημο ιστότοπο του ΚΑΠΕ: <http://www.cres.gr/kape/publications/pdf/Geopower/7.pdf>

Πλατιάς, Χαράλαμπος (2020). Πολιτική της ΕΕ για το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη (2^η αναθεωρημένη και συμπληρωμένη έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης

Πρωτοβουλία Έξυπνα Νησιά (28-03-2017). «Έξυπνα Νησιά – Χάραξη Νέων Δρόμων για τα Νησιά της Ευρώπης». www.smartislandsinitiative.eu, Βρυξέλλες.

Ράλλης, Γκέκας (01-10-2019). *Οι σύγχρονες τάσεις της αποκέντρωσης*. Ηλεκτρονικό Περιοδικό για τα θέματα της τοπικής αυτοδιοίκησης, *localit.gr*. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της ΚΕΔΕ την 01-02-2023: <https://kede.gr/oi-syγχrones-taseis-tis-apokentrosis-2/>

Ράλλης, Γκέκας (04-09-2019). *Τι σημαίνει και πως υλοποιείται η Αποκέντρωση*; Ηλεκτρονικό Περιοδικό για τα θέματα της τοπικής αυτοδιοίκησης, *localit.gr*. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της ΚΕΔΕ την 01-02-2023: <https://kede.gr/ti-simainei-kai-pos-ylopoieitai-i-apokentrosi/>

Ράλλης, Γκέκας (23-03-2019). Η σύγχρονη τάση της ασύμμετρης αποκέντρωσης. *Η διεθνής εμπειρία*. Ηλεκτρονικό Περιοδικό για τα θέματα της τοπικής αυτοδιοίκησης, *localit.gr*. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της ΚΕΔΕ την 01-02-2023: <https://kede.gr/i-syγχroni-tasi-tis-asymmetris-apokentrosis-diethnis-ebeiria/>

Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (n-d). Μη Διασυνδεδεμένα Νησιά. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της ΡΑΕ την 01-02-2023 : <https://www.rae.gr/mi-diasynd-nisia/>

Σκάλκος, Δημήτρης (2019). Ο μίτος της ανάπτυξης. Οικονομική ευημερία στην Ελλάδα μετά την κρίση. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο.

Σπιλάνης, Ιωάννης, Ακριβοπούλου, Ιουλία, Γάκης, Κώστας, Μιχαηλίδης, Γεώργιος, Νιάρχος, Αθανάσιος (2011). Ο Καλλικράτης στα νησιά. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΕΤΑΑ

Σπιλάνης, Ιωάννης., Κίζος, Αθανάσιος (2015). Άτλας των Νησιών. Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αιγαίου. ISBN: 978-960-88031-1-4. Όπως ανακτήθηκε την 01-02-2023 από τον ιστότοπο της Ανοικτής Βιβλιοθήκης: <https://www.openbook.gr/atlas-twn-nisiwn/>

Σπινέλλης, Δ., Βασιλάκης, Ν., Πουλούδη, Ν., Τσούμα, Ν.. (2018). Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση στην Ελλάδα. Αθήνα: Εκδόσεις Διανέοσις, Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης.

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (05-04-2022): Οδηγία που αφορά στην τροποποίηση των οδηγιών 2006/112/EK και (ΕΕ) 2020/285 όσον αφορά τους συντελεστές φόρου προστιθέμενης αξίας, 2022/542/ΕΕ. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Συμβουλίου της Ευρώπης την 01-02-2023: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L0542>

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (16-12-2019): Οδηγία που τροποποιεί την οδηγία 2006/112/EK σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας και την οδηγία 2008/118/EK σχετικά με το γενικό καθεστώς των ειδικών φόρων κατανάλωσης όσον αφορά τις αμυντικές προσπάθειες στο πλαίσιο της Ένωσης, 2019/2235/ΕΕ. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο του Συμβουλίου της Ευρώπης: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L2235>

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (20-03-2006). Κανονισμός για την προστασία των γεωγραφικών ενδείξεων και των ονομασιών προέλευσης των γεωργικών προϊόντων και των τροφίμων, 510/2006/EK. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης την 01-02-2023: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2006/510/2008-05-29/ell/pdf>

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (21-11-2012). Κανονισμός για τα συστήματα ποιότητας των γεωργικών προϊόντων και τροφίμων, 1151/2012/ΕΕ. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης την 01-02-2023: <https://rb.gy/1ugqd> (shortened URL)

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (28-11-2006). Οδηγία 2006/112/EK σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης την 01-04-2023: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A32006L0112>

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (28-11-2006). Οδηγία σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας, 2006/112/EK. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Συμβουλίου της Ευρώπης την 01-02-2023: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2006:347:FULL&from=HU>

Συμβούλιο της Ευρώπης (02-2021). Ευρωπαϊκός Χάρτης Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Στρασβούργο: Εκδόθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης την 01-03-2023: <https://rm.coe.int/1680719a3b>

Συμβούλιο της Ευρώπης (2020). Στον δρόμο του Πολιτισμού. Πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης που διέρχονται από την Ελλάδα. Πρωτοβουλία της Ελληνικής Προεδρίας της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, Μάιος – Νοέμβριος 2020. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Συμβουλίου της Ευρώπης την 01-03-2023 : https://www.culture.gov.gr/DocLib/On%20the%20road_.pdf

Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (02-04-1979). Οδηγία Περί της διατήρησης των άγριων πτηνών, 79/409/ΕΟΚ. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου την 01-02-2023: <https://rb.gy/ydpwt> (Shortened URL).

Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (21-05-1992). Οδηγία για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, 92/43/ΕΟΚ. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου την 01-02-2023: <https://rb.gy/k89bf> (shortened URL).

Σύνταγμα της Ελλάδος (2019). Άρθρα 101, 102, και 106. ΦΕΚ 211/Α/24-12-2019 Αναθεωρημένη έκδοση του Συντάγματος του 2019. Το πλήρες κείμενο μπορεί να διαβαστεί στον επίσημο ιστότοπο της Βουλής των Ελλήνων : <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/>

Σωτηριάδης, Μάριος & Φαρσάρη, Ιωάννα (2009). Εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού: Σχεδιασμός Management και Marketing. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks

Τατσής, Αθανάσιος (2016). Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Νήσου Αγίου Ευστρατίου - Τα Ιστορικά Γεγονότα του 20ου αιώνα, προκλήσεις και προοπτικές του σήμερα. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Μετσόβιου Κέντρου Διεπιστημονικής Έρευνας: <https://rb.gy/euejk> (shortened URL)

Τριάντης Κώστας, Γεωργίου Κυριάκος, Βαρελίδης Κ. Γιώργος, Κακογιάννης Χρ. Νικόλαος, Μακαντάση Φαίη, Σκόκου Νόρα, Καραουλάνης Θεοδωρής (11-2017). *Προστατευόμενες Περιοχές Natura 2000 Ένα Ολοκληρωμένο Σχέδιο για την Προστασία και τη Βιώσιμη Ανάπτυξή τους*. Αθήνα: Εκδόσεις Διανεόσις, Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης.

Τσακίρη, Μαγδαληνή (n-d). Εισαγωγή στην μεθοδολογία έρευνας. Σημειώσεις διαλέξεων.

Τσάρτας, Πάρις (2010). Ελληνική τουριστική ανάπτυξη: Χαρακτηριστικά, διερευνήσεις, προτάσεις. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική

Τσέκος, Θεόδωρος (n-d). Μεθοδολογία εκπόνησης επιστημονικής εργασίας. Έρευνα και συγγραφή. Σημειώσεις μαθήματος στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Δημόσια Διοίκηση και Τοπική Αυτοδιοίκηση». Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (2021). Προδιαγραφές Προϊόντος «Αρνάκι Λήμνου». Όπως ανακτήθηκε από την επίσημη ιστοσελίδα του Υπουργείου την 01-04-2023: <https://rb.gy/c8bvf>

Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (n-d). ΠΟΠ-ΠΓΕ-Εγγυημένα Παραδοσιακά Ιδιότυπα Προϊόντα. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων την 01-02-2023: <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/2012-02-02-07-52-07> και <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/2012-02-02-07-52-07/ellinikaproionta>

Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων (2021). 3η Τροποποίηση της Πράξης «Υποστήριξη των πολιτικών και κάλυψη μελλοντικών αναγκών - Πράσινο Νησί» με Κωδικό ΟΠΣ 5003098 στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία 2014-2020» (25-10-2021).

Υπουργείο Ανάπτυξης, Οικονομίας και Τουρισμού (2016). Πρόσκληση υποβολής προτάσεων για την πράξη "Υποστήριξη των πολιτικών και κάλυψη μελλοντικών αναγκών - Πράσινο Νησί" με κωδικό MIS 376215 (25-07-2016).

Υπουργείο Ανάπτυξης, Οικονομίας και Τουρισμού (2016). Πρόσκληση υποβολής προτάσεων για την πράξη "Υποστήριξη των πολιτικών και κάλυψη μελλοντικών αναγκών - Πράσινο Νησί" με κωδικό MIS 376215 (12-09-2016).

Υπουργείο Ανάπτυξης, Οικονομίας και Τουρισμού (2017). Ένταξη της Πράξης «Υποστήριξη των πολιτικών και κάλυψη μελλοντικών αναγκών - Πράσινο Νησί» με Κωδικό ΟΠΣ 5003098 στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία 2014-2020» (30-03-2017).

Υπουργείο Ενέργειας και Περιβάλλοντος (n-d). Προγράμματα LIFE. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Υπουργείου Ενέργειας και Περιβάλλοντος την 01-02-2023: <https://ypen.gov.gr/perivallon/programmata-life/>

Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής (05-03-2018). Σύμβαση ανάθεσης δημόσιας υπηρεσίας για την εξυπηρέτηση της δρομολογιακής γραμμής «Άγιος Ευστράτιος – Λήμνος» και επιστροφή. Αριθμός σύμβασης 2252.1.3., 40/17083/2018.

Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του υπουργείου στις 01/02/2023: <https://www.ynanp.gr/el/ypourgeio/>

Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης (2018). Τροποποίηση της Πράξης «Υποστήριξη των πολιτικών και κάλυψη μελλοντικών αναγκών - Πράσινο Νησί» με Κωδικό ΟΠΣ 5003098 στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία 2014-2020» (18-12-2018).

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Ειδική Γραμματεία Υδάτων (15-02-2017). 1^η Αναθεώρηση Σχεδίου Διαχείρισης Λεκανών Απορροής Ποταμών Υδατικού Διαμερίσματος Νήσων Αιγαίου (EL 14).

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (05-01-2022). Άη Στράτης: Αναπόσπαστο κομμάτι της νεότερης ιστορίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού την 01-04-2023: <https://digitalculture.gov.gr/2022/01/ai-stratis-anapospasto-kommati-tis-neoteris-istorias-ke-tis-politistikis-klironomias-tis-elladas/>

Υπουργείο Τουρισμού. Όραμα και αποστολή. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Υπουργείου Τουρισμού την 01-02-2023: <https://mintour.gov.gr/ypourgeio/orama-apostoli>

Φαρμάκη, Άννα (2017). Τουρισμός και κοινωνία. Αθήνα: Εκδοτικός Όμιλος Ίων.

Φλογαΐτης, Σπυρίδων (1982). Θεμελιώδεις έννοιες διοικητικής οργανώσεως. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ι. Σάκκουλας.

Φλούντζης, Αντώνης (1986). Στο στρατόπεδο του Άη Στράτη, 1950-1962. Αθήνα: Εκδόσεις Καπόπουλος Κ.

Χλέπας, Νικόλαος-Κομνηνός (1994). Η Πολυβάθμια Αυτοδιοίκηση. Θεωρητικές αναζητήσεις και θεσμικές μεταμορφώσεις. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ι. Σάκκουλας.

Χλέπας, Νικόλαος-Κομνηνός (2000). Αυτοδιοίκηση και αποκέντρωση: Προς αναδιάταξη της «ανταγωνιστικής συναλληλίας». *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 15, 36–67. Επανέκδοση 2017. <https://doi.org/10.12681/hpsa.15172>

Ψύλλα, Μαριάννα (2018). Τουρισμός- Πολιτική- Πολιτισμός στην Ελλάδα. *Καταγραφή και συνέπειες μιας πολυεπίπεδης πολιτικής στην διαμόρφωση τουριστικού παραδείγματος*. Διεύθυνση – Επιμέλεια: Δουλκέρη Τέσσα. Αθήνα: Εκδόσεις Λειμών

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Anderson, E. James (2003). *Public Policy-Making: An Introduction* (3rd edition). Boston: Houghton Mifflin Company.

Axiotis, Evangelos., Halabalaki, Maria., Skaltsounis, A. Leandros (2018). An Ethnobotanical Study of Medicinal Plants in the Greek Islands of North Aegean Region. DOI: 10.3389/fphar.2018.00409

Bandarin, Francesco (01-2007). *World Heritage: Challenges for the Millennium. Introduction: present and future challenges to the World Heritage Convention*. σελ. 18-24. Paris: UNESCO Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της UNESCO την 01-03-2023: <file:///C:/Users/User/Downloads/activity-558-1.pdf>

Bevir, Mark (2012). *Governance: A very short introduction*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Brundtland, Gro Harlem. (1987) *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. Geneva, UN-Document A/42/427. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη την 01-02-2023: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

Cohen, Louis, Manion, Lawrence, Morrison, Keith (2007). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Council of the European Union (14-07-1992). Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 2081/92 του Συμβουλίου της 14ης Ιουλίου 1992 για την προστασία των γεωγραφικών ενδείξεων και των ονομασιών προέλευσης των γεωργικών προϊόντων και των τροφίμων. *Official Journal*, L 208, 1-8. ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/1992/2081/oj>

Council of the European Union (20-03-2006). Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 510/2006 του Συμβουλίου της 20ής Μαρτίου 2006 για την προστασία των γεωγραφικών ενδείξεων και των ονομασιών προέλευσης των γεωργικών προϊόντων και των τροφίμων. ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2006/510/oj>

Dye, R. Thomas (1984). *Understanding public policy*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall

Dyer, Mark., et al. (2019). ICE Proceedings. Urban design and planning. *Framework for soft and hard city infrastructures*. Volume 172, Issue 6, December 2019, pages 219-227. <https://doi.org/10.1680/jurdp.19.00021>

European Commission (2008). Covenant of Mayors for climate and energy, (CoM). Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής την 01-02-2023: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/energy-efficiency-0/urban-areas/covenant-mayors_en

European Commission (2010). EUROPE 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Brussels, 03-03-2010. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της European Commission την 01-04-2023: <https://rb.gy/ziutq> (*shortened URL*).

European Commission (2019). A European Green Deal. Striving to be the first climate neutral continent. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής την 01-02-2023: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

European Commission (2019). Διαχείριση των τόπων του δικτύου Natura 2000. Οι διατάξεις του άρθρου 6 της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τους οικοτόπους. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως ανακτήθηκε την 01-02-2023: https://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/art6/EL_art_6_guid_e_jun_2019.pdf

European Commission (n-d). Agriculture and rural development. Geographical Indications and Quality Schemes. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής την 01-02-2023: <https://rb.gy/pjogr> (*shortened URL*)

European Commission (n-d). Environment. Nature and biodiversity. Natura 2000. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της European Commission την 01-02-2023: https://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/sites/index_en.htm

European Commission (n-d). Environment. Strategy. Bioversity Strategy for 2030. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής την 01-02-2023: https://environment.ec.europa.eu/strategy/biodiversity-strategy-2030_en

European Commission (n-d). Smart Cities and Communities Initiative. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής την 01-02-2023: <https://rb.gy/vlxpe> (shortened URL)

European Commission (n-d). Smart Cities: Cities using technological solutions to improve the management and efficiency of the urban environment. : Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής την 01-03-2023: <https://rb.gy/411ny> (shortened URL).

European Commission, The Directorate General for Energy (2011). The Pact of Islands. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο του DG-ENER της Ευρωπαϊκής Επιτροπής την 01-02-2023: <https://rb.gy/3sww9> (shortened URL).

European Environment Agency (2011). National Renewable Energy Action Plan (NREAP) data from Member States. Όπως ανακτήθηκε την 01-02-2023 από: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/national-renewable-energy-action-plan>

European Parliament (n-d). Euratom Treaty. Όπως ανακτήθηκε την 01-02-2023 από τον επίσημο ιστότοπο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/euratom-treaty>

European Union (2007). *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community* (13-12-2007). Article 174.

Fennel, A. David, Cooper, Chris (2020). *Sustainable Tourism: Principles, Contexts and Practices*. Bristol, UK: Channel View Publications.

Fetting, Costanze. (2020). “The European Green Deal”, ESDN Report, December 2020. Vienna: ESDN Office.

Hampton, Mark. (1995). *The World Conference on Sustainable Tourism*. Development in Practice, vol.5, issue n.4, pages 365–367. Oxford: Francis & Taylor Ltd Publications. Όπως ανακτήθηκε την 01-02-2023 από τον ιστότοπο: <http://www.jstor.org/stable/4029102>

Hawkes, John (2001). *The Fourth Pillar of sustainability: Culture's essential role in public planning*, Melbourne: Common Ground Publishing Pty Ltd in association with the Cultural Development Network (Vic).

Hawkes, Jon (2001). *The fourth pillar of sustainability: culture's essential role in public planning*. Melbourne: Εκδόσεις Common Ground Publishing Pty Ltd in association with the Cultural Development Network (Vic). Όπως ανακτήθηκε την 01-04-2023 από τον ιστότοπο: <https://rb.gy/opcyf> (shortened URL).

Hunziker, Walter & Krapf, Kurt (1941). *Beiträge zur Fremdenverkehrslehre und Fremdenverkehrsgeschichte [Contributions to tourism education and tourism history]*. Publikationen des schweizerischen Fremdenverkehrsverbandes. Vol.15. Bern: Fédération Suisse du Tourisme.

Inskip, Edward (1991). *Tourism Planning: An integrated and sustainable development approach*. New York: Εκδόσεις Van Nostrand Reinhold.

Jansen – Verbeke, M.C., Ashworth, G. (1990). *Environmental integration of recreation and tourism*. *Annals of Tourism Research*, pages 618-622.

Kizos, Athanasios, Spilanis, Ioannis & Koulouri, Maria (2007). *The Aegean Islands. A paradise lost? Europe's Living Landscapes. Essays exploring our identity in the countryside*. σελ. 332-345. Wageningen: KNNV Publishing. Όπως ανακτήθηκε την 01-02-2023 από: <https://rb.gy/7olkt> (shortened URL).

Kotler, Philip., Haider, Donald. & Rein, Irving. (1993). *Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations*. New York: Maxwell Macmillan Int.

Lasswell, Harold D. (1950). *Politics: Who Gets What, When, How*. New York: Peter Smith.

OECD, Allain-Dupré, D.,I. Chatry and A. Moisió (2020). *Asymmetric Decentralisation: Trends, Challenges and Policy Implications*. OECD Regional Development Papers, Vol. 10. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0898887a-en>.

Official Journal of European Communities (17-05-1993). *Towards Sustainability*. Issue C138. Όπως ανακτήθηκε την 01-02-2023 από τον ιστότοπο της Επίσημης Εφημερίδας της Ευρωπαϊκής Ένωσης: <https://rb.gy/mwc6j> (shortened URL).

Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD (2019). Making Decentralisation Work. A Handbook for Policy Makers. Multilevel Governance Studies. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/g2g9faa7-en>.

Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD. (2013). The Nature of Policy Change and Implementation: A Review of Different Theoretical Approaches. Analyst Lucie Cerna. Paris: OECD Publishing. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο του OECD την 01-04-2023: <https://rb.gy/pxrps> (shortened URL).

Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD. (2022). Tourism Trends and Policies. Biennial Edition, November 2022. Paris: OECD Publishing. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του OECD: https://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/oecd-tourism-trends-and-policies_20767773

Organization for Economic Co-Operation and Development, OECD (1994). Tourism Strategies and Rural Development. Paris: OECD

Statista.com (22-06-2022). *Total contribution of travel and tourism to GDP in Europe from 2019 to 2021*. Όπως ανακτήθηκε την 01-02-2023 από τον επίσημο ιστότοπο της Statista.com: <https://www.statista.com/statistics/617528/travel-tourism-total-gdp-contribution-europe/>

Sustainable Tourism Gateway (1995). Charter for sustainable tourism. Sustainable Tourism: Lanzarote World Conference. Όπως ανακτήθηκε την 01-02-2023 από τον ιστότοπο: <http://www.gdrc.org/uem/eco-tour/charter.html>

Tieghi, Alexandra (04-10-2017) *Fundamentals unpacked: outcomes and outputs in the public sector*. Center for Public Impact. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο του Center for Public Impact στις 01-02-2023 <https://www.centreforpublicimpact.org/insights/outcomes-and-outputs-public-sector>

UNESCO (13-07-1994). “*Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat*”, 03-02-1971. Όπως ανακτήθηκε την 01-02-2023 από τον επίσημο ιστότοπο της UNESCO: <https://rb.gy/h36e7> (shortened URL).

UNESCO, (2003). The Olive Roads: itinerary of culture and sustainable development, dialogue and peace among the peoples of the Mediterranean. Executive Board, 166th

session. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της UNESCO, UNESDOC Digital Library: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000129656>

UNESCO, World Heritage Convention (16-11-1972). Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage. Paris: UNESCO. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της UNESCO την 01-04-2023: <https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>

United Cities and Local Governments, UCLG, (2010). Culture: Fourth pillar of sustainable development. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της UCLG: https://www.agenda21culture.net/sites/default/files/files/documents/en/zz_culture4pillarsd_eng.pdf

United Nations (1992). United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, AGENDA 21. Όπως ανακτήθηκε την 01-03-2023: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

United Nations (1992). United Nations Conference on Environment and Development. Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992. Agenda 21. New York (1993): UN Publications.

United Nations (2015). The Paris Agreement. Όπως ανακτήθηκε την 01-02-2023 από τον επίσημο ιστότοπο των Ηνωμένων Εθνών: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement>

United Nations Department for Economic and Social Information and Policy Analysis Statistical Division & World Tourism Organization (1994). *Recommendations on Tourism Statistics*. Statistical Papers, Series M No. 83. New York: United Nations Publications.

United Nations Habitat (n-d). Urban Governance. Όπως ανακτήθηκε την 01-02-2023 από τον επίσημο ιστότοπο του Περιφερειακού Κέντρου Πληροφόρησης του ΟΗΕ : <https://unhabitat.org/topic/urban-governance>

United Nations World Tourism Organisation. (1990). Saturation of Tourist Destinations: Report of the Secretary General, Madrid. : Εκδόσεις World Tourism Organisation.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs. (2015). *Sustainable Development, The 17 Goals*. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο των Ηνωμένων Εθνών την 01-02-2023: www.sdgs.un.org/goals

United Nations, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. (10-07-2009). *What is Good Governance?*. UNESCAP. Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο των Ηνωμένων Εθνών στις 01-02-2023: <http://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf>

United Nations, UN-Habitat (Ηνωμένα Έθνη, Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ). (1999). *Urban Governance*. Το πλήρες κείμενο μπορεί να διαβαστεί στην επίσημη ιστοσελίδα του ΟΗΕ : <https://unhabitat.org/topic/urban-governance>

United Nations. Economic and Social Council; United Nations. Economic Commission for Africa (1991). *Resolution of the international conference on travel and tourism statistics*. Ottawa, Canada, 24-28 June 1991.

Wikipedia. “Επί των Ναυτικών Γραμματεία της Επικράτειας”. Όπως ανακτήθηκε στις 01/02/2023 από: el.wikipedia.org/wiki/Επί_των_Ναυτικών_Γραμματεία_της_Επικράτειας

World Conference on Sustainable Tourism (27/28 – 04 – 1995). *Charter for Sustainable Tourism*.

World Tourism Organization (01-09-1981). *Saturation of Tourist Destinations: Report of the Secretary General*. Rome: World Tourism Organisation Publications. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο του UNWTO την 01-05-2023: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/unwtogad.1981.1.un406362r557g40k>

World Tourism Organization (2019). *International Tourism Highlights. 2019 Edition*. Madrid: UNWTO Publications. DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284421152>

World Travel and Tourism Council (2022). Greece. *Annual research 2022*. Όπως ανακτήθηκε από τον ιστότοπο του World Travel and Tourism Council στις 01-02-2023: file:///C:/Users/User/Downloads/119_20220613161936_Greece2022_.pdf

Yang, Min Chin. and Hsing, Woan Chiau. (2001). *Kinmen: Governing the culture industry city in the changing global context*. *Cities*, vol. 18, issue 2, p. 117-134.

Young, Martin (1999). *The social construction of tourist places*. *Australian Geographer*, November 1999, Volume 30, Issue 3, Pages 373 – 389. Published online in 2010: DOI-<https://doi.org/10.1080/00049189993648>

Νομοθεσία

Νόμος (αναγκαστικός) 511/31-12-1947: «Περί μέτρων αναφερομένων εις τους υπό εκτόπισιν διατελούντας».

Νόμος 1650/1986: «Για την προστασία του περιβάλλοντος». (ΦΕΚ Α' 160/16-10-1986)

Νόμος 2702/1999. «Διάφορες ρυθμίσεις θεμάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Ανάπτυξης και άλλες διατάξεις». (ΦΕΚ Α' 70/7-4-1999)

Νόμος 2773/1999: «Απελευθέρωση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας Ρύθμιση θεμάτων ενεργειακής πολιτικής και λοιπές διατάξεις». (ΦΕΚ Α' 286/22-12-1999)

Νόμος 3463/2006: «Κύρωση του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων». (ΦΕΚ Α' 114/08-06-2006)

Νόμος 3851/2010: «Επιτάχυνση της ανάπτυξης των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και άλλες διατάξεις σε θέματα αρμοδιότητας του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής». (ΦΕΚ Α' 85/04-06-2010)

Νόμος 3852/2010: «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα Καλλικράτης». (ΦΕΚ Α' 87/07-06-2010)

Νόμος 3937/2011: «Διατήρηση της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις». (ΦΕΚ Α' 60/31-3-2011).

Νόμος 3937/2011: «Διατήρηση της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις». (ΦΕΚ Α' 60/31-03-2011)

Νόμος 4229/1929: «Περί των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών». (ΦΕΚ Α' 309/24-08-1929).

Νόμος 4334/2015: «Επείγουσες ρυθμίσεις για τη διαπραγμάτευση και σύναψη συμφωνίας με τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης (Ε.Μ.Σ.)». (ΦΕΚ Α' 80/16-07-2015).

Νόμος 4495/2017: «Έλεγχος και προστασία του Δομημένου Περιβάλλοντος και άλλες διατάξεις». (ΦΕΚ Α' 167/03-11-2017)

Νόμος 4551/2018: «Μηχανισμός εφαρμογής, κρατική εποπτεία, γενικοί όροι υλοποίησης του Μεταφορικού Ισοδυνάμου (Μ. Ι.) και άλλες διατάξεις». (ΦΕΚ Α' 116/02-07-2018).

Νόμος 4555/2018: «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης Εμβάθυνση της Δημοκρατίας Ενίσχυση της Συμμετοχής Βελτίωση της οικονομικής και αναπτυξιακής λειτουργίας των Ο.Τ.Α. [Πρόγραμμα «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ι»] Ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό του πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας των ΦΟΔΣΑ Ρυθμίσεις για την αποτελεσματικότερη, ταχύτερη και ενιαία άσκηση των αρμοδιοτήτων σχετικά με την απονομή ιθαγένειας και την πολιτογράφηση Λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών και άλλες διατάξεις». (ΦΕΚ Α' 133/19-07-2018).

Νόμος 4685/2020: «Εκσυγχρονισμός περιβαλλοντικής νομοθεσίας, ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία των Οδηγιών 2018/844 και 2019/692 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και λοιπές διατάξεις». (ΦΕΚ Α' 92/07-05-2020)

Νόμος 4770/2021: «Ολοκληρωμένη θαλάσσια πολιτική στον νησιωτικό χώρο, διατάξεις για συμμόρφωση με υποχρεώσεις διεθνούς ναυσιπλοΐας και την αναβάθμιση Α.Σ.-ΕΛ.ΑΚΤ. και ειδικές ρυθμίσεις για την ψηφιοποίηση και εν γένει ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής ναυτιλίας στη μετά-COVID εποχή». (ΦΕΚ Α' 15/29-01-2021)

Νόμος 4832/2021: «Κύρωση κώδικα νομοθεσίας για την ολοκληρωμένη θαλάσσια πολιτική στον νησιωτικό χώρο και για τον μηχανισμό εφαρμογής, την κρατική εποπτεία και τους γενικούς όρους υλοποίησης του Μεταφορικού Ισοδυνάμου». (ΦΕΚ 172/Α/25-09-2021).

Νόμος 4832/2021: «Κύρωση κώδικα νομοθεσίας για την ολοκληρωμένη θαλάσσια πολιτική στον νησιωτικό χώρο και για τον μηχανισμό εφαρμογής, την κρατική εποπτεία και τους γενικούς όρους υλοποίησης του Μεταφορικού Ισοδυνάμου». (ΦΕΚ Α' 172/25-09-2021).

Νόμος 5013/2023: «Πολυεπίπεδη διακυβέρνηση, διαχείριση κινδύνων στον δημόσιο τομέα και άλλες διατάξεις». (ΦΕΚ Α' 12/19-01-2023)

Νόμος, 5000/2022: «Ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/2235 - Κύρωση Πρόσθετης Πράξης στο Νέο Συνυποσχετικό μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και της Ναυτιλιακής Κοινότητας και φορολογικές ρυθμίσεις για τη ναυτιλία - Επείγουσες φορολογικές και τελωνειακές ρυθμίσεις - Θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της Κεντρικής Μονάδας Κρατικών Ενισχύσεων και του Δικτύου Κρατικών Ενισχύσεων - Μισθολογικές ρυθμίσεις και άλλες διατάξεις οικονομικού και αναπτυξιακού χαρακτήρα». (ΦΕΚ Α' 226/09-12-2022).

Προεδρικό Διάταγμα 13-01-2005 (16-02-2005): «Χαρακτηρισμός τμήματος του οικισμού του Αγίου Ευστρατίου της νήσου του Αγίου Ευστρατίου του Νομού Λέσβου παραδοσιακού,

θέσπιση ζώνης προστασίας στο υπόλοιπο τμήμα του οικισμού και καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης αυτών». (ΦΕΚ Δ' 171/16-02-2005).

Ιστοσελίδες

Aftodioikisi.gr (12-01-2012). «*Άη Στράτης: Η μελέτη για το «πράσινο νησί» στην Επιτροπή Περιβάλλοντος Β. Αιγαίου*». Όπως ανακτήθηκε από τον επίσημο ιστότοπο της Aftodioikisi.gr: <https://www.aftodioikisi.gr/ota/dimoi/ai-stratis-i-meleti-gia-to-prasino-nisi-stin-epitropi-perivallontos-v-aigaiou/>

<https://gnto.gov.gr/organismos/poioi-eimaste/>

<https://happytraveller.gr/agios-eustratios/>

<https://rb.gy/dgkbn>

<https://rb.gy/lubnv>

[https://www.ferryhopper.com/el/destinations/greece/agios-efstratios,](https://www.ferryhopper.com/el/destinations/greece/agios-efstratios)

<https://www.letsferry.com/el/proorismoi/agios-eustratios>

<https://www.ota24.gr/afta-ine-ta-5-megalytera-provlimata-t/>

<https://www.visitgreece.gr/el/islands/north-aegean-islands/agios-efstratios/>